

Richtlijn

Scheiding en problemen van jeugdigen

De Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk (BPSW), Het Nederlands Instituut van Psychologen (NIP), de Nederlandse vereniging van pedagogen en onderwijskundigen (NVO) zijn de opstellers van de *richtlijnen voor jeugdhulp en jeugdbescherming*. Vermelde beroepsverenigingen zijn intellectueel eigenaar van zowel de richtlijnen zelf als de schriftelijke onderbouwing ervan, de eventuele bijbehorende werkkaarten en de cliëntversies. De beroepsverenigingen geven toestemming voor het verveelvoudigen en opslaan in een geautomatiseerd gegevensbestand van de tekst van deze publicatie alsmede het openbaar maken ervan hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën of enige andere manier, op voorwaarde dat de drie beroepsverenigingen worden vermeld als de opstellers van betreffende richtlijn en de eventuele overige gebruikte teksten. Richtlijnen worden regelmatig aangepast. We adviseren dringend altijd de website www.richtlijnenjeugdhulp.nl te raadplegen voor de meest actuele versies.

Het Nederlands Jeugdinstituut en de Universiteit Utrecht hebben deze richtlijn geschreven in opdracht van de BPSW, het NIP en de NVO. Dit project werd mogelijk gemaakt door financiering van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, vanuit het Programma Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming. Zie voor meer informatie de website www.richtlijnenjeugdhulp.nl.

Gebruik als titel van deze richtlijn in referenties altijd: *'Richtlijn Scheiding en problemen van jeugdigen voor jeugdhulp en jeugdbescherming'*.

Herziene versie 2020 (4e druk) o.b.v. 3e herziene druk 2017

Auteurs

Dr. Inge van der Valk, Dr. Germie van den Berg, Drs. Marie-Christine van der Veldt, Drs. Inge Anthonijsz en Dr. Ed Spruijt

Ontwikkelwerkgroep

Dr. Inge van der Valk (voorzitter)
Dr. Ed Spruijt
Drs. Annelies Hendriks
Drs. Liesbeth Groenhuijsen
Ineke Gualthérie van Weezel
Drs. Inge Anthonijsz

Herzieningswerkgroep

Dr. Germie van den Berg (voorzitter)
Dr. Inge van der Valk
Drs. Marie-Christine van der Veldt
Drs. Inge Anthonijsz
Drs. Diana te Beek
Gerda de Boer, MSc.
Ioana van Gastel
Martha Lokin
Renate Niks

Voorwoord

Iedereen kent in zijn nabije omgeving wel iemand die gescheiden is en kinderen heeft. En men hoort en ziet de intense emoties waarmee dat gepaard kan gaan, zeker wanneer de scheiding leidt tot een verslechtering of blokkade in het contact tussen ouder en kind. Scheiding komt veel voor en iedereen heeft er een mening over. Maar dat betekent nog niet dat het gewoon is, of dat de gevolgen meevallen. Een scheiding is een 'life event', een ongekend heftige, relationele en emotionele gebeurtenis en een ingrijpende reorganisatie van het leven van de ouders, de kinderen en hun sociale omgeving.

In de afgelopen jaren is er gelukkig veel meer maatschappelijke aandacht voor scheidingsproblematiek gekomen. De overheid wil de problematiek rondom scheiding terugdringen en de professionals daarvoor betere (werk)kaders bieden. Door de ministeries van J&V en VWS, in samenwerking met de VNG, is daartoe in 2017 het Platform Scheiden zonder Schade opgericht dat intensief werkt aan verbeteringen op alle niveaus. In het scheidingsdomein zelf zijn nieuwe interventies ontwikkeld en enkele zijn op hun effectiviteit (verder) onderzocht. Daarnaast is nieuwe literatuur beschikbaar gekomen. Dit alles was reden voor de beroepsverenigingen NIP, NVO en BPSW om tot een update van de richtlijn te komen. De herzieningswerkgroep stond voor de uitdaging om de kennisbasis te actualiseren en werkzame handvatten voor hulp te formuleren voor de jeugdprofessionals. Dat is niet gemakkelijk gebleken. Er is weliswaar voldoende kennis over de gevolgen van scheiding voor jeugdigen en ook de risico- en beschermende factoren voor het ontwikkelen van een conflictscheiding zijn goed in beeld, incl. het verband met huiselijk geweld en kindermishandeling. Het ontbreekt echter nog aan voldoende evidence based en op de zeer gedifferentieerde doelgroep en de verschillende problemen toegesneden instrumenten voor screening en behandeling, aan vroegtijdige signalering en aan goede samenwerking tussen hulpverleners, jeugdbeschermers, advocaten en rechters. Het besef groeit wel dat willen we de scheidingskinderen helpen, we allereerst hun ouders moeten helpen. Er moet kennis uit de GGZ beschikbaar komen voor deze doelgroep, zowel preventief als curatief.

De herziening is uitgevoerd door het Nederlands Jeugdinstituut en de Universiteit Utrecht in opdracht van en samenspraak met de beroepsverenigingen NIP, NVO en BPSW, Defence for Children en cliëntvertegenwoordigers. Bij de herziening zijn ook advocaten en familierechters betrokken en hebben deskundigen en ervaringsdeskundigen op het gebied van 'ouderverstoting' bijgedragen. Het verbeteren van de richtlijn was niet mogelijk geweest zonder deze grote groep van professionals en specialisten. De auteurs en herzieningswerkgroepleden bedanken hen allemaal voor hun inzet. Het was een intensief en leerzaam proces. Ondanks een grondige zoektocht door de wetenschappelijke literatuur zijn er nog veel vragen niet te beantwoorden op basis van wetenschappelijke bevindingen. Meer onderzoek is nodig, maar deze herziene richtlijn brengt wel de problemen en hun complexiteit goed in beeld en dat is behulpzaam voor professionals. De auteurs zijn er in geslaagd om aanbevelingen en basisregels te formuleren en mogelijkheden te creëren voor hulpverleners om beter aan te sluiten bij de individuele situatie van deze gezinnen.

Deze herziene richtlijn is een prachtige versterking van de hulpverleningsbasis voor jeugdprofessionals, voor hulp zowel aan jeugdigen als hun ouders. Maar daarmee zijn we er nog niet. Scheiding vergt psychologische en pedagogische expertise, en ook financiële en juridische expertise. Wij hopen dat deze herziene *Richtlijn Scheiding en problemen van jeugdigen* leidt tot een bruikbaar kader om vroegtijdig te kunnen signaleren en (be)handelen, tot meer multidisciplinaire samenwerking en tot grote zorgvuldigheid bij professionals bij het nemen van ingrijpende beslissingen. Maar vóór alles hopen we dat de richtlijn het mogelijk psychisch lijden van kinderen en ouders bij scheiding zal beperken.

Drs. Gerda M.M. de Boer Msc., vrijgevestigd orthopedagoog, familiemediator, forensisch mediator en bijzondere curator, docent en trainer.

Kernaanbevelingen

Gevolgen

1. Neem kennis van de meest actuele cijfers (zie hoofdstuk 2 van de Onderbouwing van deze richtlijn). Jaarlijks ondervindt naar schatting vijftien à twintig procent van de jeugdigen na een scheiding ernstige problemen; dit zijn tien- tot veertienduizend thuiswonende jeugdigen per jaar. Bij ongeveer zeventuizend jeugdigen per jaar speelt dat zij een van beide ouders niet meer (willen) zien, bij oudere jeugdigen iets vaker dan bij jongere. Bij twintig procent van de jeugdigen na een scheiding blijven problemen voortduren, en naar schatting bij tachtig procent van de jeugdigen gaat het ongeveer twee jaar na de scheiding weer goed.
2. Neem kennis van de belangrijkste gevolgen van ouderlijke scheiding voor jeugdigen. Onderscheid naar de verschillende leeftijdscategorieën en bijbehorende ontwikkelingstaken is hierbij van belang (zie §2.2). Het gaat om mogelijke gevolgen op zowel kortere termijn (zoals externaliserende en internaliserende problematiek) als op langere termijn (zoals een lager opleidingsniveau, meer kans op depressiviteit en een groter eigen scheidingsrisico). Specifieke ernstige gevolgen voor jeugdigen na een ouderlijke scheiding kunnen zijn: loyaliteitsconflicten, parentificatie, psychotrauma, hechtingsproblematiek, en jeugdigen die een van beide ouders niet meer (willen) zien. Om dit laatste aan te duiden wordt een veelheid aan termen gebruikt. In alle gevallen is er nog onvoldoende kennis om het adequaat te kunnen diagnosticeren.
3. Besef dat jeugdigen tijdens of zelfs als gevolg van een complexe scheiding te maken kunnen hebben met huiselijk geweld en kindermishandeling. Ook het getuige zijn van geweld tegen een ouder kan een jeugdige ernstige schade toebrengen. Dit kan natuurlijk ook al vóór de scheiding spelen. Doorloop de *Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling* bij vermoedens van deze problematiek. Lees ook de *Richtlijn Kindermishandeling voor jeugdhulp en jeugdbescherming* (Vink et al., 2016). Raadpleeg bij twijfel of onduidelijkheid Veilig Thuis.
4. Neem kennis van de belangrijkste risico- en beschermende factoren voor problemen bij jeugdigen vóór, tijdens en na de scheiding: zoals familiaal geweld, ernstige en langdurige ruzies tussen ouders, een slechte band met de inwonende ouder, met de uitwonende ouder, met de stiefouder, en een aantal bijkomende veranderingen, zoals financiële achteruitgang; en een rijk netwerk, zelfstandigheid en een voldoende probleemoplossend vermogen.

Interventies

5. Vraag hoe de zorgverdeling en het contact tussen ouders en hun kinderen was in de intacte gezinssituatie, dus vóór de scheiding, en informeer naar de huidige gezinssituatie van beide ouders bij het maken van afwegingen voor een bepaalde zorgregeling of een bepaalde omgangsregeling. Zet er op in dat de jeugdige met beide ouders na de scheiding contact houdt en wijs ouders op hun verantwoordelijkheid dit contact te faciliteren voor hun kind. Wees op de hoogte van de behoeften van jeugdigen in verschillende leeftijds-/ontwikkelingsfases en pas je advies daarop aan. Houd er verder rekening mee dat zeer

jonge kinderen een hechtingsproces doormaken dat begeleid moet worden (vergelijkbaar met bijvoorbeeld een gewenningsperiode bij de crèche). Als de continuïteit gewaarborgd kan worden, dan is overnachting bij beide ouders mogelijk. Wel is extra ondersteuning vereist als er veel ouderlijke conflicten zijn. Leid bij heftige emoties, vermoeden van scheidingstrauma, stagnerende rouw en/of ernstige conflicten ouders naar de GGZ voor volwassenen toe. Wees erop bedacht dat tijdelijk geen contact met een ouder ertoe kan leiden dat deze ouder uit beeld verdwijnt en/of de jeugdige van deze ouder vervreemdt en deze niet meer wil zien.

6. Houd bij afwegingen voor (veranderingen in) een bepaalde zorgregeling of een bepaalde omgangsregeling rekening met het gezinssysteem vóór de scheiding, de ontwikkelingsfase van de jeugdige, de kwaliteit van de band met de ouders, de woonsituatie, de mate van conflicten tussen de ouders, het ouderschapsplan en de wil van de jeugdige. Ga m.b.t. het vaststellen van de band van de jeugdige met beide ouders zorgvuldig te werk, wees je bewust van loyaliteitsproblemen en realiseer je dat contact van de jeugdige met beide ouders een goede band faciliteert. Leg ouders uit dat hun kind recht heeft op omgang met beide ouders en informeer ouders in het uiterste geval over de strafbaarheid van omgangsbelemmering.
7. Ga na of er sprake is van gezamenlijk ouderlijk gezag, eenhoofdig gezag of een andere gezagsregeling. Na een formele scheiding of beëindiging van geregistreerd partnerschap verandert er niets aan de status van het ouderlijk gezag, tenzij door de rechtbank anders is bepaald. Bij gezamenlijk gezag is voor hulp aan de jeugdige toestemming van beide ouders en - afhankelijk van de leeftijd - van de jeugdige nodig. Wanneer een ouder geen gezag heeft maar de jeugdige wel heeft erkend, heeft die ouder, op diens verzoek, recht op informatie over de hulp aan de jeugdige, maar alleen op hoofdlijnen met betrekking de verzorging en opvoeding van de jeugdige. Die informatievoorziening gaat in de praktijk nogal eens mis. Raadpleeg bij twijfel de *Ouderschapswijzer*. Breng zo nodig scholen/ huisartsen/andere hulpverleners op de hoogte van de rechten en plichten van gescheiden ouders met en zonder gezag.
8. Gebruik screeningsinstrumenten zoals *KEES (Kind En (Echt) Scheiding)*, *FamilieScan* en *MASIC (Mediator's Assessment of Safety Issues and Concerns)*. Wees ook bedacht op mogelijke problemen uit aanpalende gebieden zoals hechtingsproblematiek, trauma en opvoedproblematiek. Neem daarbij indien nodig kennis van de werking van stress en 'trauma informed' werken in relatie tot conflicten tussen ouders. Bevraag de situatie voor de scheiding, ten tijde van het jonge ouderschap en voorafgaand aan het ouderschap. Denk ook aan psycho-educatie van ouders omtrent trauma.
9. Als blijkt dat een jeugdige ernstige problemen heeft vanwege chronische ouderlijke conflicten, onderneem dan, indien nodig met hulp van een deskundige, (hernieuwde) pogingen om de ouders te leren hun conflicten te beheersen. Leid tijdig toe naar passende zorg zoals de GGZ voor volwassenen, maar verzeker je ook van adequate hulp aan de jeugdige. Eventueel kan de rechter de zorg- of omgangsregeling opnieuw beoordelen.

Het heeft echter prioriteit de ouders te laten proberen er samen uit te komen omdat het juridische systeem ook escalerend kan werken, of hulp te zoeken in de vorm van relatie-ondersteuning, zoals familiemediation. Daarnaast is het van belang om vast te stellen of de jeugdige een plek/persoon heeft waarbij wie hij¹ zijn verhaal kwijt kan. Indien nodig kan de jeugdige worden gewezen op een kindbehartiger (vertrouwenspersoon) of op Villa Pinedo.

10. Maak ouders ervan bewust waarom het voor hun kind belangrijk is dat zij hun conflicten beheersen. Veel en duidelijke uitleg is hier van belang, zodat dit ook beklijft. Leer hen dus geen ruzie te maken in het bijzijn van hun kind, en wijs hen erop dat zij er goed aan doen gezamenlijke afspraken over hun kind te maken. Als het ouders niet lukt om dit gezamenlijk te doen, stimuleer hen dan om deel te nemen aan programma's die gericht zijn op het leren beheersen van ruzies, op familiemediation en/of op het versterken van hun (ouder)relatie. Of motiveer de ouders individuele hulp te zoeken. Ondersteun tijdig bij de toeleiding naar hulp. Als na verschillende interventies blijkt dat ouders niet meer kunnen samenwerken, overweeg dan een tijdelijke pauze in de ouderlijke communicatie d.m.v. parallel ouderschap of 'schottenaanpak', al zijn die nog niet voldoende onderzocht. Zorg in deze gevallen wel dat er voor de jeugdige een onafhankelijke plek of een onafhankelijk persoon is die zich buiten de invloedssfeer van de ouders bevindt (bijvoorbeeld een steunfiguur).

Samenwerking

11. Stimuleer ouders door hen allebei uit te nodigen voor en/of aan te zetten tot een gezamenlijk gesprek in het belang van hun kind, en door hen te betrekken bij de (keuze voor) hulp.

Dit doe je door:

- ouders te informeren over de gevolgen die een scheiding of langdurige ruzie voor hun kinderen kan hebben;
- begrip te tonen voor beide ouders en 'de opgeheven vinger' te vermijden;
- ouders te leren als gezamenlijke ouders te spreken en te handelen;
- ervan uit te gaan dat ouders het beste voor hun kind willen;
- oplossingsgericht te werken en de regie zo veel mogelijk bij de ouders te leggen;
- met ouders en jeugdige samen doelen te stellen en te besluiten hoe de begeleiding het beste aansluit bij wat zij nodig hebben;
- ouders te wijzen op hulpverlening voor hun eigen (mentale) problemen.

Een gezamenlijk gesprek ligt minder voor de hand wanneer huiselijk geweld of trauma dan wel ernstige psychiatrie bij een ouder is vastgesteld.

12. Bevraag de jeugdige en overweeg meerdere informanten (de school, familieleden, de huisarts) naar hun perspectief te vragen. Daarmee vergroot je de kans dat de jeugdige en de ouders passende hulp krijgen en vergroot je tegelijk het draagvlak. Houd er rekening mee dat beide ouders hiervoor toestemming moeten geven als zij gezamenlijk ouderlijk gezag hebben. Verdiep je in het praten met jeugdigen over de scheiding (o.a. Van den Berg, 2018a en b) en volg speciale scholing en vaardigheidstrainingen.

1 In het vervolg van deze richtlijn kan waar hij staat ook zij gelezen worden.

13. Geef ouders altijd de volgende adviezen:
- houd je kind altijd buiten je ruzie met de andere ouder; maak geen ruzie in het bijzijn van je kind (let op verbale en non-verbale communicatie);
 - vertel je kind dat het geen schuld heeft aan de scheiding (scheidingsmelding);
 - eef je kind de ruimte om ook van de andere ouder te houden en probeer dit zowel verbaal als non-verbaal uit te dragen;
 - spreek niet negatief over de andere ouder/familie in het bijzijn van je kind;
 - maak wel duidelijk dat de scheiding definitief is;
 - wees alert op parentificatie en loyaliteitsproblemen;
 - stimuleer contact van je kind met andere kinderen die een scheiding hebben doorgemaakt (professionals kunnen eventueel verwijzen naar een van de beschikbare interventies) en/of met een vertrouwenspersoon;
 - zoek een geschikte vorm om informatie over je kind met de andere ouder uit te wisselen (professionals kunnen hierbij helpen door het Algemeen Maatschappelijk Werk (AMW) of een mediator in te schakelen);
 - bied je kind voldoende gelegenheid om zijn mening te geven over de scheiding;
 - probeer tot gezamenlijke afspraken te komen.
14. Met het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK) als basis is het van belang de jeugdige centraal te stellen. Iedere jeugdige heeft het recht om zijn mening te geven. Deze mening verdient een passend gewicht en moet worden betrokken bij de te maken overwegingen. Ook heeft de jeugdige recht op voldoende en toegankelijke informatie. Daarbij is het belangrijk om rekening te houden met de leefwereld, ontwikkelingsfase en competenties van de jeugdige. Ook moet rekening worden gehouden met de achtergrond, specifieke situatie, kwetsbaarheid en behoeften van de jeugdige. Respecteer en houd in alle situaties rekening met het recht van de jeugdige op bescherming van zijn privacy.

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Kernaanbevelingen	5
Gevolgen	5
Interventies	5
Samenwerking	7
Hoofdstuk 1. Inleiding.....	11
1.1 Introductie.....	12
1.2 Doel.....	13
1.3 Uitgangsvragen per knelpunt	13
1.3.1 Gevolgen	14
1.3.2 Interventies.....	14
1.3.3 Samenwerking met ouders en met het netwerk.....	15
1.4 Omschrijving van gebruikte begrippen	16
1.5 Veiligheid jeugdprofessional	16
1.6 Leeswijzer	17
Hoofdstuk 2. Gevolgen van een ouderlijke scheiding voor jeugdigen.....	19
2.1 Feiten en cijfers over jeugdigen en scheiding.....	20
2.2 De belangrijkste gevolgen van een ouderlijke scheiding voor jeugdigen.....	20
2.3 Complexe scheidingen.....	24
2.4 Ernstige gevolgen van een (complexe) scheiding.....	25
2.5 Risico- en beschermende factoren voor de gevolgen van scheiding.....	28
2.6 Overwegingen	29
2.7 Aanbevelingen.....	29
Hoofdstuk 3. Interventies voor jeugdigen en hun gescheiden ouders.....	31
3.1 Advies over de verdeling van zorg- en opvoedtaken na een scheiding	32
3.2 Algemene adviezen naar leeftijd van de jeugdigen	34
3.3 Hulp aan de jeugdige en/of aan de ouders.....	37
3.4 Signaleringsinstrumenten	39
3.5 Interventies	40
3.5.1 De bekendste interventies in Nederland vooral gericht op jeugdigen.....	40
3.5.2 De bekendste interventies in Nederland vooral gericht op ouders en gezinnen	42
3.5.3 De bekendste interventies in Nederland gericht op relatie-ondersteuning.....	45
3.6 Overwegingen	46
3.7 Aanbevelingen.....	47
Hoofdstuk 4. Samenwerking met ouders, jeugdige, het netwerk en school	51
4.1 Introductie	52
4.2 Omgaan met jeugdigen	52
4.3 Omgaan met ouders	54
4.4 Noodzakelijke kennis van de beroepskracht	58

4.4.1 Juridische aspecten en gezagskader	58
4.4.2 Relatieve aspecten	58
4.4.3 Ouderschapsaspecten	59
4.4.4 Veiligheidsaspecten	59
4.5 Samenwerking met andere beroepskrachten.....	60
4.6 Samenwerken met netwerk en school	60
4.7 Overwegingen	61
4.8 Aanbevelingen.....	62
Literatuur.....	65
Bijlage 1	
Samenstelling werkgroep, geraadpleegde experts en klankbordgroep bij	
herziening en ontwikkeling	73
Bijlage 2 De escalatieladder van Glasl.....	79
Bijlage 3	
Interventies gericht op jeugdigen, ouders en gezinnen, en op relatie-ondersteuning	83
Bekendste interventies in Nederland vooral gericht op jeugdigen 1	84
Bekendste interventies in Nederland vooral gericht op jeugdigen 2	85
Bekendste interventies in Nederland vooral gericht op ouders en gezinnen 1.....	86
Bekendste interventies in Nederland vooral gericht op ouders en gezinnen 2.....	87
Bekendste interventies in Nederland vooral gericht op ouders en gezinnen 3.....	88
Bekendste interventies in Nederland vooral gericht op ouders en gezinnen 4.....	89
Bekendste relatie-ondersteunend aanbod in Nederland.....	90

Hoofdstuk 1

Inleiding

1.1 Introductie

Al geruime tijd wordt er vanuit gegaan dat er jaarlijks naar schatting zeventigduizend thuiswonende jeugdigen² in Nederland te maken krijgen met de scheiding van hun ouders. Een toenemend aantal hiervan betreft jeugdigen van wie de ouders niet formeel getrouwd waren en uit elkaar gaan. Met een 'scheiding' wordt bedoeld: 'de beëindiging van een relatie tussen twee samenwonende partners'. Die relatie kan een huwelijk, geregistreerd partnerschap of andere samenwoning zijn. Uit berekeningen van het CBS blijkt dat in 2016 bijna vijftigduizend stellen met minderjarige kinderen en jongeren uit elkaar zijn gegaan. Van de zesentachtigduizend minderjarigen die daarbij betrokken waren, waren de ouders van vijftigduizend jeugdigen getrouwd geweest; de overige zesendertigduizend zagen een samenwoonrelatie stranden. Het aantal van zeventigduizend jeugdigen per jaar is dus een onderschatting (zie o.a. CBS Statline, 2018b en 2019; Spruijt & Kormos, 2014; Ter Voert, 2019).

Er is wereldwijd veel onderzoek verricht naar de mogelijke gevolgen van een ouderlijke scheiding voor jeugdigen (Amato & Keith, 1991; Amato, 2001; Kim, 2011; Lansford, 2009; Spruijt, 2009; Spruijt & Kormos, 2014). Uit al deze studies komt consistent naar voren dat een ouderlijke scheiding zowel op korte als langere termijn leidt tot een verhoogd risico op problemen in het dagelijks functioneren en in de ontwikkeling van kinderen en jongeren. Het blijkt dat jeugdigen na een scheiding van hun ouders gemiddeld meer emotionele en gedragsproblemen hebben dan leeftijdsgenoten uit intacte gezinnen. Ook zien we bij jeugdigen van gescheiden ouders een lager welbevinden, een slechter zelfbeeld, meer problemen met relaties en slechtere schoolprestaties. Het lijkt erop dat conflicten tussen ouders na een scheiding gemiddeld genomen toenemen (o.a. Van der Valk & Spruijt, 2013). Deze conflicten zijn schadelijker voor jeugdigen dan de scheiding op zichzelf (Amato, 2010; Lansford, 2009; Swartz-Den Hollander et al., 2018).

Voor ongeveer tachtig procent van de jeugdigen zijn scheidinggerelateerde problemen na ongeveer twee jaar grotendeels verdwenen. Er is echter ook een aanzienlijke groep die op de lange termijn (ernstige) problemen blijft houden naar aanleiding van de scheiding.

Jeugdprofessionals³ hebben veel met jeugdigen en scheiding te maken. In directe zin – wanneer de scheiding van de ouders de reden van aanmelding van een jeugdige is, maar ook in indirecte zin – wanneer achter de problematiek van een jeugdige de scheiding van de ouders een rol speelt. Rondom jeugdigen en scheiding zijn de afgelopen jaren diverse ontwikkelingen geweest. Zo is na een wetswijziging in 2009 (*Voortgezet ouderschap na scheiding*) een toename in co-oudergezinnen na scheiding te zien. Daarnaast zijn er meer ouders met aanhoudende conflicten. Met name rondom deze 'complexe' scheidingen zijn er enkele maatschappelijke discussies ontstaan. Deze hebben onder meer te maken met de problematiek van ouders en jeugdigen, en de beste aanpak hiervan.

2 Met 'kinderen' worden jeugdigen van nul tot twaalf jaar bedoeld, onder 'jongeren' verstaan we jeugdigen van twaalf tot achttien jaar. De term 'jeugdigen' omvat dus zowel kinderen als jongeren. Waar 'kinderen', 'jongeren' of 'jeugdigen' staat, kan ook 'het kind', 'de jongere' of 'de jeugdige' worden gelezen, en omgekeerd. De richtlijn geldt conform de Jeugdwet ook voor personen tot 23 jaar, wanneer zij voor hun achttiende al jeugdhulp ontvingen en deze na hun achttiende verjaardag doorloopt.

3 Onder 'jeugdprofessionals' worden zowel gedragswetenschappers (psychologen, orthopedagogen of anderen met een gedragswetenschappelijke opleiding) als hbo-opgeleide professionals verstaan.

De *Richtlijn Scheiding en problemen van jeugdigen voor jeugdhulp en jeugdbescherming* biedt handvatten voor het onderkennen, signaleren, voorkomen en behandelen van problemen van jeugdigen en ouders die gaan scheiden of zijn gescheiden.

1.2 Doel

Het doel van deze richtlijn is professionals in de jeugdhulp en jeugdbescherming te voorzien van uniforme handelingsadviezen voor het onderkennen, signaleren, voorkomen en behandelen van problemen van jeugdigen en ouders die in een scheidingssituatie verkeren of zijn gescheiden, zodat zij deskundig met die problematiek kunnen omgaan. De aard van de problematiek brengt met zich mee dat ook andere professionals die met de doelgroep in aanraking komen (huisartsen, kinderopvangleidsters, onderwijsprofessionals, jeugdgezondheidszorg etc.), de vereiste deskundigheid in huis moeten hebben. De richtlijn adviseert welke interventies ingezet kunnen worden om jeugdigen en ouders te ondersteunen, en hoe de samenwerking met ouders en jeugdige, het netwerk en met school kan worden versterkt.

De dynamiek van gezinnen na scheiding kan zeer uiteenlopend zijn en uit zowel onderzoek als praktijk weten we dat een groot aantal factoren hierbij een rol speelt. Tegelijk is het onderwerp scheiding, scheidende ouders en jeugdigen na scheiding in het werkveld erg in beweging. Met name rondom scheidingen die gepaard gaan met veel conflicten (complexe scheidingen) is een grote hoeveelheid recente initiatieven ontplooid. Lang niet in alle gevallen weten wij daarvan al voldoende om gerichte adviezen uit te kunnen brengen. Eigen wijsheid, deskundigheid en ervaring blijven van onschatbare waarde en in complexe gevallen is supervisie en/of intervisie noodzakelijk. Indien nodig wordt multidisciplinair samengewerkt.

1.3 Uitgangsvragen per knelpunt

Voor de eerste versie van de richtlijn is begonnen met een knelpuntenanalyse die tot stand is gekomen op basis van twee denksessies met deskundigen begeleid door de Argumentenfabriek. Die analyse heeft geleid tot het vaststellen van drie knelpunten: gevolgen, interventies en samenwerking. Met die drie knelpunten als uitgangspunt is door deskundigen in denksessies en diverse verbeter rondes uiteindelijk een aantal uitgangsvragen geformuleerd die in de richtlijn zijn beantwoord.

De eerste versie van de richtlijn is gebaseerd op de kennis die tijdens het schrijven beschikbaar was. Vanaf de publicatie van de richtlijn in 2015 zijn in het richtlijnenprogramma continu verbeterpunten en gebruikerservaringen verzameld. Ten behoeve van de herziening van de *Richtlijn Scheiding en problemen van jeugdigen voor jeugdhulp en jeugdbescherming* is een panelbijeenkomst georganiseerd.

Op basis hiervan en op basis van een aantal algemene revisiepunten, zijn de volgende aanpassingswensen benoemd:

- meer aandacht voor de stem van de jeugdige;
- meer aandacht voor beschermende factoren;
- aandacht voor signaleringsinstrumenten/screeningsinstrumenten;
- meer aandacht voor het omgaan met complexe scheidingen;
- update van de algemene adviezen naar leeftijd van de jeugdigen;

- update van het overzicht van effectieve interventies;
- meer aandacht voor het samen met jeugdige en ouders beslissen over passende hulp;
- meer aandacht voor de samenwerking met school;
- meer aandacht voor een betere toepasbaarheid van de richtlijn binnen de kinder- en jeugdpsychiatrie en hulp voor jeugdigen met een LVB;
- verwijzing naar andere richtlijnen.

Alle verzamelde feedback en de input van het panel is gebruikt om de oorspronkelijke uitgangsvragen aan te passen dan wel aan te vullen.

De definitieve uitgangsvragen voor de herziene richtlijn staan, gerangschikt naar knelpunt, hieronder.

1.3.1 Gevolgen

Knelpunt A: hulpverleners hebben weinig kennis over de gevolgen van een ouderlijke (complexe) scheiding voor jeugdigen.

- A1 Wat kunnen de gevolgen van een ouderlijke (complexe) scheiding zijn voor jeugdigen?
- A2 Wat zijn – voor verschillende leeftijdsgroepen – de mogelijke gevolgen als een jeugdige wordt gescheiden van broers en/of zussen?
- A3 Wat zijn – voor verschillende leeftijdsgroepen – de mogelijke gevolgen als een jeugdige met anderen in een stiefgezin komt te wonen?
- A4 Wat maakt een scheiding complex: definitie, risico- en beschermende factoren, kenmerken ouders?
- A5 Wanneer is een scheiding problematisch en wanneer traumatisch?
- A6 Waaraan kunnen ernstige problemen bij jeugdigen na een (complexe) scheiding (inclusief loyaliteitsproblemen, parentificatie, 'ouderonthechting') worden herkend en hoe kunnen ernstige problemen worden gedefinieerd?
- A7 Hoe vaak komen ernstige problemen rond een (complexe) scheiding voor?
- A8 Wat zijn de signalen van problemen bij jeugdigen na een (complexe) scheiding?
- A9 Wanneer zijn – voor verschillende leeftijdsgroepen – de gevolgen van de gehele scheidingsperiode (aanloop, scheiding en nasleep) reden tot zorg in de jeugdhulp en jeugdbescherming, op de consultatiebureaus en in wijkteams?
- A10 Wat zijn de belangrijkste risicofactoren voor het ontwikkelen van ernstige problemen door jeugdigen bij een (complexe) scheiding en wat zijn beschermende factoren?
- A11 Hoe kun je de veiligheid en ontwikkelingsbedreiging van de jeugdige rond een (complexe) scheiding inschatten en borgen respectievelijk centraal laten staan?
- A12 Hoe draag je als jeugdprofessional zorg voor je eigen veiligheid bij een complexe scheiding?

1.3.2 Interventies

Knelpunt B: hulpverleners weten onvoldoende hoe zij jeugdigen met gescheiden ouders het beste kunnen helpen, met name wanneer sprake is van een complexe scheiding.

- B1 Welke afwegingen zijn van belang bij de keuze voor een bepaalde verdeling van de zorgen en opvoedingstaken (zorgregeling) of voor een bepaalde omgangsregeling die past bij de ontwikkeling van een jeugdige?

- B2 Welke regeling is gangbaar en welke regeling is het beste voor jeugdigen?
- B3 Welke signaleringsinstrumenten voor problemen bij jeugdigen na een scheiding zijn beschikbaar?
- B4 Hoe ziet het zorgcontinuüm eruit bij hulp na een (complexe) scheiding, waarbij indien mogelijk uitgegaan wordt van normalisering?
- B5 Wat zijn – voor verschillende leeftijdsgroepen – effectieve vormen van (preventieve) ondersteuning en wat is het doel van die vormen van ondersteuning?
- B6 Wat zijn – voor verschillende leeftijdsgroepen – effectieve interventies bij scheidinggerelateerde problematiek (waaronder complexe scheiding), wat is het doel van die interventies en wat zijn werkzame/kernelementen?
- B7 Welk aanbod van ondersteuning en preventie is bij hulpverleners bekend? Hoe lang mag een interventie (maximaal) duren, rekening houdend met de gestelde doelen? Wat is bekend over de kosten(effectiviteit) van interventies?

1.3.3 Samenwerking met ouders en met het netwerk

Knelpunt C: hulpverleners zijn afhankelijk van scheidende ouders, met name bij complexe scheiding, en van andere partijen.

- C1 Hoe kunnen ouders betrokken worden bij en omgaan met hun kind in en na een (complexe) scheiding?
- C2 Hoe kunnen hulpverleners omgaan met ouders die niet willen meewerken?
- C3 Hoe kunnen hulpverleners buiten ouderlijke conflicten blijven en ouders motiveren hun onderlinge conflicten te beheersen?
- C4 Hoe kunnen hulpverleners omgaan met een eventuele nieuwe partner van moeder en/of vader?
- C5 Wat is de ondergrens wanneer het bij een complexe scheiding niet lukt om met (één van beide) ouders te werken en wat zijn de consequenties voor het contact tussen ouders en jeugdige?
- C6 Hoe kunnen jeugdprofessionals omgaan met waarheidsvinding bij complexe scheidingen?
- C7 Welke kennis heeft een beroepskracht nodig om ouders te kunnen adviseren over het hulpaanbod na (complexe) scheiding en welke juridische en financiële kennis is nodig, met name in geval van een complexe scheiding?
- C8 Hoe kan de jeugdprofessional een duidelijk (gezags)kader stellen, met name bij complexe scheidingen?
- C9 Hoe kunnen hulpverleners optimaal samenwerken met andere beroepskrachten die bij het gezin betrokken zijn? Denk aan juristen/advocaten, rechters, wijkteam, school en kinderopvang.
- C10 Wat is nodig in de multidisciplinaire besluitvorming en ketensamenwerking rondom de jeugdige en zijn ouders?
- C11 Hoe kan het netwerk worden benut bij de hulp na (complexe) scheidingen?

1.4 Omschrijving van gebruikte begrippen

Ter bevordering van de leesbaarheid is in deze richtlijn een aantal keuzes gemaakt in de terminologie.

- Na een scheiding is er sprake van een inwonende ouder (de ouder bij wie de jeugdige het grootste deel van de tijd woont) en een uitwonende ouder (de ouder bij wie de jeugdige niet of een kleiner deel van de tijd woont). Co-ouders zijn ouders bij wie een jeugdige na de scheiding beurtelings ongeveer evenveel tijd (minstens veertig procent) woont. Dan zijn er ook nog stiefmoeders en stiefvaders: de nieuwe partners van de ouders met gezag. Afhankelijk van de plek waar een jeugdige woont en wanneer, verblijft hij een deel van de tijd of altijd (ook) bij een stiefouder.
- Formeel is een scheiding de ontbinding van een huwelijk. Het uit elkaar gaan van niet-gehuwde maar wel samenwonende ouders wordt meestal óók een scheiding genoemd. Voor jeugdigen maakt de formele burgerlijke staat van ouders meestal niets uit. Daarom gebruiken wij in deze richtlijn het begrip scheiding voor zowel echtscheiding als voor het uit elkaar gaan van samenwonende niet gehuwde ouders.
- In de richtlijn gebruiken wij de term 'complexe scheiding'. Wij definiëren dit kortweg als een 'scheiding waarbij ouders door aanhoudende ernstige conflicten het wederzijds belang, maar vooral het belang en welzijn van de jeugdigen uit het oog verliezen'.
- De benaming CJG (Centrum voor Jeugd en Gezin) is geen gemeengoed meer in gemeenten in Nederland. In het kader van de transitie en transformatie van de zorg voor jeugd worden deze centra nu dikwijls sociale wijkteams en wijkteams Jeugd en Gezin genoemd. Wij sluiten ons bij deze terminologie aan. Wordt in de richtlijn gesproken over Centra voor Jeugd en Gezin, dan bedoelen wij ook de nieuwe benamingen, zoals sociale wijkteams en wijkteams Jeugd en Gezin.
- Sinds de *Wet Bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding* in werking trad (1 maart 2009), moeten ouders (van minderjarigen) een ouderschapsplan aan hun verzoek tot scheiding of beëindiging geregistreerd partnerschap toevoegen. In dat plan moeten in ieder geval drie wettelijk verplichte afspraken komen te staan. Deze gaan over de zorgverdeling, de kinderalimentatie en de uitwisseling van informatie over de jeugdigen. De wet bepaalt ook dat ouders hun kind betrekken bij het opstellen van het ouderschapsplan, voor zover dit tenminste mogelijk is gezien de leeftijd en ontwikkeling van hun kind. In het verzoek moet vermeld zijn hoe de ouders dit hebben aangepakt.

1.5 Veiligheid jeugdprofessional

Elke jeugd- en gezinsprofessional krijgt te maken met strijdende ouders, waarbij de emoties soms hoog kunnen oplopen. Van Montfoort et al. (2017) geven in hun handreiking voor sociale wijkteams en het onderwijs aan dat het belangrijk is dat een jeugdprofessional zijn eigen positie kent en goed zijn eigen veiligheid in de gaten houdt. Een voorbeeld van de manier waarop jeugd- en gezinsprofessionals in de praktijk zorgdragen voor hun eigen veiligheid betreft de afspraken die de medewerkers van *Ouderschap Blijft* (een vorm van ouderschapsbemiddeling en omgangsbegeleiding) onderling hebben gemaakt:

- nooit als enige medewerker in een pand (avond en weekend) aanwezig zijn;
- bij van tevoren ingeschatte risicogesprekken een collega bij het gesprek vragen en/of de alarmknop meenemen;
- de stoelen veilig opstellen, en bedenken wie waar zit.

Indien er een huisbezoek plaatsvindt, dan wordt van tevoren een risico-inschatting van indicatoren gemaakt die kunnen duiden op een verhoogd agressierisico. In overleg met een collega wordt beoordeeld of het nodig is om eveneens, al dan niet vergelijkbare, voorzorgsmaatregelen te treffen.

1.6 Leeswijzer

De *Richtlijn Scheiding en problemen van jeugdigen voor jeugdhulp en jeugdbescherming* (met bijbehorende werkkaarten) is bedoeld voor jeugdprofessionals die met het onderwerp van deze richtlijn te maken hebben. De richtlijn vormt de neerslag van een groter document, namelijk de 'onderbouwing'. Deze onderbouwing is apart te raadplegen (Van der Valk et al., 2020). Over deze richtlijn is informatie voor ouders apart verkrijgbaar. Alle documenten zijn openbaar. Zie www.richtlijnenjeugdhulp.nl.

In de volgende hoofdstukken komen allereerst de gevolgen van een ouderlijke scheiding voor jeugdigen aan bod (hoofdstuk 2). In hoofdstuk 3 worden de interventies besproken die ingezet kunnen worden bij scheidingsproblematiek. Hoofdstuk 4 gaat in op de samenwerking met de ouders en het betrekken van het netwerk bij de interventie. Ook wordt hierin beschreven hoe jeugdprofessionals kunnen samenwerken met andere professionals in het scheidingsproces. In hoofdstuk 5 staat de verantwoording van de werkwijze.

Voor deze richtlijn zijn de volgende basisteksten van toepassing: doelgroep, gedeelde besluitvorming, diversiteit, beschikbaarheid interventies en juridische betekenis van de richtlijn. Deze zijn te vinden op www.richtlijnenjeugdhulp.nl. Op deze website is ook een algemene verantwoording van de werkwijze te vinden.

Basisteksten

Voor deze richtlijn is een aantal basisteksten van toepassing die voor alle Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming gelden. Deze zijn te vinden op www.richtlijnenjeugdhulp.nl

Het gaat om de volgende onderwerpen:

- doelgroep van de richtlijnen;
- gedeelde besluitvorming;
- diversiteit;
- beschikbaarheid interventies;
- juridische betekenis van de richtlijnen.

Op de website is ook een algemene verantwoording van de werkwijze bij de ontwikkeling en herziening van de Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming te vinden.

Hoofdstuk 2

Gevolgen van een ouderlijke scheiding voor jeugdigen

2.1 Feiten en cijfers over jeugdigen en scheiding

In 2016 kregen ongeveer zesentachtigduizend minderjarigen te maken met de scheiding van hun ouders. Dat is meer dan tot nu toe gedacht (CBS statline, 2019; Ter Voert, 2019). Scheidingen komen zowel in de stad als op het platteland voor, veel vaker in gezinnen zonder religieuze binding, en veel vaker in gezinnen met een lager opleidingsniveau. Jeugdigen van alle leeftijden kunnen te maken krijgen met scheidende ouders, dus ook heel jonge kinderen. Meestal hebben na de scheiding beide ouders gezamenlijk ouderlijk gezag. Dit geldt wanneer de jeugdige tijdens een huwelijk of geregistreerd partnerschap is geboren. Samenwonende ouders moeten hiertoe een verzoek bij de kantonrechter indienen. Jeugdigen met een migratie-achtergrond wonen na een scheiding vaker in een moedergezin en hebben ook minder contact met hun uitwonende vader. Ongeveer vijftien procent van de jeugdigen ziet na een scheiding een van beide ouders niet meer en meestal betreft dat de vader (Spruijt & Kormos, 2014).

2.2 De belangrijkste gevolgen van een ouderlijke scheiding voor jeugdigen

Jeugdigen hebben na een scheiding gemiddeld matige problemen, blijkt uit nationaal en internationaal onderzoek (Amato, 2006; Mortelmans et al., 2011; Spruijt & Kormos, 2014). Vergeleken met jeugdigen uit intacte gezinnen hebben jeugdigen die een scheiding meemaken tweemaal zoveel problemen. Natuurlijk hebben jeugdigen uit intacte gezinnen met veel ruzie ook veel problemen. Onderzoek naar jeugdigen met één of meer problemen laat zien dat deze jeugdigen vaak gescheiden ouders hebben. De ouderlijke scheiding is dan ten minste één van de risicofactoren.

Er wordt nog wel eens gedacht dat de gevolgen van een scheiding voor jeugdigen langzamerhand minder negatief worden omdat scheidingen steeds meer zijn geaccepteerd. Echter, voor de meeste jeugdigen die een scheiding meemaken, is de situatie sinds de wetswijziging van 2009 (*Voortgezet ouderschap na scheiding*) niet verbeterd, maar eerder verslechterd (Van der Valk & Spruijt, 2013; Spruijt & Kormos, 2014). En recent onderzoek laat zien dat de problemen als gevolg van een scheiding de afgelopen tien jaar in ernst zijn toegenomen (Swartz-Den Hollander et al., 2018). Het ingewikkelde hierbij is dat de problemen bij jeugdigen vanaf de buitenkant niet altijd zichtbaar zijn.

De belangrijkste gevolgen van een scheiding voor kinderen en jongeren zijn op korte termijn:

- emotionele problemen, zoals depressieve gevoelens, stress, loyaliteitsproblemen, gevoelens van angst, identiteitsproblemen en een laag zelfbeeld;
- gedragsproblemen, zoals agressief gedrag, vormen van delinquentie, vandalisme en riskante gewoonten (roken, blowen, drugs- of alcoholgebruik)
- problemen in vriendschapsrelaties;
- een zwakkere band met de ouders, vooral met de vaders;
- problemen op school, zoals lagere cijfers, concentratieproblemen en spanningen in het contact met andere leerlingen;
- lichamelijke problemen (hoofdpijn, buikpijn, slaapproblemen, stressklachten).

Bij twintig procent van de jeugdigen die een scheiding meemaken, blijven de problemen voortduren. Bij ongeveer tachtig procent van de jeugdigen gaat het na zo'n twee jaar weer goed.

Op lange termijn zijn de belangrijkste gevolgen van een ouderlijke scheiding:

- een lager eindniveau van de opleiding;
- een lager inkomen;
- een groter eigen scheidingsrisico;
- een groter risico op depressie inclusief een groter beroep op de hulpverlening;
- een zwakker wordende band met de (ouder wordende) ouders (Amato, 2001).

Leeftijdsverschillen

Mogelijke gevolgen van een scheiding kunnen verschillen per leeftijdsfase. De ernst van de problemen na een scheiding is niet afhankelijk van leeftijd, maar de manier waarop kinderen en jongeren op een ouderlijke scheiding reageren verschilt wel per leeftijdsfase. Het is van belang om gedrag behorende bij de normale ontwikkeling in een bepaalde leeftijdsfase niet te verwarren met scheidinggerelateerd gedrag. In gesprek met ouders is het van belang om duidelijk uit te leggen welke ontwikkelingstaken bij een bepaalde leeftijdsfase horen. Voor onderstaande beschrijving per leeftijdscategorie is o.a. gebruik gemaakt van *Kind en Echtscheiding* (Singendonk & Meesters, 2018).

Baby's en dreumesen (0-2 jaar) hebben met name behoefte aan fysieke en emotionele veiligheid en vaste ritmes. Stress, spanning en onveiligheid hebben zowel op korte termijn gevolgen (huilen, slaap- en eetproblemen), maar ook op lange termijn (in de vorm van hechtingsproblemen). Vanaf ongeveer het eerste levensjaar kunnen kinderen tijdelijk wat meer eenkennig zijn en moet het vertrouwen zich nog ontwikkelen dat de ouder ook weer terugkomt wanneer deze weggaat. Beschermende factoren zijn een goede onderlinge afstemming van de ouders over de dagelijkse zorg, de opvoeding en rituelen, plus voldoende emotionele beschikbaarheid en sensitiviteit van ouders.

Peuters (2-4 jaar) hebben naast geruststelling en veiligheid ook behoefte aan leiding en grenzen, onder meer in de vorm van opvoedingsrituelen. Zij maken zich langzaam los van de symbiose met de ouders en worden door exploratief spel wat autonomer. De worsteling van de ouders hiermee, bijvoorbeeld in de vorm van ambivalente gevoelens en angst het kind te verliezen, kan dit proces hinderen. Het is normaal dat peuters in hun ontwikkeling een periode doormaken waarin zij meer eenkennig, emotioneler of angstiger zijn dan voorheen. Daarnaast kunnen zij een periode van regressie laten zien, waarbij zij terugvallen in gedrag of gevoel van een eerdere periode. Het helpt als ouders onderling afstemmen hoeveel structuur ze bieden en welke regels ze hanteren. Als 'lastig' gedrag van peuters, dat o.a. het gevolg van magische angst kan zijn en onderdeel is van de normale ontwikkeling, voor ouders in scheiding een strijd wordt, vergroot dat de kans op problemen. Verder kunnen jonge kinderen last krijgen van nachtmerries en angst voor verlaten. Deze angsten zijn normaal maar kunnen versterkt worden door problemen tussen ouders na een scheiding.

Kleuters en jonge basisschoolkinderen (4-8 jaar) ontwikkelen onder meer hun sociale vaardigheid en zelfredzaamheid. Ook vindt de ontwikkeling van het geweten en het moreel besef plaats, en is er toenemend begrip voor en naleving van regels. Mogelijke problemen na een scheiding, zoals ouderlijke conflicten of stress, kunnen leiden tot regressieverschijnselen bij kleuters (o.a. terugvallen in fantasie en magisch denken). Kleuters zijn nog niet in staat om de reden van de scheiding te begrijpen; zij zijn eerder geneigd de schuld hiervan bij zichzelf te leggen. Gebrekkige identificatie met een ouder, of juist overmatige compensatie van intimiteit met een ouder, kunnen de autonomie- en beginnende identiteitsontwikkeling hinderen en loyaliteitsproblemen veroorzaken. Het helpt als ouders de sociale vaardigheden van hun kinderen stimuleren, hun toenemende zelfstandigheid begeleiden en hun kinderen tegelijkertijd vertrouwen en veiligheid bieden. Ouders fungeren als rolmodel. Zij kunnen laten zien hoe je rekening houdt met anderen en conflicten oplost.

Schoolkinderen (8-12 jaar) ontwikkelen vriendschapsrelaties en zelfvertrouwen en leren zich gaandeweg beter in een ander te verplaatsen. Maar ze lopen ook het risico zich overmatig zorgen te maken om de ouders, zich te veel aan te passen en ouders tevreden te willen stellen. Ook parentificatie kan voorkomen, net als driftbuien of gevoelens van afwijzing. Daarnaast bestaat de kans dat problemen rond de scheiding het leerproces en de schoolprestaties verstoren. Veel veranderingen in de vorm van nieuwe partners, verhuizingen, schoolwisselingen etc. kunnen dit verergeren. Rationeel begrip voor de scheiding neemt toe, maar emotioneel is het nog moeilijk. Kinderen kunnen zich door hun ouders in de steek gelaten voelen en kunnen worstelen met tegenstrijdige gevoelens jegens beide ouders. Toch ontwikkelen schoolkinderen langzamerhand bepaalde copingmechanismen die hen bijvoorbeeld beter leren omgaan met conflicten tussen de ouders. Langzamerhand worden ouders minder het centrum van hun bestaan, en het is een opvoedingstaak van ouders om dit aan te moedigen.

Pubers en adolescenten (12-18 jaar) hebben de opdracht een identiteit te ontwikkelen, zelfstandig te worden en hun seksualiteit te ontwikkelen. Daarnaast nemen zij steeds meer afstand van de ouders en kunnen zij deels compensatie buiten het gezin vinden. Het risico bij een scheiding is dat zij een positief voorbeeld van een ouderlijke relatie (deels) ontberen. Dat kan hun eigen intimiteitsontwikkeling in de weg staan. Ook ontstaan regelmatig problemen rondom nieuwe partners van de ouder(s). Verder bestaat een verhoogde kans op verminderde schoolprestaties, riskant gedrag en versneld afstand nemen van de ouders of hen zelfs moreel afkeuren. Verder kunnen pubers zich gaan verzetten tegen de zorg- en omgangsregeling, omdat de complexiteit van hun leven toeneemt en wisselingen soms moeilijker zijn in te passen. Adolescenten kunnen last hebben van negatieve gevoelens, maar deze soms ook juist ontkennen, verdringen of weg bluffen. Ook gaan sommige adolescenten zich overmatig aanpassen aan de ouder(s), kan polarisatie ontstaan (in de relatie met beide ouders) en worden emoties soms sterk generationaliseerd. Ouders van pubers en adolescenten hebben de opvoedingstaak om stabiliteit te bieden, rust, steun en een veilige basis, maar ook grenzen te stellen en hun kinderen te begeleiden. Daarnaast geldt ook in deze fase dat ouders een rolmodel voor hun kind zijn. Voor ouders kan het een uitdaging zijn om de toenemende onafhankelijkheid van hun kind te verdragen en de juiste balans tussen vasthouden en loslaten te bewaken. In de omgang met (morele) uitingen van pubers is het belangrijk dat ouders over

inlevingsvermogen en incasseringsvermogen beschikken, hetgeen in situaties rondom een scheiding niet altijd makkelijk is.

Gescheiden opgroeien van broers en/of zussen

Volgens het CBS (2018a) betreffen scheidingen waarbij minderjarigen zijn betrokken in ongeveer 38 procent gezinnen met 1 kind, in ongeveer 46 procent gezinnen met 2 kinderen en in ongeveer 16 procent gezinnen met 3 of meer kinderen. Vervolgens is uit onderzoek bekend (Spruijt & Kormos, 2014) dat ongeveer 66 procent van de jeugdigen na de scheiding bij moeder woont, ongeveer 7 procent bij vader en ongeveer 27 procent afwisselend bij moeder en vader (co-ouderschap). Uit de praktijk blijkt dat broers en zussen meestal niet worden gescheiden. Het is te verwachten dat het aantal broers en zussen dat na een scheiding bij verschillende ouders opgroeit niet stijgt, omdat er meer co-oudergezinnen na scheiding zijn (o.a. Poortman & Van Gaalen, 2017). Aan de andere kant is het risico daarop juist wél groter geworden bij complexe scheidingen, wanneer jeugdigen dusdanig onderdeel van de strijd worden en gelijkwaardig ouderschap soms kan uitmonden in 'gelijk verdelen van de kinderen'. Er is weinig onderzoek gedaan naar de gevolgen van het gescheiden opgroeien van broers en/of zussen. Wel blijkt dat broer- en zusrelaties beschermend kunnen werken tegen ontwikkelingsproblemen en dat broers en zussen steun kunnen vinden in gedeelde ervaringen (o.a. Van Berkel & Buist, 2017).

Nieuw samengestelde gezinnen

Bijna tien procent van alle gezinnen is een samengesteld gezin of stiefgezin, waarbij minimaal een van beide volwassenen een kind heeft uit een vorige relatie. Over het wonen van jeugdigen in nieuw-samengestelde gezinnen of stiefgezinnen is veel geschreven. Is de ouderlijke scheiding voor jeugdigen al een moeilijke periode, uit Amerikaans onderzoek (Gelatt et al., 2010) is gebleken dat de vorming van een samengesteld gezin nóg meer stress bij jeugdigen kan veroorzaken dan de scheiding van de ouders. Jeugdigen vinden dat zij te weinig tijd krijgen om de scheiding te verwerken en te wennen aan de nieuwe volwassene in het gezin. Jeugdigen zeggen vaak dat de nieuwe partner zich te veel en te snel bemoeit met de opvoeding. Ook moeten zij de aandacht van hun ouder delen met de nieuwe partner. Ten slotte blijkt dat in een stiefgezin nogal eens sprake is van verschillende opvoedstijlen en van te weinig communicatie daarover (Haverkort et al., 2012; Haverkort & Spruijt, 2012).

Uit onderzoek in Vlaanderen en Nederland (Vanassche et al., 2011; Spruijt & Kormos, 2010) blijkt dat ongeveer zestig procent van alle jeugdigen na een scheiding in een stiefgezin woont. In Nederland gaat het om ongeveer tweehonderdduizend stiefgezinnen. Bovendien hebben veel jeugdigen tijdens hun verblijf bij de uitwonende ouder te maken met diens nieuwe partner (parttime stiefgezinnen).

2.3 Complexe scheidingen

Zoals vermeld mondt vijftien tot twintig procent van de scheidingen uit in een complexe scheiding (o.a. Kinderombudsman, 2014). In deze richtlijn verkiezen we de term 'complexe scheiding' boven de term 'vechtscheiding', aangezien bij deze laatste aanduiding te veel de nadruk op de strijd tussen scheidende ouders ligt. In het belang van de jeugdigen moet de nadruk juist liggen op het gezamenlijk ouderschap dat na een scheiding in stand blijft.

Definitie complexe scheiding

Een complexe scheiding is een scheiding waarbij ouders door aanhoudende ernstige conflicten het belang en welzijn van de jeugdigen uit het oog verliezen, evenals het wederzijdse belang.

Bij ernstige conflicten kan ten eerste gedacht worden aan aanhoudende heftige ruzies tussen beide ouders, al dan niet gepaard gaande met juridische procedures, ten tweede aan meer verkapte ruzies of wederzijds dwarsbomen en denigreren, en ten derde kan er sprake zijn van eenzijdig conflictiek gedrag, zoals tegenwerking vanuit één ouder.

De belangrijkste beschermende factoren die een complexe scheiding kunnen voorkomen zijn (o.a. Van Oosten & Van As, 2018):

- een goede kwaliteit van de relatie van en onderlinge communicatie tussen de ouders vóór de scheiding;
- het belang dat de ene ouder aan de andere ouder toekent voor het welzijn van hun kind(eren) (ouders die de andere ouder belangrijk vinden zijn minder geneigd om conflicten te hebben na scheiding);
- het vermogen om met de co-ouder samen te werken, te communiceren en overeenstemming te bereiken;
- de bereidheid om hulp te accepteren;
- steun vanuit het netwerk, zoals door familieleden, in het bijzonder grootouders, burens en vrienden. Zowel individuen als paren zijn gebaat zijn bij hulpbronnen vanuit de omgeving;
- acceptatie van de scheiding.

De meest in het oog springende risicofactoren voor een complexe scheiding zijn de volgende problemen van een van beide of bij beide ouders:

- gedragsmatige en/of persoonlijkheidsproblemen;
- traumatische ervaringen;
- geweldsproblemen;
- alcohol- en/of drugsverslaving;
- conflicten tijdens de relatie en/of ernstige relatieproblemen en/of elkaar niet kunnen vergeven. Het netwerk kan hierbij een escalerende rol vervullen;
- de juridische strijd tussen ouders.

In een scheidingsproces kan een jeugdige zeer ingrijpende ervaringen opdoen en daar, afhankelijk van de leeftijd, veerkracht en mate en aard van opvang door verzorgers, een psychotrauma aan overhouden. Er is een aantal specifieke ervaringen te onderscheiden, die in een scheidingsproces kunnen optreden en traumatisch kunnen zijn. Hieronder vallen:

acute verlating, verbaal en fysiek geweld, confrontatie met politie, gedwongen scheiding van de veilige hechtingsfiguur in een moment van ernstige stress bij de jeugdige, het ervaren van ernstige stress bij één of beide ouders, extreme straf door een primaire verzorger en het chronisch ontbreken van aandacht en belangstelling. Als een vermoeden hiervan bestaat, is het noodzakelijk door te verwijzen naar deskundigen.

2.4 Ernstige gevolgen van een (complexe) scheiding

De gevolgen kunnen sterk in ernst verschillen. Een ouderlijke scheiding is altijd pijnlijk maar gaat niet zelden ook nog gepaard met veel conflicten en geweld. Dit kan zowel lichamelijk als psychologisch geweld zijn, en niet alleen de partner, maar ook de jeugdige treffen. Wanneer vermoedens bestaan van geweld, dan dient de *Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling* te worden doorlopen. Wanneer de jeugdige slachtoffer is geworden van geweld, dan heeft hij recht op passende hulp.

Als een scheiding zeer conflictueus verloopt – een complexe scheiding – zijn de gevolgen voor jeugdigen ernstiger en heeft dat voor ongeveer tien procent van de jeugdigen specifieke negatieve gevolgen zoals stress, gehechtheidsproblemen, loyaliteitsconflicten, het niet meer willen zien van een van de ouders, en parentificatie. Ernstige problemen worden in de wet ‘ernstig nadeel voor de geestelijke of lichamelijke ontwikkeling van het kind’ genoemd. Het is moeilijk om precies te omschrijven wanneer daar sprake van is. Maar stress, gehechtheidsproblemen, chronische loyaliteitsconflicten, het niet meer willen zien van een van de ouders en/of parentificatie zijn ongetwijfeld ernstige problemen (Amato, 2010; Kelly & Johnston, 2001). Vanuit de praktijk is genoemd dat het een jeugdige ook ernstige schade kan toebrengen als hij getuige is (geweest) van geweld tegen een ouder. Dit is een vorm van kindermishandeling.

Stress

Een scheiding kan door jeugdigen ervaren worden als een stressvolle situatie waar zij zelf geen controle over hebben en geen invloed op kunnen uitoefenen. Bij oncontroleerbare stressvolle situaties zullen jeugdigen geneigd zijn om (te proberen) het probleem te negeren of te ontkennen, kunnen zij blijven hangen in negatieve emoties, of kunnen zij bepaalde mensen gaan ontwijken (Van der Ploeg, 2013). De manier waarop jeugdigen met stress rond de scheidings situatie omgaan, hangt onder meer af van de band die zij vóór de scheiding hebben opgebouwd met beide ouders, maar ook van het gedrag van de ouders na de scheiding. In gevallen van complexe scheiding, waarbij jeugdigen bijvoorbeeld herhaaldelijk zijn blootgesteld aan hevige conflicten tussen de ouders en/of huiselijk geweld, kan de stress bij jeugdigen zelfs de vorm aannemen van post-traumatische stress klachten (o.a. Schoemaker et al., 2016). Het vermogen van jeugdigen om met deze stress om te gaan heeft gevolgen voor de lichamelijke en geestelijke gezondheid voor de rest van hun leven.

Gehechtheid

Het ontwikkelen van een veilige gehechtheidsrelatie met de primaire verzorgers is voor jonge kinderen een cruciale ontwikkelingstaak. Voor een veilige gehechtheid zijn gunstige omstandigheden nodig, zoals een beschikbare ouder of verzorger die rust, veiligheid en

stabiliteit biedt en vertrouwen geeft. Deze omstandigheden staan onder druk na een scheiding (o.a. Brumariu & Kerns, 2010; Nair & Murray, 2005). Zie hiervoor de *Richtlijn Problematische gehechtheid voor jeugdhulp en jeugdbescherming* (De Wolff et al., 2014). Bij een scheiding is het voor jonge kinderen van belang dat zij de band met de gehechtheidsfiguren (ouders) kunnen voortzetten. Hierbij is een veilig contact met beide ouders fundamenteel. Stress en conflicten bij ouders, verminderde sensitiviteit en responsiviteit, maar ook onrust en sterke verschillen tussen twee huizen, kunnen leiden tot een zorgelijke gehechtheid, bijvoorbeeld onveilige gehechtheid (o.a. Riggio, 2004; Groenhuijsen, 2014). Een dergelijke onveilige gehechtheid gaat samen met een verminderd zelfvertrouwen, verminderde veerkracht, probleemgedrag inclusief criminaliteit, psychische problemen en psychiatrische aandoeningen.

Ernstige loyaliteitsconflicten

Langdurige conflicten tussen de ouders kunnen leiden tot ernstige loyaliteitsconflicten bij jeugdigen. Het fenomeen loyaliteit is in Nederland uitvoerig besproken door Else-Marie van den Eerenbeemt (2003), in navolging van de Amerikaans-Hongaarse kinderpsychiater Ivan Boszormenyi-Nagy (1973). Loyaliteit is de vanzelfsprekende verbondenheid tussen ouders en kind die ontstaat bij de geboorte. Volgens de theorie is een kind altijd loyaal aan zijn beide biologische ouders. Elk kind krijgt in de loop van zijn leven met loyaliteitsconflicten te maken. Dat is normaal want loyaliteit en loyaliteitsproblemen zijn er ook in allerlei niet-scheidingssituaties. Maar in het geval van scheiding is het loyaal blijven aan beide ouders voor een jeugdige vaak niet eenvoudig. Bij loyaliteitsconflicten kunnen één of beide ouders een zwaar tegengesteld beroep doen op hun kind. Bij een complexe scheiding kunnen ouders hun kind soms (bewust of onbewust) dwingen om te kiezen. Dan ontstaat er innerlijk een conflict bij de jeugdige, die van nature loyaal wil zijn aan beide ouders, tenzij een ouder hem of haar frequent heeft bekritiseerd, afgewezen, verwaarloosd en/of mishandeld.

In sociaalwetenschappelijk onderzoek worden loyaliteitsconflicten dikwijls gemeten door vragen te stellen als: 'Heb je vaak het gevoel dat je tussen je beide ouders in staat?' en: 'Voelt het alsof je moet kiezen tussen je beide ouders?' Moeten kiezen is voor een jeugdige een hopeloze opgave en leidt er regelmatig toe dat hij probeert te schipperen tussen beide ouders. Het kan zijn dat een jeugdige thuiskomt bij de moeder van een weekend bij de vader en tegen vader zegt dat het erg leuk was, maar tegen moeder dat het vreselijk vervelend was. Uit onderzoek blijkt dat het voor een jeugdige belangrijk is goedkeuring te krijgen van de ene ouder om het bij de andere ouder fijn te hebben.

Parentificatie

Parentificatie is een begrip dat werd geïntroduceerd door Boszormenyi-Nagy (1973). Volgens deze pionier van de contextuele therapie gaat het bij parentificatie om gezinsomstandigheden waarbij de jeugdige verantwoordelijk wordt (gemaakt) voor het ouderlijk welbevinden. De jeugdige wordt (en/of voelt zich) geroepen oneigenlijke zorgen op zich te nemen. Zo wordt hij als het ware te snel ouder. Hij mobiliseert daarbij de nodige krachten en talenten. Maar op latere leeftijd kan dit fenomeen zich op uiteenlopende wijze wreken (Kinet, 2010). Parentificatie komt veel voor na een ouderlijke scheiding (Peris et al., 2008; Aelen et al., 2013).

Jeugdigen die een van de ouders niet meer (willen) zien

Conflicten tussen de ouders kunnen zo heftig en chronisch zijn – of jeugdigen kunnen op andere wijze zoveel last van de situatie rondom de scheiding hebben - dat er voor een jeugdige niets anders op zit dan partij te kiezen. Uiteindelijk kan de jeugdige dan zeggen: 'Ik wil mijn vader/moeder nooit meer zien.' Jeugdigen kunnen zowel valide als niet valide redenen hebben om een ouder niet meer te willen zien na de scheiding. Zeer valide redenen zijn bijvoorbeeld gevallen waarbij sprake was van mishandeling, misbruik of verwaarlozing. Soms lijken deze valide redenen echter afwezig te zijn en spelen een of beide ouders of de omgeving een rol in de contactweigering van de jeugdige met de andere ouder. Naar deze situatie wordt verwezen met termen als ouderafwijzing, ouderonthechting, ouderverstoting of oudervervreemding (PAS, oftewel het *Parental Alienation Syndrome*), of PA – (*Parental Alienation*). Vanuit de wetenschap is er nog onvoldoende consensus over het gebruik van deze termen (o.a. Rowen & Emery, 2018). Wetenschappers en professionals zijn het ook niet eens over de inhoud van het verschijnsel. Terughoudendheid om tot duidelijke afspraken te komen, hangt mogelijk samen met de complexiteit van situaties waarin een jeugdige een van de ouders niet meer wil zien. Maes (2019) pleit ervoor om contactbreuk bij complexe scheiding vanuit een systemisch perspectief te benaderen: elk gezinslid heeft een rol in het geheel.

Naast kritiek op het verschijnsel is er ook kritiek op het tot nu toe uitgevoerde onderzoek naar oudervervreemding (o.a. veelal afkomstig van zogenaamde 'gemakssteekproeven', gebaseerd op retrospectieve rapporten van een ouder en/of volwassen kinderen, vaak zonder vergelijkingsgroepen) (Saini et al., 2016). Maar ook op het gebruik van de verschillende termen door professionals. Onderzoekers en wetenschappers wijzen op het risico om gevallen van huiselijk geweld, kindermishandeling en andere onveilige en schadelijke situaties over het hoofd te zien wanneer te zwaar geleund wordt op de diagnose 'oudervervreemding' (o.a. Neilson, 2018). In plaats van de sterke polemiek die zowel in Nederland als ook internationaal is ontstaan, zou een meer genuanceerde discussie moeten worden gevoerd, waarin erkend wordt dat de problematiek complex is en dat meerdere factoren een rol spelen (o.a. Huff, 2015; Maes, 2019). Er is onderzoek nodig naar wat we eronder zouden moeten verstaan, hoe we dit kunnen vaststellen, wat oorzaken en gevolgen op de lange termijn zijn en wat een effectieve aanpak kan zijn.

Er zijn op dit moment nog geen interventies bij 'oudervervreemding' bekend die zowel theoretisch zijn onderbouwd en waarover wetenschappelijke en klinische consensus is, als waarvan empirische evidentie beschikbaar is. Een systemische benadering, waarbij zowel beide ouders als de jeugdige worden gehoord en ondersteund, kan in veel gevallen het meest passend zijn (Maes, 2019).

In de praktijk blijkt regelmatig dat jeugdigen een van hun ouders niet meer willen zien. Voorbeelden van vragen om erachter te komen of dit speelt zijn: 'Spreekt de jeugdige alleen maar zeer negatief over de uitwonende ouder?' 'Zegt de jeugdige dat hij helemaal zelf de uitwonende ouder afwijst?' en 'Was de band met de uitwonende ouder vóór de scheiding goed?' (Kelly & Johnston, 2001). Huff en collega's (2017) hebben een instrument ontwikkeld om contactweigering te meten: the *Contact Refusal Scale*. Ook in Nederland zijn enkele vragenlijsten in omloop, maar er is nog geen kennis over de validiteit en betrouwbaarheid hiervan. Het is overigens mogelijk dat beide ouders zich afwijzend opstellen jegens de andere

ouder, maar het is ook mogelijk dat één ouder dat doet. Ten slotte kan de reactie van de jeugdige ook voortkomen uit voortdurende ouderlijke conflicten, mogelijk gepaard gaand met loyaliteitsproblematiek. De jeugdige zoekt door de afwijzing van één of beide ouder(s) een uitweg om aan de vijandige sfeer te ontkomen.

Kortom, het is moeilijk om exact aan te geven hoe vaak problemen bij kinderen en jongeren rond de scheiding 'ernstig' genoemd moeten worden. Ongeveer zeventigduizend thuiswonende jeugdigen per jaar krijgen met de scheiding van hun ouders te maken. Naar schatting hebben ongeveer twintigduizend van hen min of meer ernstige problemen. Ongeveer zeventigduizend jeugdigen lijden onder het feit dat zij een van beide ouders niet meer zien, oudere jeugdigen iets vaker dan jongere. Jeugdigen met zeer ernstige problemen hebben vaak ouders die terecht zijn gekomen in het juridische circuit. Het is gebleken dat er onder probleemjongeren en grote zorggebruikers relatief veel jeugdigen voorkomen die een scheiding hebben meegemaakt (Amato, 2010; Haverkort & Spruijt, 2012; Leon, 2003).

2.5 Risico- en beschermende factoren voor de gevolgen van scheiding

De literatuur is duidelijk over de belangrijkste risicofactoren voor jeugdigen om in de problemen te raken voor, tijdens en na een ouderlijke scheiding. Dit zijn:

- huiselijk geweld en kindermishandeling;
- ernstige negatieve interacties tussen de ouders;
- psychologische oorlogsvoering tussen de ouders;
- ernstige en langdurige ouderlijke conflicten;
- (een) instabiele inwonende ouder of ouders;
- een slechte band met de inwonende ouder;
- het aantal bijkomende veranderingen zoals verhuizing, schoolverandering en nieuwe partners;
- financiële problemen (in het algemeen achteruitgang in sociaal-economische status (SES), in het bijzonder als er sprake is van armoede);
- een slechte band met de uitwonende ouder;
- een slechte band met de stiefouder;
- mensen uit het netwerk van beide ouders die de strijd in negatieve zin beïnvloeden.

Het ontbreken van bovengenoemde factoren verkleint de kans op problemen. Er zijn echter ook positieve factoren die de kans op problemen rond een scheiding kunnen verminderen: humor van de ouders, onderlinge genegenheid, interesse voor de jeugdige en een positieve onderlinge communicatie. Een goede band met de inwonende ouder is eveneens een belangrijke positieve factor. Ook de band met de uitwonende ouder is van belang. Jeugdigen functioneren beter en ontwikkelen zich gunstiger wanneer zij na de scheiding een positieve, ondersteunende relatie hebben met beide ouders (o.a. Lamb, 2018). Met jeugdigen na een scheiding gaat het beter als zij een goede band hebben met beide ouders. Daarvoor is regelmatig contact nodig. En jeugdigen hebben na een scheiding ook recht op contact met beide ouders, tenzij dit niet in hun belang is.

Het is niet altijd duidelijk waarom sommige jeugdigen beter met de scheiding kunnen omgaan dan andere jeugdigen. Meer onderzoek is nodig op dit punt.

2.6 Overwegingen

In aanvulling op de literatuur is er vanuit de praktijk een aantal belangrijke opmerkingen gemaakt. Bijvoorbeeld dat negatieve uitlatingen naar de andere ouder kunnen worden geheretiketteerd als onverwerkt trauma, waarna verwezen kan worden naar de GGZ. De opmerkingen uit de klankbordgroep, Cliëntentafel (jeugdigen en ouders) en proefimplementatie leverden de volgende overwegingen op:

- sommige jeugdprofessionals erkennen de specifieke situatie van de jeugdige na een scheiding niet genoeg. Zij moeten zich hiervan bewust zijn en vragen hoe de jeugdige de scheiding van zijn ouders beleeft en waar hij behoefte aan heeft. Ook in de scholing van jeugdprofessionals moet meer aandacht zijn voor de belevingswereld van jeugdigen;
- als scholen problemen van jeugdigen in een scheidingssituatie onvoldoende signaleren (of hieraan geen gevolg geven), is het belangrijk dat jeugdprofessionals de scheidingsproblematiek bespreken met de scholen, daarbij rekening houdend met de privacy van alle betrokkenen;
- als GGZ-professionals bij de behandeling van ouders de problemen van jeugdigen in een scheidingssituatie onvoldoende signaleren, is het belangrijk dat jeugdprofessionals dit doen en samen met de GGZ-professionals om de tafel gaan zitten. Dan kunnen ze de problemen van de jeugdigen bespreken en samen proberen het ouderschap en het gezinssysteem te verbeteren;
- jeugdprofessionals zouden meer kennis en vaardigheden moeten verwerven die nodig is om met ouders en jeugdigen een gesprek te voeren over scheidingsproblematiek. Zo is het belangrijk om in gesprek met een jeugdige rekening te houden met de mogelijk specifieke behoeften en aan te sluiten bij wat hij kan en wil. Ook is het zaak aandacht te besteden aan de plek waar het gesprek plaatsvindt en de hulpmiddelen die eventueel kunnen worden ingezet. Vervolgens moeten zij aan ouders duidelijk kunnen uitleggen dat jeugdigen loyaal willen blijven aan beide ouders. Dat kan veel problemen en leed voorkomen;
- jeugdprofessionals moeten gescheiden ouders erop wijzen dat zij niet negatief spreken over de andere ouder in het bijzijn van hun kind;
- jeugdprofessionals moeten ouders óók wijzen op de zaken die wél goed gaan in de opvoeding;

2.7 Aanbevelingen

1. Neem kennis van de meest actuele cijfers (zie hoofdstuk 2 van de Onderbouwing van deze richtlijn). Jaarlijks ondervindt naar schatting vijftien à twintig procent van de jeugdigen na een scheiding ernstige problemen; dit zijn tien- tot veertienduizend thuiswonende jeugdigen per jaar. Bij ongeveer zeventienduizend jeugdigen per jaar speelt dat zij een van beide ouders niet meer (willen) zien, bij oudere jeugdigen iets vaker dan bij jongere. Bij twintig procent van de jeugdigen na een scheiding blijven problemen voortduren, en naar schatting bij tachtig procent van de jeugdigen gaat het ongeveer twee jaar na de scheiding weer goed.
2. Neem kennis van de belangrijkste gevolgen van ouderlijke scheiding voor jeugdigen. Onderscheid naar de verschillende leeftijdscategorieën en bijbehorende ontwikkelingstaken is hierbij van belang (zie §2.2). Het gaat om mogelijke gevolgen op zowel kortere termijn (zoals externaliserende en internaliserende problematiek) als op langere termijn (zoals een

lager opleidingsniveau, meer kans op depressiviteit en een groter eigen scheidingsrisico). Specifieke ernstige gevolgen voor jeugdigen na een ouderlijke scheiding kunnen zijn: loyaliteitsconflicten, parentificatie, psychotrauma, hechtingsproblematiek, en jeugdigen die een van beide ouders niet meer (willen) zien. Om dit laatste aan te duiden wordt een veelheid aan termen gebruikt. In alle gevallen is er nog onvoldoende kennis om het adequaat te kunnen diagnosticeren.

3. Weet dat ook baby's en heel jonge kinderen ernstige gevolgen van een ouderlijke scheiding kunnen ondervinden. Het meest concrete voorbeeld hiervan zijn hechtingsproblemen en angstproblemen (separatieangst, scheidingsangst). Ook problemen tussen de ouders rond de erkenning van hun kind, gezamenlijk gezag en (hiermee gepaard) de zorg- en omgangsregeling kunnen negatieve effecten hebben.
4. Besef dat jeugdigen tijdens of zelfs als gevolg van een complexe scheiding te maken kunnen hebben met huiselijk geweld en kindermishandeling. Ook het getuige zijn van geweld tegen een ouder kan een jeugdige ernstige schade toebrengen. Dit kan natuurlijk ook al vóór de scheiding spelen. Doorloop de *Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling* bij vermoedens van deze problematiek. Lees ook de *Richtlijn Kindermishandeling voor jeugdhulp en jeugdbescherming* (Vink et al., 2016). Raadpleeg bij twijfel of onduidelijkheid Veilig Thuis.
5. Neem kennis van de belangrijkste risico- en beschermende factoren voor problemen bij jeugdigen vóór, tijdens en na de scheiding, zoals: familiaal geweld, ernstige en langdurige ruzies tussen ouders, een slechte band met de inwonende ouder, met de uitwonende ouder, met de stiefouder, en een aantal bijkomende veranderingen, zoals financiële achteruitgang, en: een rijk netwerk, zelfstandigheid en een voldoende probleemoplossend vermogen.
6. Ga bij een intake altijd na of de ouders gaan scheiden of gescheiden zijn en/of veel ouderlijke conflicten hebben. Als er sprake is van een scheiding en/of van heftige ouderlijke conflicten, breng dan de problemen van de jeugdige in kaart in relatie tot deze gezinscontext. Gebruik een vragenlijst of intakeformulier bij de jeugdige en beide ouders waarbij aandacht is voor (1) de aard, ernst, fase en het type van de scheiding en de reactie van de jeugdige hierop; (2) de belangrijkste risicofactoren van de scheiding voor de jeugdige; en (3) de gevolgen van de ouderlijke scheiding voor de jeugdige. Maak daarnaast een inschatting van eventuele bijzondere persoonskenmerken bij zowel jeugdige als ouders, waaronder een licht verstandelijke beperking (LVB). Schakel indien nodig tijdig gespecialiseerde expertise in.

Hoofdstuk 3

Interventies voor jeugdigen en hun gescheiden ouders

3.1 Advies over de verdeling van zorg- en opvoedtaken na een scheiding

In het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK) en in het Burgerlijk Wetboek is vastgelegd dat jeugdigen recht hebben op omgang met beide ouders, tenzij dit niet in hun belang is. Dit betekent dat een jeugdige na een (echt)scheiding ook recht heeft op omgang met de 'uitwonende' ouder. Onder 'omgang' verstaan we dat er contact is tussen de jeugdige en de uitwonende ouder (met of zonder gezag), zoals dit is vastgelegd in de omgangsregeling. Aan dit recht valt door beide ouders niet te tornen. De belangen van de jeugdige zijn en blijven dan ook uitgangspunt van gesprek met beide ouders (de inwonende en de uitwonende ouder). Het is van belang om te beseffen dat de begrippen 'uitwonende' en 'inwonende' ouder juridische termen zijn. In de dagelijkse werkpraktijk kunnen deze termen beter worden vervangen door termen die passen bij de dagelijkse opvoedpraktijk van velen (vader en moeder).

De mate van contact die beide ouders na de scheiding met hun kind(eren) hebben kan een belangrijk twistpunt tussen gescheiden ouders zijn. De jeugdprofessional zal dus regelmatig met deze problematiek worden geconfronteerd en moet daarom voldoende bekend zijn met de (wettelijke) regels inzake de omgang tussen ouders en jeugdigen. Dat betekent dat hij op de hoogte moet zijn van de *Wet Bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding* die op 1 maart 2009 in werking is getreden. Een flink deel (20%) van de jeugdigen heeft na de scheiding geen contact meer met de uitwonende ouder (veelal de vader). Het gaat meestal om jeugdigen die zelf een van de ouders niet meer willen zien, maar het kan ook zijn dat de ouder hiervoor kiest.

In deze wet staat dat ouders (van minderjarigen) aan hun verzoek tot scheiding of beëindiging geregistreerd partnerschap een ouderschapsplan moeten toevoegen. Daarin moeten in ieder geval afspraken staan over: de manier waarop zij de zorg en opvoeding verdelen (zorgregeling); hoe zij de omgang met de kinderen regelen (omgangsregeling); de manier waarop zij elkaar informatie geven, elkaar consulteren en samen beslissingen nemen over belangrijke onderwerpen, bijvoorbeeld over de schoolkeuze; en de kosten van de verzorging en opvoeding (kinderalimentatie). Een kind over wie de ouders gezamenlijk het gezag uitoefenen, heeft na een scheiding recht op een gelijkwaardige verzorging en opvoeding door beide ouders (gelijkwaardig ouderschap). Het gaat er daarbij om dat beide ouders in de tijd die ze met hun kinderen doorbrengen wezenlijk contact moet kunnen hebben met hun kinderen en kwalitatief goede en waardevolle zorg moeten kunnen bieden. Juridisch gezien betekent gelijkwaardig ouderschap niet dat de ouders verplicht zijn tot een gelijke (50%-50%) verdeling van de tijd die het kind bij elke ouder doorbrengt. Zijn de ouders, ondanks de hulp van een mediator of advocaat, niet in staat tot overeenstemming te komen, dan kan er soms nog wel de overeenstemming worden bereikt. Bovendien heeft een ouder nog de mogelijkheid om alléén een verzoekschrift in te dienen. Daarin moet hij of zij dan wel aangeven waarom het niet is gelukt om samen een ouderschapsplan op te stellen. Ook moet deze ouder vermelden welke afspraken er volgens hem of haar in het ouderschapsplan moeten komen te staan. De andere ouder kan dan eventueel verweer voeren met hulp van een eigen advocaat. Kinderen vanaf twaalf jaar worden door de rechter gehoord. De rechter beslist over de verdeling van de zorg, het is dus niet zo dat kinderen vanaf twaalf jaar zelf moeten of kunnen kiezen bij welke ouder zij wonen en hoe de

omgangsregeling er uitziet. Wel kunnen ze aangeven wat zij graag zouden willen. Het is voor jeugdigen soms makkelijker zich hierover uit te spreken tegen een neutrale deskundige dan tegen hun eigen ouders.

Verreweg de meeste ouders (meer dan negentig procent) houden na hun scheiding gezamenlijk ouderlijk gezag over hun kind(eren). In het ouderschapsplan moet dan een verdeling van de zorg- en opvoedingstaken (zorgregeling) zijn afgesproken. Een ouder zonder gezag (minder dan tien procent) heeft recht op en de plicht tot omgang met zijn kind (omgangsregeling). Contact met een van de ouders kan, al dan niet voor bepaalde tijd, door de rechter worden stopgezet als het belang van de jeugdige daarom vraagt. Het is van belang de jeugdigen een stem te geven. Professionals moeten serieus naar de mening van de jeugdige luisteren en er een passend belang aan hechten, in overeenstemming met de leeftijd en ontwikkeling van de jeugdige. Uit onderzoek van Van der Valk (2013) blijkt dat nog maar één op de drie jeugdigen aangeeft mee te praten over contact en zorg. Het blijkt dat jeugdigen tevredener zijn over het contact naarmate zij meer kunnen meepraten over het ouderschapsplan. De jeugdprofessional hoort daarom – als dat mogelijk is – de jeugdige in de gelegenheid te stellen zijn mening kenbaar te maken, zodat deze ook kan worden meegewogen. Ook is het belangrijk dat de jeugdprofessional aan de jeugdige laat weten hoe zijn mening is meegewogen in de besluitvorming.

Wanneer ouders het niet eens kunnen worden over de zorgverdeling of de omgangsregeling legt dat grote druk op de jeugdige. Hendriks (2012) wijst in dit verband op de noodzaak van de ontvlechting van de partner- en de ouderrol. Probeer als professional ouders erop te wijzen dat zij scheiden als partners, maar niet als ouders. Als de ouders als ouder-subsysteem kunnen (blijven) functioneren, kunnen ze tegen hun kind zeggen: 'Wij hebben dit of dat afgesproken ...', in plaats van: 'Ik zeg dit en je vader zegt dat ...'. Voor jeugdigen is dit heel belangrijk.

Alleen in die gevallen waarin de belangen van de jeugdigen structureel en ernstig klem dreigen te raken en er geen uitzicht is op verbetering van deze situatie, kan een rechter, op verzoek van de ouder(s), het gezag aan één ouder toewijzen. In dat geval heeft één ouder het gezag en dus zeggenschap over zijn kind. De andere ouder heeft geen gezag meer, maar blijft wel de juridische ouder van de jeugdige. De juristen Lam en Huitema (2019) hebben de *Ouderschapswijzer* ontwikkeld: een praktische handleiding voor de professional die inzicht geeft in soorten ouderschap volgens de wet, uitoefening van het ouderlijk gezag en bijbehorende rechten en plichten (<http://suezadvocaten.nl/aandachtsgebieden/jeugd-en-gezin/de-ouderschapswijzer/>).

In de praktijk betekent dit voor jeugdprofessionals dat na een scheiding gekeken moet worden naar de afspraken in het ouderschapsplan, en vervolgens naar de leeftijd en ontwikkeling van de jeugdige en naar datgene wat de jeugdige wil. Hoe is het gesteld met de primaire zorg voor de jeugdige en met de veiligheid in de directe omgeving? Is een passende opvoeding en verzorging gegarandeerd en is deelname aan het onderwijs goed geregeld, net als de omgang met leeftijdsgenoten? Is er een duidelijk toekomstperspectief voor de jeugdige? Ook is het van belang de kwaliteit van de ouder-kindrelatie na te gaan. Hoe jeugdigen met de scheiding van hun ouders omgaan, hangt deels af van de relatie die zij met hun ouders hebben. Daarin is kwaliteit (de aard van het contact) belangrijker dan kwantiteit (hoe vaak een jeugdige zijn ouder(s) ziet).

Op basis van alle verzamelde informatie moet naar de zorg- en omgangsregeling worden gekeken. Het belang van de jeugdige en zijn mening dienen hierbij leidend te zijn. Als blijkt dat een jeugdige ernstige problemen heeft vanwege chronische ouderlijke conflicten, is het belangrijk (nogmaals) te adviseren dat ouders hun conflicten leren beheersen alvorens een nieuwe zorg- of omgangsregeling af te spreken. Het is wenselijk om hierbij de termijn te specificeren.

Professionals moeten weten dat aanhoudende conflicten een kenmerk kunnen zijn van een scheidingstrauma dat eerst moet worden verwerkt, voordat samenwerking tussen de ouders mogelijk is. Ook onverwerkt trauma bij ouders kan de samenwerking in de weg staan.

Vertel ouders dat het belangrijk is voor hun kind dat beide ouders instemmen met afspraken over de omgang en zorg. Ook als bemiddeling en begeleide omgang nodig is. Als hun kind erbij is, moeten ouders niet op een belastende manier over elkaar praten. Dus rustig zonder stemverheffing. Maak ouders duidelijk dat hun kind lijdt onder hun ruzies. Enkele tips:

1. breng met ouders de pijnpunten in kaart, werk tijdens het gehele begeleidingsproces aan het vertrouwen en de motivatie;
2. benader de ouders in de communicatie met hen steeds vanuit hun rol als ouder. Kijk ook naar elke ouder als een individu met eigen behoeften (en een persoon die zelf ook kind is geweest). Daarmee erken je de complexiteit van de verwerkingstaak en zo voelen de ouders zich gezien en gehoord;
3. heb oog voor de stem van de jeugdige: breng de meningen, ideeën, wensen en behoeften van de jeugdige in kaart;
4. werk samen met het netwerk om de gemaakte afspraken vorm te geven.

(Bron: Ouderschap Blijft, Nederlands Jeugdinstituut, 2011).

3.2 Algemene adviezen naar leeftijd van de jeugdigen

In de literatuur wordt een aantal algemene basisvoorwaarden genoemd die van belang zijn voor een goede ontwikkeling van een jeugdige.

1. *Zorg en veiligheid*: adequate verzorging, veilige directe en wijdere fysieke omgeving, ondersteunende en flexibele opvoedingsstructuur.
2. *Passende opvoeding*: continuïteit en stabiliteit in opvoeding en verzorging, respect voor en interesse in de jeugdige, een affectief klimaat, begrip en steun, niveau van onderwijs, omgang met peers, adequaat voorbeeldgedrag van de ouder(s).
3. *Continuïteit en toekomstperspectief*: de jeugdige weet waar hij aan toe is in heden en toekomst, weet waar hij vandaan komt, houdt verbinding met zijn verleden, krijgt ondersteuning van zijn sociale netwerk.

De Staatscommissie Herijking Ouderschap (2016) heeft zeven kernen van goed ouderschap geformuleerd die deels overlappen met deze basisvoorwaarden: (1) onvoorwaardelijke persoonlijke commitment van de ouder; (2) continuïteit in de opvoeding; (3) verzorging en zorg voor lichamelijk welzijn; (4) opvoeding tot zelfstandigheid en sociale en maatschappelijke

participatie; (5) het organiseren en monitoren van de opvoeding in het gezin, op school en in het publieke domein; (6) de vorming van de afstammingsidentiteit; en (7) de zorg voor contact- en omgangsmogelijkheden met voor de jeugdige belangrijke personen, onder wie de andere ouder.

Onderzoek heeft tot op heden nog nauwelijks aangetoond dat de frequentie van het contact tussen jeugdigen en 'uitwonende' ouders na een scheiding samenhangt met het functioneren van jeugdigen (Amato & Gilbreth, 1999; King & Sobolewski, 2006; Spruijt & Iedema, 1998). Er is wel veel onderzoek dat het belang van een goede relatiekwaliteit met beide ouders en de complementaire rollen van twee ouders aantoonst, en contact is een voorwaarde voor het hebben van een relatie (o.a. Groenhuijsen, 2014; Lamb, 2018). Recent onderzoek naar co-oudergezinnen na een scheiding laat verder zien dat de aanwezigheid van een goede omgangsregeling, waarbij er regelmatig contact tussen de jeugdige en zijn beide ouders is, samenhangt met een beter functioneren van jeugdigen op korte en ook langere termijn (o.a. Nielsen, 2017). Co-oudergezinnen vormen echter een redelijk selecte groep, waarbij de ouders meestal harmonieus met elkaar omgaan. Bevindingen zijn niet eenduidig over de rol die ouderlijke conflicten spelen in co-oudergezinnen.

Als er veel ouderlijke conflicten zijn is het belangrijk om altijd per individu te beslissen over de zorgregelingen. Bij het bepalen van een zorgregeling dienen het belang van de jeugdige en zijn wensen en behoeften voorop te staan. Ook dient rekening te worden gehouden met de volgende factoren: de ontwikkelingsfase en mogelijkheden van de jeugdige, de mening van de jeugdige, het gezinssysteem van vóór de scheiding, de kwaliteit van de opvoedstijl van elke ouder, en de kwaliteit van de band met de ouders zoals die vóór de scheiding is opgebouwd (o.a. Hendriks, 2012; Groenhuijsen, 2014; Pruett & DiFonzo, 2014; Warshak, 2014; Mahrer et al., 2018). Bij complexe scheidingen is de kwaliteit van de opvoeding een beschermende factor. Wanneer er veel conflicten tussen ouders zijn, maar de kwaliteit van de opvoedstijl van beide ouders (aantoonbaar) goed is, zouden meer manieren moeten worden overwogen om de overgangsmomenten tussen beide ouders te verbeteren en conflicten te verminderen, in plaats van gedeeld ouderschap in deze gevallen terzijde te schuiven.

Tot voor kort werd bij adviezen voor het opstellen van zorg- en omgangsregelingen rekening gehouden met de leeftijd van de jeugdige. Bij jonge kinderen gaat het dan vaak om de vraag of overnachtingen bij de andere ouder wenselijk zijn. In geval van ernstige ouderlijke conflicten wordt regelmatig geadviseerd het kind niet bloot te stellen aan te veel veranderingen. Ook een scheiding op jonge leeftijd is voor kinderen een ingrijpende verlieservaring en jonge kinderen hebben baat bij rust en voorspelbaarheid, waarbij veel wisselingen niet bevorderend zijn (Byrne et al., 2005; Groenhuijsen, 2006 en 2014; Kelly, 2006; Strous, 2011). Met name bij jonge kinderen werd daarom lange tijd gedacht dat in elk geval de hechting met de primaire verzorger veiliggesteld moest worden (zie o.a. voor een overzicht Lamb, 2018; Warshak, 2014). Dit omdat kwaliteit van de hechting belangrijke korte- en langetermijneffecten heeft voor de ontwikkeling van jeugdigen heeft. Daarbij nam men aan dat overnachtingen bij de andere (secundaire) ouder verstorend konden zijn voor de hechtingsrelatie met de primaire verzorger. Met deze veronderstelling als leidraad werd geadviseerd om baby's weliswaar regelmatig, maar nooit lang, te laten verblijven bij de andere ouder, dit bij peuters iets op te bouwen, en pas vanaf vijf

jaar langzaam te starten met overnachtingen bij de andere ouder. Afgeraden werd om baby's en peuters voor langere tijd weg te houden bij de 'inwonende' ouder (meestal de moeder).

Uit onderzoek blijkt echter dat kinderen ook op zeer jonge leeftijd (d.w.z. jonger dan een jaar) al goed kunnen opgroeien in twee huizen na een scheiding en dat dit hen in staat stelt een goede band met beide ouders op te bouwen, met positieve gevolgen voor hun ontwikkeling. Hoe meer tijd vaders met hun kind doorbrengen, en hoe groter hun betrokkenheid en hoe steviger de hechtingsrelatie, hoe tevredener dat kind (later) is met zijn leven en hoe beter het op meerdere gebieden functioneert (Singendonk & Meesters, 2018). Voorwaarde is dat de veiligheid gewaarborgd is, dat bij het opstellen van zorgregelingen voor jonge kinderen nadrukkelijk rekening wordt gehouden met de (vorming van) gehechtheid, dat de ouders beschikken over voldoende opvoedvaardigheden en sensitiviteit, en er sprake is van goede afstemming tussen de ouders. Deze afstemming heeft onder meer betrekking op de gewoontes rondom eten, slapen en dagelijkse verzorging. Wanneer er veel conflicten tussen de ouders zijn, en/of een ouder veel moeite heeft met het uit handen geven van baby's of dreumesen, kan overnachten bij beide ouders stressvol zijn voor kinderen. Hier is echter nog beperkt onderzoek naar gedaan, wat het moeilijk maakt om heldere adviezen te genereren. Het opstellen van zorgregelingen voor jonge kinderen (tot vier jaar) is maatwerk (Hendriks & Singendonk, 2018), waarbij het van belang is dat aan de volgende voorwaarden is voldaan:

- het kind is veilig bij zowel de thuiswonende als de uitwonende ouder;
- het kind kan troost zoeken bij zowel de thuiswonende als uitwonende ouder;
- de ouder is psychisch gezond (bijvoorbeeld geen verslavings- of persoonlijkheidsproblematiek, geen geweldsproblematiek);
- de ouder let op de gezondheid en ontwikkeling van het kind;
- de ouder heeft voldoende oog voor het gedrag van het kind;
- er is een werkbare co-ouderrelatie. Dit betekent dat de ouders onderling communiceren, conflicten kunnen oplossen, flexibel zijn in de zorgregeling en vooral de relatie van het kind met de andere ouder accepteren;
- de ouders kunnen samen komen tot een ouderschapsplan of een schema voor de zorgregeling (McIntosh et al., 2014).

Regelmatig contact op minimaal twee dagen per week in de eerste vier levensjaren is van essentieel belang, zelfs wanneer er nooit of slechts kort sprake was van samenwoning van beide ouders.

Ouders – en hun kinderen van alle leeftijden – hebben baat bij vroegtijdige begeleiding en ondersteuning, en bij het beheersbaar maken van conflicten tussen ouders. Dit om de band tussen jeugdigen en beide ouders na een scheiding te behouden. De veiligheid van de jeugdige is te allen tijde een basisvoorwaarde. Bij jonge kinderen (negen maanden tot twaalf jaar) die een verhoogd risico lopen op gedesoriënteerde hechting of signalen laten zien van verstoord hechtingsgedrag kan het programma NIKA (Jeugdzorgacademie, 2019) worden ingezet. Deze kortdurende interventie heeft als doel verstorend opvoedgedrag bij ouders te verminderen en sensitief en responsief opvoedgedrag te bevorderen.

3.3 Hulp aan de jeugdige en/of aan de ouders

Op wie moet de hulp zich richten als een jeugdige met problemen na een scheiding wordt aangemeld bij een jeugdprofessional? Uit onderzoek is duidelijk geworden dat de hulp zich zowel op de jeugdige als op de ouders moet richten (Amato, 2006; Duijvesteijn & Noordink, 2013; Leon, 2003; Treffers et al., 1999). De hoogste prioriteit moet worden gegeven aan pogingen om de conflicten tussen de ouders te verminderen, hun te leren geen ruzie te maken in het bijzijn van hun kind en hen te wijzen op het belang van het maken van gezamenlijke afspraken over hun kind. Het welzijn van de jeugdige is daarbij steeds leidraad.

Vanaf het eerste contact zal de positie van beide ouders helder en onderdeel van de hulpvraag moeten zijn. Beide ouders moeten actief betrokken worden, ongeacht het gezag. In het belang van een grondige diagnostiek van de scheidingssituatie kan de escalatieladder van Glasl (zie bijlage 2) worden gebruikt, om samen met ouders duidelijk te krijgen in welke fase van het scheidingsproces zij zich bevinden.

Uitgangspunt in het contact met ouders blijft dat de jeugdprofessional zich niet moet richten op de conflictueuze communicatiestijl, maar op de manier waarop ouders gezamenlijk (vanuit een wij-benadering) vorm willen geven aan hun contact. Dit betekent dat zij hun wensen en belangen bespreekbaar maken en dat ouders in het gesprek op hun ouderrol worden aangesproken.

Ouders communiceren en handelen vanuit hun positie als ouder voor hun kind. Zij zijn samen verantwoordelijk voor hun kind en moeten zich ervan bewust zijn dat hun kind de emotionele steun van beide ouders nodig heeft. Het is belangrijk dat professionals er altijd naar streven om beide ouders te zien en te spreken.

Het is van belang ouders te stimuleren om op een niet-belastende manier over elkaar te praten, zo rustig mogelijk, en zonder de andere ouder te diskwalificeren. Ouders moeten de ruimte krijgen voor hun eigen emoties, met het doel om samen met de andere ouder te kunnen bouwen aan gezamenlijke afspraken over hun kind. Concreet vraagt dit van een professional een nieuwsgierige en empathische houding in het contact met de ouders. Dat wil zeggen: werkelijk nieuwsgierig zijn naar de gedachten en gevoelens van de ouders, veel open vragen stellen, de ambivalentie of strijd die de ouders laten zien erkennen, en doorvragen. Bij LVB-ouders is het van belang om te visualiseren wat bij de ouderrol en wat bij rol van de andere ouder hoort. Ook is het aan te raden meer op instructieniveau te communiceren.

Voorbeelden van open vragen zijn:

- Wat vindt u vervelend aan de huidige situatie?
- Op welke manier houdt dit u bezig?
- Wat zou u anders willen?
- Hoe zou u zich voelen als het anders zou gaan?
- Wat kunt u doen om het contact met de andere ouder en uw kind(eren) te verbeteren?
- Wat en wie zou u steun kunnen bieden bij veranderingen?
- Hoe belangrijk is deze steun voor u?

Dergelijke vragen kunnen ouders motiveren om met elkaar in gesprek te gaan en gezamenlijk hun gedeelde zorg kenbaar te maken, en om te voorkomen dat zij in een strijd blijven vastzitten.

Naast een empathische houding zijn vaardigheden in reflectief luisteren en kunnen herkaderen belangrijk. Bijvoorbeeld als een ouder zegt: 'Ik heb het al zo vaak geprobeerd, en het is niet gelukt', dan zou een reactie kunnen zijn: 'Hieruit blijkt dat u een echte doorzetter bent, zelfs al wordt u tegengewerkt'. Of als een ouder zegt: 'Ze liegt altijd en is niet te vertrouwen', dan zou de hulpverlener kunnen zeggen: 'Ik hoor dat vertrouwen een belangrijk aandachtspunt voor u is en dat u afspraken vast wilt leggen'.

Ook oplossingsgericht werken, motiverende gespreksvoering en mediation-technieken kunnen helpen. Denk aan zogenaamde schaalvragen. Deze kunnen de mate waarin ouders problemen ervaren verhelderen, maar ook worden toegepast om de motivatie en het vertrouwen te meten. 'Stel, u heeft een schaal van 1 tot 10. Bij 1 is uw probleem het ergst en 10 staat voor de dag waarop een wonder gebeurde. Hoe erg was het probleem de afgelopen tijd? Neem plaats op de schaal en licht dit toe. En wat maakt dat u al op deze stap zit? Wat kunt u doen of heeft u nodig om een stap hoger te komen op de schaal? Aan welke kleine veranderingen kunt u zien of u dichter bij uw doel komt?'

Vertel aan ouders dat kinderen zeggen:

- laat ons alsjeblieft geen kant kiezen;
- maak geen ruzie waar wij bij zijn;
- zeg geen slechte dingen over elkaar tegen ons;
- geef ons de tijd om te wennen aan de nieuwe situatie;
- luister echt naar wat we te zeggen hebben;
- neem ons serieus in onze wensen en verlangens;
- geef ons de ruimte om van jullie beiden te houden;
- vergeet niet dat jullie samen voor ons gekozen hebben.

(Bron: Pinedo & Volling, 2018).

Benut ook de *Richtlijn Samen met ouders en jeugdigen beslissen over passende hulp voor jeugdhulp en jeugdbescherming* (Bartelink, Meuwissen, et al., 2015). Deze biedt handvatten voor het aangaan van constructieve samenwerkingsrelaties met ouders en jeugdigen en voor het aannemen van een basishouding van onvoorwaardelijke positieve waardering, echtheid en empathie.

Als professional probeer je zoveel mogelijk toegankelijke informatie te verschaffen aan ouders en jeugdigen, bied je hun de gelegenheid om hun verhaal te doen en hun wensen en behoeften aan te geven, en bied je hun, waar mogelijk, de juiste zorg, of verwijst je door. Daarnaast is het voor ouders en jeugdigen ook nuttig om op een laagdrempelige manier zelf op zoek te gaan naar informatie over hun scheidingssituatie. Een informatiebron is het kennisplatform KEES (Projectgroep KEES, 2017). Het doel van platform KEES is het beperken van de problemen die jeugdigen in problematische scheidingssituaties ervaren, door problemen vroegtijdig te signaleren en passende hulp in te zetten. Platform KEES verschaft overzichtelijke informatie over programma's en instrumenten.

Wanneer ouders met een licht verstandelijke beperking (LVB) scheiden, is dat voor hun kind (en de ouders zelf) vaak nog ingewikkelder dan voor andere gezinnen. De jeugdige en ouders kunnen moeite hebben met bepaalde interventies, omdat deze uitgaan van een taalvaardigheid en een abstractievermogen die bij deze groep niet voldoende aanwezig zijn. Jeugdprofessionals hebben daarom extra kennis en deskundigheid nodig om LVB-gezinnen bij een scheiding te kunnen begeleiden. De jeugdprofessional doet er goed aan om te zorgen voor begrijpelijk en ook visueel voorlichtingsmateriaal, en om voor een interventie te kiezen die aansluit bij de capaciteiten van zowel de ouders als de jeugdige. Een aantal organisaties, zoals Reinaerde, Altra, Expertisecentrum William Schrikker Groep en Idris, heeft specifiek voor de LVB-groep methodieken en tools ontwikkeld om het gesprek te voeren met ouders en jeugdigen. Deze zijn nog niet expliciet op effectiviteit onderzocht. Lees ook de *Richtlijn diagnostisch onderzoek LVB* (Douma et al., 2012) en de *Richtlijn effectieve interventies LVB* (De Wit, et al., 2011) voor meer informatie over deze doelgroep. Zorg in het contact met deze ouders dat je hen niet ondervraagt maar ook niet overvraagt.

3.4 Signaleringsinstrumenten

Jeugdigen die met een scheiding te maken hebben, worden relatief vaak in de jeugdhulp aangemeld met psychosociale of gedragsproblemen (Duijvestijn & Noordink, 2013). Bij de intake is het van belang te screenen welke problemen de jeugdige precies ervaart, welke oplossingen hij hiervoor ziet en waar hij behoefte aan heeft, en in hoeverre die problemen samenhangen met de scheiding van de ouders. Indien mogelijk wordt bij de screening omtrent de problemen multidisciplinair gewerkt. Als leidraad voor dit multidisciplinair werken kan het boek van De Vries worden geraadpleegd (De Vries, 2019). Het kan zijn dat een jeugdige met problemen terecht komt in de jeugdhulp, maar waarbij achterliggende scheidingsproblematiek van de ouders wordt vermoed of vastgesteld. Het kan ook zijn dat ouders aantoonbaar verward zijn in een complexe scheiding, waarbij het vervolgens zaak is het functioneren van hun kind in de gaten te houden. Maak bij het verkennen van de problemen altijd gebruik van de *Richtlijn Samen met ouders en jeugdigen beslissen over passende hulp voor jeugdhulp en jeugdbescherming* (Bartelink, Meuwissen, et al., 2015) en daar waar nodig ook van de andere relevante *Richtlijnen voor jeugdhulp en jeugdbescherming* (www.richtlijnenjeugdhulp.nl).

Er zijn nog geen signaleringsinstrumenten ontwikkeld die zijn getoetst op validiteit en betrouwbaarheid. Recent zijn wel enkele veelbelovende screeningsinstrumenten ontwikkeld:

- *KEES Taxatie-instrument*: vijf praatplaten en een taxatielijst om vroege signalen van een mogelijk problematische scheiding in kaart te brengen (www.platformkees.nl);
- *De FamilieScan bij Scheidingen*: een app die professionals helpt een globale indruk te krijgen van de scheidings situatie en van de veiligheid in het gezin (www.altra.nl/familiescan/);
- *Onze Scheiding*: een dialogisch en diagnostisch instrument ontwikkeld voor (vroeg)signalering en screening van mogelijke conflictscheidingsproblemen (<https://onzescheiding.eu/>);
- *De MASIC*: een screeningsinstrument voor de beoordeling van partnergeweld, specifiek bij ouder-paren die verward zijn in een (conflict)scheiding (Holtzworth-Munroe, Beck, & Applegate, 2010).

3.5 Interventies

De laatste jaren is in Nederland een veelheid aan interventies, programma's en methodieken ontwikkeld die tot doel hebben jeugdigen, hun ouders en gezinnen te ondersteunen als er sprake is van scheidingsproblematiek. Deze interventies zijn echter lang niet algemeen bekend, zijn vaak nog niet onderbouwd, worden niet in het hele land aangeboden en zijn nauwelijks nog op effectiviteit onderzocht.

De focus in deze richtlijn ligt op interventies gericht op de gehele periode voor, tijdens en na de scheiding. Vanuit de praktijk komt er steeds meer aandacht voor preventie. Beginnend ouderschap betekent ook een veranderend partnerschap. Er is tegenwoordig meer aandacht voor psycho-educatie en laagdrempelige programma's gericht op de ondersteuning van partnerschap. Omdat scheidingen veel voorkomen, is het bovendien belangrijk dat we als samenleving het 'fenomeen' scheiding minder bijzonder en juist normaler gaan vinden. Dit om spanningen en escalaties te voorkomen. Daarnaast betrekken interventies gericht op ouders in toenemende mate ook het sociale netwerk omdat dit een beschermende factor is.

Bij het maken van het overzicht van de interventies is gekeken naar nieuwe initiatieven die zijn opgenomen in het ZonMw-programma Jeugd op het thema 'vechtscheiding', naar programma's die zijn gehonoreerd binnen de 'Divorce Challenge' (een initiatief van het ministerie van Justitie en Veiligheid om het aantal vechtscheidingen terug te dringen) en naar aanpakken die zijn genoemd in het verslag *Scheiden...en de kinderen dan?* (Platform Scheiden zonder Schade, 2018). Daarmee pretendeert deze niet honderd procent volledig te zijn.

Bij de keuze voor het inzetten van een interventie in de praktijk wordt rekening gehouden met de mening en behoeften van de jeugdige en ouders. De voorkeur gaat uit naar interventies die zijn opgenomen in de *Databank Effectieve Jeugdinterventies* (www.nji.nl/nl/Databank/Databank-Effectieve-Jeugdinterventies) en/of die goede resultaten laten zien in effectonderzoek. Het inzetten van interventies die niet zijn erkend door de Erkenningcommissie Interventies en zodoende niet zijn opgenomen in de *Databank Effectieve Jeugdinterventies* wordt afgeraden.

3.5.1 De bekendste interventies in Nederland vooral gericht op jeugdigen

Interventies opgenomen in de Databank Effectieve Jeugdinterventies (DEJ) als goed onderbouwd:

- Dappere Dino's;
- IJES (Jij En Scheiden) het brugproject;
- Stoere Schildpadden;
- KIES (Kinderen In Een Scheiding) (*in opnameprocedure*).

Overige interventies:

- Jonge Helden – Kameleonprogramma;
- Kinderen scheiden ook;
- KOESA-j en KOESA-k;
- OKEE-begeleidingstraject;
- Omgangshuizen;
- Villa Pinedo;
- Zandkastelen.

Interventies die niet zijn erkend door de Erkenningscommissie Interventies:

- Kind uit de strijd.

Voor een overzicht zie bijlage 3 van deze richtlijn.

Diverse van deze interventies worden op school aangeboden en zijn vaak zowel educatief als therapeutisch van aard. Het gaat om het verhelderen van verwarrende en pijnlijke zaken rondom de scheiding; het bieden van een veilige omgeving om moeilijke zaken te verwerken; het leren begrijpen van emoties; het leren omgaan met negatieve gevoelens en moeilijke gezinsomstandigheden; en het verbeteren van de communicatie tussen ouder en kind.

In de Databank Effectieve Jeugdinterventies zijn enkele interventies erkend als goed onderbouwd. Het programma *Dappere Dino's* is voor kinderen van zes tot acht jaar oud en is bedoeld om kinderen beter om te laten gaan met de veranderingen tijdens en na de scheiding. Uit een kleinschalige pilot in 2011 bleek dat de training een positief effect had op het functioneren van de kinderen (rapportage groepsleiders) en het totale probleemgedrag verminderde (rapportage groepsleiders en moeders) (Klein Velderman et al., 2011). Uit een omvangrijke evaluatie in 2015-2017 door Jeugdformaat en TNO blijkt een positief effect op het welzijn van de kinderen en tonen de kinderen minder emotionele en gedragsproblemen.

IJES het brugproject (Jij En Scheiden) is gericht op kinderen van acht tot twaalf jaar.

De kindercursus gaat over het herkennen van en omgaan met emoties en mogelijk aanwezige irrationele ideeën. Ook worden communicatieve vaardigheden geoefend. Parallel loopt de cursus voor ouders, waarin ouders psycho-educatie krijgen en worden gestimuleerd om te schakelen naar collega-ouderschap.

Stoere Schildpadden richt zich op kinderen van vier tot zes jaar en is een preventieve groepsinterventie die tot doel heeft emotionele en gedragsproblemen bij kinderen na een scheiding van de ouders te voorkomen of te beperken. In Nederland is veranderingsonderzoek uitgevoerd naar deze interventie (Klein Velderman et al., 2014). De procesevaluatie toonde aan dat *Stoere Schildpadden* volgens groepsleiders en ouders op een succesvolle manier geïmplementeerd kan worden. De effectevaluatie toonde vooruitgang in het functioneren van de kinderen en een vermindering van psychosociale problemen.

Het *KIES-programma* is van 2009 tot 2012 op grote schaal onderzocht door middel van een gerandomiseerde, gecontroleerde studie (RCT) (Van der Valk, 2013). Belangrijke resultaten zijn dat kinderen van acht tot twaalf jaar die aan KIES hebben meegedaan minder probleemgedrag vertonen, meer pro sociaal gedrag laten zien en minder problemen hebben met leeftijdsgenoten dan kinderen uit de controlegroep. De KIES-kinderen geven ook aan dat de relatie met hun vader verbetert en zij rapporteren minder gevoelens van schuld. Inmiddels is KIES uitgebreid met verschillende modules, deels ook voor andere doelgroepen (bijvoorbeeld 'het bijzondere kind'). Deze aanvullingen zijn (nog) niet meegenomen in het erkenningstraject. Uitgebreide informatie over de inhoud en mogelijke effectiviteit van deze modules ontbreekt daardoor.

Wat zijn de werkzame elementen in de interventies die vooral gericht zijn op jeugdigen? Voorzichtige bevindingen uit onderzoek laten zien dat een aantal kenmerken van belang is (o.a. Rose, 2009):

- interventies lijken het beste te werken als zij **kortdurend** zijn en maximaal tien bijeenkomsten beslaan van gemiddeld zestig tot vijfenzeventig minuten per bijeenkomst;
- zij hebben de beste effecten als zij worden ingezet bij **kinderen van negen tot twaalf jaar**.
- het bieden van **psycho-educatie** is een belangrijke methode om kinderen meer inzicht te geven in zaken rondom de scheiding;
- **cognitief-gedragstherapeutische technieken** kunnen ingezet worden om misvattingen en onrealistische gedachten die kinderen vaak over de scheiding hebben (zoals schuldgevoelens) aan te pakken en positieve denkpatronen – over zichzelf en het gezin – te bevorderen;
- een **groepssetting** lijkt van belang. Sociale steun van leeftijdsgenoten die hetzelfde hebben meegemaakt kan gevoelens van eenzaamheid en isolatie verminderen;
- door middel van bijvoorbeeld rollenspellen, groepsdiscussies en oefeningen in het oplossen van sociale problemen kunnen belangrijke (probleemoplossende) **vaardigheden** actief getraind worden.

Bron: Wat werkt bij scheiding? (Nederlands Jeugdinstituut, 2018).

3.5.2 De bekendste interventies in Nederland vooral gericht op ouders en gezinnen

Interventies opgenomen in de Databank Effectieve Jeugdinterventies als goed onderbouwd:

- Ouderschap Blijft;
- Ouderschap Na Scheiding (ONS);
- Ouders Werken Samen (in de opnameprocedure).

Interventies met goede resultaten uit effectonderzoek of die in onderzoek zijn:

- BRAM;
- EMDR (Eye Movement Desensitization and Reprocessing);
- Kind en Echtscheiding – Samen de Zorg;
- Kinderen uit de knel;
- Omgangsbemiddeling/mediation;
- Omgangshuizen;
- ScheidingsATLAS;
- Triple P Family Transitions.

Overige interventies:

- BOR-Humanitas;
- Compaiz;
- Complexe Scheidingen (OTS);
- Cursussen voor samengestelde gezinnen (stiefgezinnen);
- DEES-methodiek;
- Door Als Ouders;
- Eigen Kracht Conferentie;
- Samen Hier;
- SCHIP-aanpak;
- Sterk uit elkaar;
- Traumabehandeling bij scheiding;
- Villa Pinedo;
- Virtual Reality als reflectietool;
- Wijzer bij scheiden;
- Parallel ouderschap na scheiding.

Voor een overzicht zie bijlage 3 van deze richtlijn

Ouderschap Blijft en *Ouderschap Na Scheiding* zijn de enige van deze interventies gericht op (ouders in) gezinnen die als 'goed onderbouwd' zijn erkend in de Databank Effectieve Jeugdinterventies.

Ouderschap Blijft is een vorm van omgangsbemiddeling en -begeleiding voor kinderen van nul tot twaalf jaar en hun scheidende of gescheiden ouders waarbij omgang met de uitwonende ouder niet plaatsvindt of problematisch verloopt. Aan de hand van onder andere psycho-educatie, mediatietechnieken, oplossingsgerichte gesprekstechnieken en motiverende gespreksvoering wil de interventie de communicatie tussen de ouders verbeteren en regelmatige omgang tussen kind en uitwonende ouder bewerkstelligen. Voor toepassing in wijkteams en Centra voor Jeugd en Gezin is een lichtere variant van de methodiek beschikbaar. Effectonderzoek is in voorbereiding.

Ouderschap Na Scheiding (ONS) is een vorm van omgangsbemiddeling voor gescheiden ouders van minderjarige jeugdigen die niet op eigen kracht met elkaar kunnen samenwerken bij de opvoeding van hun kinderen. Met behulp van onder andere mediation-technieken, oplossingsgerichte gesprekstechnieken en motiverende gespreksvoering helpt de interventie ouders om constructiever te overleggen en samen te werken en jeugdigen om onbelast contact met beide ouders te hebben. Als de ouders weer in een constructief gesprek zijn met elkaar worden de jeugdigen betrokken in de gesprekken.

Ouders Werken Samen is een vorm van ouderschapsbemiddeling en/of omgangsbegeleiding voor de LVB-groep (nul tot achttien jaar). Deze interventie heeft als doel de communicatie tussen ouders te verbeteren, het begrip van ouders over de gevolgen van hun eigen gedrag voor

jeugdigen te vergroten, contact tussen kind en ouder te bewerkstelligen en ondersteuning uit het netwerk te versterken.

Ook is een aantal interventies bekend die nog niet zijn aangeboden aan de Erkenningscommissie van de Databank Effectieve Jeugdinterventies, maar waar inmiddels wel effectonderzoek naar is gedaan.

De werkwijze *BRAM* richt zich op het maken van goed werkende afspraken over de omgang met de kinderen en het stoppen van conflicten tussen de ouders. Het doel van BRAM is om de schade voor jeugdigen die betrokken zijn bij een vechtscheiding te beperken. Bij BRAM (ontwikkeld en uitgevoerd in Twente) werken justitie (Raad voor de Kinderbescherming) en hulpverlening (wijkteams) met elkaar samen om ouders die voor de rechter komen te helpen afspraken te maken over de opvoeding van en omgang met hun kinderen. Effectonderzoek loopt.

Kinderen uit de Knel (Van Lawick & Visser, 2015) is een groepsinterventie voor ouderparen en hun kinderen die zijn verwickeld in een complexe scheiding met veel conflicten. Het doel van de interventie is om (weer) een veilig opvoedingsklimaat te creëren, zodat de jeugdigen zich optimaal kunnen ontwikkelen. Kenmerkend voor de interventie is dat deze systeemgericht is: niet alleen het gezin, maar ook het sociale netwerk wordt bij de interventie betrokken. Parallel aan de bijeenkomsten voor de ouders is er een lotgenotengroep voor de jeugdigen. In een effectonderzoek is gekeken naar veranderingen bij jeugdigen en ouders na afloop van de interventie (Schoemaker et al., 2016). Daarbij werd een voorzichtige afname van het aantal en de ernst van de conflicten tussen ouders gevonden. Tegelijkertijd werden nauwelijks veranderingen gezien in de negatieve gevoelens ten opzichte van de andere ouder. Jeugdigen gaven aan dat het goed met hen ging, maar tegelijk constateren de onderzoekers nog geen meetbare verandering in welzijn (Schoemaker et al., 2016).

De ScheidingsATLAS is een preventieve interventie voor gescheiden ouders en ondersteunt ouders in hun ouderschap na een scheiding. De interventie heeft als doel ouders te informeren en hen in hun kracht te zetten. Daarnaast biedt de interventie concrete handvatten die gericht zijn op het ondersteunen van de jeugdigen en op de communicatie met de andere ouder. Er zijn twee verschillende vormen, een groepstraining en een individuele online-training. Deze interventie wordt momenteel op effectonderzoek onderzocht.

Triple P Family Transitions is een variant van het erkende Triple P opvoedprogramma, specifiek voor ouders in scheiding. Het is een intensieve oudertraining voor de begeleiding van ouders en hun kinderen bij scheidingsproblematiek. De interventie is gericht op conflicthantering en assertief communiceren, het leren hanteren van eigen emoties en die van de jeugdige, en kennis over de gevolgen van de scheiding (www.positiefopvoeden.nl). De module is op effectiviteit onderzocht in Australië en vanwege de positieve effecten vrijgegeven voor wereldwijde implementatie. In Nederland is een pilotstudie uitgevoerd naar de ervaringen van professionals en ouders met *Triple P Family Transitions*. Deelnemende ouders bleken na afloop tevreden over het programma. Onderwerpen waar ouders veel aan hebben gehad waren: tips en vaardigheden rond omgang met de andere ouder; omgaan met conflicten; ontspannen en rustig blijven; omgaan met je eigen emoties en de effecten van de scheiding op je kind.

Eigen Kracht Conferentie (EKC) is een methodiek die in de jeugdbescherming wordt ingezet als besluitvormingsmodel om gezinnen en hun netwerk in hun eigen kracht te zetten. Uit recent onderzoek van Dijkstra (2019) blijkt dat er weinig bewijs is voor de effectiviteit van EKC in de jeugdzorg. Dijkstra concludeert dat EKC niet effectiever is dan de reguliere werkwijze van jeugdzorg om tot een hulpverleningsplan te komen in termen van kindveiligheid en inzet van professionele zorg. De positieve resultaten die zij vond voor empowerment en sociale steun zijn klein en inconsistent over tijd en wegen bovendien niet op tegen de langere duur van het jeugdzorgtraject en de extra inzet van professionele begeleiding en behandeling van zorgaanbieders.

Wat betreft *mediation* blijkt uit een literatuurstudie van Geurts et al. (2015) dat het voor het welzijn van jeugdigen niet uitmaakt of hun ouders van vrijwillige mediation gebruik maakten dan wel de reguliere scheidingsroute volgden. De meeste studies laten wel minder conflicten tussen ouders zien als zij een mediationtraject hebben gevolgd. Daarnaast leven ouders die een mediationtraject hebben gevolgd afspraken beter na en zijn er minder vervolgpcedures.

3.5.3 De bekendste interventies in Nederland gericht op relatie-ondersteuning

Relatie-ondersteunende interventies:

- APK voor je relatie;
- EFT: Emotionally Focused Therapy;
- EFT-Houd me vast programma;
- E-Health;
- Family Factory: De Tijd van je Leven;
- Family Life;
- Gordoncursus;
- Marriage Course Nederland;
- Marriage Encounter (zowel katholiek als protestants);
- Partnersteun (Triple P-module);
- Pinkcloud cursus;
- Two2tango.

Voor een overzicht zie bijlage 3 van deze richtlijn.

Het aanbod aan relatie-ondersteunende interventies is wel ruim, maar in Nederland nog onvoldoende op effectiviteit onderzocht. Onderzoek naar de effecten van programma's in het buitenland geeft het volgende beeld (Anthonijsz et al., 2010):

- vaardigheidstrainingen hebben een groter bereik dan educatieve programma's;
- therapie/counseling is effectiever dan preventief bedoelde programma's;
- stellen die zes tot tien jaar samenwonen, profiteren sterker van de interventies dan net samenwonende stellen;
- een programma van twintig uur heeft een groter effect dan korter durende programma's;
- er is geen verschil in effect tussen het aanbod van kerkelijke en niet-kerkelijke instellingen.

Vanuit de politiek en het werkveld komen steeds vaker geluiden dat meer aandacht voor de relatie tussen de ouders noodzakelijk is. Beleid en interventies zouden gericht moeten zijn op het bevorderen en versterken van duurzame relaties. Daarnaast blijkt steeds vaker dat meer aandacht nodig is voor de begeleiding bij de overgang van partnerschap naar ouderschap. De transitie van partnerschap naar ouderschap is een ingewikkeld proces waarbij veel complexe psychische processen in werking treden. Met name de uitdagingen van het samenwerken in de opvoeding en verzorging leidt bij veel jonge ouders tot problemen in de relatie en in het ergste geval tot scheidingen. Er zijn enkele preventieve interventies onderzocht. Deze onderzoeken tonen aan dat zulke interventies helpen om ouders beter door de transitie van partnerschap naar ouderschap heen te laten komen. De juiste mix tussen (a) voorlichting over ouderschap, (b) het oefenen van communicatievaardigheden en (c) de mogelijkheid om de interventie vanaf thuis te doen, geeft de beste uitkomsten op het gebied van samenwerken in de opvoeding en het goed voorbereid zijn op het ouderschap (Ligtermoet et al., 2017).

3.6 Overwegingen

De effectiviteit van hulpverlening wordt door meer bepaald dan alleen specifieke factoren in een interventie. Ook algemeen werkzame factoren spelen hierbij een rol. Algemeen werkzame factoren betreffen de ingrediënten van hulp die aan het resultaat bijdragen ongeacht de soort behandeling en doelgroep. Bekende voorbeelden van deze factoren zijn (Van Yperen & Dronkers, 2010):

- aansluiten bij de motivatie van de cliënt;
- een goede relatie tussen cliënt en behandelaar;
- een goede structurering van de interventie (duidelijke doelstelling, planning en fasering);
- een goede 'match' tussen hulpvraag en aanpak van het probleem;
- een goede uitvoering van de interventie;
- professionaliteit (goede opleiding en training) van de behandelaar;
- gezonde werkomstandigheden van de behandelaar (zoals een draaglijke caseload en goede ondersteuning).

Om jeugdigen met een licht verstandelijke beperking (LVB) te laten profiteren van een interventie is het noodzakelijk de interventie en de randvoorwaarden aan te passen aan de vaardigheden, beperkingen en mogelijkheden van deze jeugdigen. Op basis van literatuuronderzoek en interviews met professionals hebben De Wit et al. (2011) de *Richtlijn Effectieve interventies LVB* ontwikkeld. Hierin worden aanbevelingen gedaan voor het ontwikkelen, aanpassen en uitvoeren van interventies gericht op de LVB-doelgroep.

Deze aanbevelingen zijn:

- doe uitgebreide diagnostiek voorafgaand aan de interventie;
- zorg voor een goede afstemming van de communicatie tussen jeugdige en hulpverlener;
- maak de oefenstof concreet: structureer en vereenvoudig de oefenstof en de informatie;
- betrek het netwerk bij de interventie en generaliseer het geleerde naar andere situaties en omgevingen;
- creëer een veilige en positieve leefomgeving.

Bij het uitvoeren van interventies in het algemeen is het van belang om alert te zijn op vooroordelen, belangstelling te tonen, flexibel met de tijd om te gaan en de cliënt positief te benaderen. Het opbouwen van een vertrouwensrelatie kan relatief veel tijd kosten (Knipscheer & Kleber, 2004). Kennis van de culturele achtergrond is wenselijk en het verstaan van de taal vergemakkelijkt het contact. Bij de interventies gaat het erom dat de cliënt leert denken vanuit de eigen kracht en kwaliteit. Dit moet dus gestimuleerd worden. In de Meetladder diversiteit interventies zijn factoren opgenomen die van belang zijn voor het slagen van interventies (Pels et al., 2009).

Meld lacunes in het hulpaanbod bij de manager van de jeugdhulpinstelling. De instelling kan vervolgens in overleg treden met de gemeente en gezamenlijk zoeken naar een oplossing. De gemeente heeft immers de plicht tot het leveren van passende zorg.

3.7 Aanbevelingen

1. Ken de belangrijkste punten uit de *Wet Bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding* en uit het ouderschapsplan. Informeer ouders over de wet en het ouderschapsplan, en pas kennis toe in gesprekken. Onderzoek zorgvuldig of betrokkenheid van het netwerk van ouders een meerwaarde kan hebben en zo ja, betrek dit netwerk dan bij de begeleiding.
2. Vraag hoe de zorgverdeling en het contact tussen ouders en hun kinderen was in de intacte gezinssituatie, dus vóór de scheiding, en informeer naar de huidige gezinssituatie van beide ouders bij het maken van afwegingen voor een bepaalde zorgregeling of een bepaalde omgangsregeling. Zet er op in dat de jeugdige met beide ouders na de scheiding contact houdt en wijs ouders op hun verantwoordelijkheid dit contact te faciliteren voor hun kind. Wees op de hoogte van de behoeften van jeugdigen in verschillende leeftijds-/ontwikkelingsfasen en pas je advies daarop aan. Houd er verder rekening mee dat zeer jonge kinderen een hechtingsproces doormaken dat begeleid moet worden (vergelijkbaar met bijvoorbeeld een gewenningsperiode bij de crèche). Als de continuïteit gewaarborgd kan worden, dan is overnachting bij beide ouders in principe mogelijk. Wel is extra ondersteuning vereist als er veel ouderlijke conflicten zijn. Leid bij heftige emoties, vermoeden van scheidingstrauma, stagnerende rouw en/of ernstige conflicten ouders naar de GGZ voor volwassenen toe. Wees erop bedacht dat tijdelijk geen contact met een ouder ertoe kan leiden dat deze ouder uit beeld verdwijnt en/of de jeugdige van deze ouder vervreemdt en deze niet meer wil zien.
3. Houd bij afwegingen voor (veranderingen in) een bepaalde zorgregeling of een bepaalde omgangsregeling rekening met het gezinssysteem vóór de scheiding, de ontwikkelingsfase van de jeugdige, de kwaliteit van de band met de ouders, de woonsituatie, de mate van conflicten tussen de ouders, het ouderschapsplan en de wil van de jeugdige. Ga m.b.t. het vaststellen van de band van de jeugdige met beide ouders zorgvuldig te werk, wees je bewust van loyaliteitsproblemen en realiseer je dat contact van de jeugdige met beide ouders een goede band faciliteert. Leg ouders uit dat hun kind recht heeft op omgang met beide ouders en informeer ouders in het uiterste geval over de strafbaarheid van omgangsbelemmering.

4. Ga na of er sprake is van gezamenlijk ouderlijk gezag, eenhoofdig gezag of een andere gezagsregeling. Na een formele scheiding of beëindiging van geregistreerd partnerschap verandert er niets aan de status van het ouderlijk gezag, tenzij door de rechtbank anders is bepaald. Bij gezamenlijk gezag is voor hulp aan de jeugdige toestemming van beide ouders nodig. Wanneer een ouder geen gezag heeft maar de jeugdige wel heeft erkend, heeft die ouder, op diens verzoek, recht op informatie over de hulp aan de jeugdige, maar alleen op hoofdlijnen met betrekking tot de verzorging en opvoeding van de jeugdige. Die informatievoorziening gaat in de praktijk nogal eens mis. Raadpleeg bij twijfel de *Ouderschapswijzer*. Breng zo nodig scholen/huisartsen/andere hulpverleners op de hoogte van de rechten en plichten van gescheiden ouders met en zonder gezag.
5. Is er sprake van gezamenlijk ouderlijk gezag, kijk dan eerst naar de afspraken in het ouderschapsplan en vervolgens naar de ontwikkelingscondities van de jeugdige (hoe is de veiligheid en zorg voor de jeugdige geregeld, wat is zijn toekomstperspectief, wat wil hij?). Wijs ouders erop dat er aanleiding kan zijn om, in onderling overleg, afspraken tussentijds te wijzigen.
6. Is er sprake van eenhoofdig gezag, dan gelden soortgelijke overwegingen als bij gezamenlijk gezag, maar nu voor de omgangsregeling. Pogingen de ouders te leren hun conflicten te beheersen verdienen de voorkeur en ook pogingen ouders te motiveren er gezamenlijk uit te komen en zo vroeg mogelijk ondersteuning te zoeken. Daarna kan eventueel de rechter opnieuw om een oordeel worden gevraagd.
7. Breng tijdens de intake de actuele gezinssituatie in kaart door bij de intake beide ouders te bevragen naar de verdeling van het gezag, de woonsituatie (zorg- en omgangsregeling) en eventuele nieuwe gezinsleden. Informeer regelmatig naar eventuele wijzigingen omdat de woonsituatie ingewikkeld kan zijn en aan verandering onderhevig en hierover veel ouderlijke conflicten en procedures kunnen zijn. Spreek tijdens de intake ook met de jeugdige en bevrage hoe hij tegen de situatie aankijkt en waar hij behoefte aan heeft. Kijk ook naar de sociale omgeving en of er een vertrouwenspersoon is voor de jeugdigen. Wanneer de scheiding complex is, heeft de intake meer tijd en aandacht nodig.
8. Gebruik screeningsinstrumenten zoals *KEES (Kind En (Echt) Scheiding)*, *FamilieScan* en *MASIC (Mediator's Assessment of Safety Issues and Concerns)*. Wees ook bedacht op mogelijke problemen uit aanpalende gebieden zoals hechtingsproblematiek, trauma en opvoedproblematiek. Neem daarbij indien nodig kennis van de werking van stress en 'trauma informed' werken in relatie tot conflicten tussen ouders. Bevrage de situatie voor de scheiding, ten tijde van het jonge ouderschap en voorafgaand aan het ouderschap. Denk ook aan psycho-educatie van ouders omtrent trauma.
9. Betrek steeds zowel de jeugdigen als de ouders bij het vormgeven van de ondersteuning en bij de keuze voor hulp. Schenk daarbij aandacht aan de relatie tussen de ondersteuning en de opvoeding. Houd ook rekening met de leeftijd en, de ontwikkelingsfase van de jeugdige en neem in gesprekken steeds de psychologische en pedagogische behoeften van de

jeugdige als uitgangspunt. Neem een onpartijdige houding aan naar ouders en wees dus 'partijdig' voor de jeugdige. Erken daarbij wel de positie en belangen van ouders.

10. Als blijkt dat een jeugdige ernstige problemen heeft vanwege chronische ouderlijke conflicten, onderneem dan eerst (hernieuwde) pogingen om de ouders te leren hun conflicten te beheersen. Leid tijdig toe naar passende zorg zoals de GGZ voor volwassenen, maar verzeker je ook van adequate hulp aan de jeugdige. Eventueel kan de rechter de zorg- of omgangsregeling opnieuw beoordelen. Het heeft echter prioriteit de ouders te laten proberen er samen uit te komen omdat het juridische systeem ook escalerend kan werken, of hulp te zoeken in de vorm van relatie-ondersteuning, zoals familiemediation. Daarnaast is het van belang om vast te stellen of de jeugdige een plek/persoon heeft waar/bij wie hij zijn verhaal kwijt kan. Indien nodig kan de jeugdige worden gewezen op een kindbehartiger (vertrouwenspersoon) of op Villa Pindeo.
11. Is er sprake van een scheiding of heftige conflicten tussen de ouders, richt de begeleiding dan zowel op de ouders als op de jeugdige, maar betrek indien wenselijk ook het netwerk. Neem kennis van het aanbod aan interventies voor jeugdigen, ouders en gezinnen in de regio. Interventies die zijn opgenomen in de Databank Effectieve Jeugdinterventies van het NJi en/of waarnaar onderzoek is gedaan, hebben daarbij de voorkeur. Raadpleeg tevens de Wegwijzer Kind en Scheiding (<https://www.nji.nl/wegwijzer-kind-en-scheiding>) (Nederlands Jeugdinstituut, 2014).
12. Maak ouders ervan bewust waarom het voor hun kind belangrijk is dat zij hun conflicten beheersen. Veel en duidelijke uitleg is hier van belang, zodat dit ook beklijft. Leer hen dus geen ruzie te maken in het bijzijn van hun kind, en wijs hen erop dat zij er goed aan doen gezamenlijke afspraken over hun kind te maken. Als het ouders niet lukt om dit gezamenlijk te doen, stimuleer hen dan om deel te nemen aan programma's die gericht zijn op het leren beheersen van ruzies, op familiemediation en/of op het versterken van hun (ouder)relatie. Of motiveer de ouders individuele hulp te zoeken. Ondersteun tijdig bij de toeleiding naar hulp. Als na verschillende interventies blijkt dat ouders niet meer kunnen samenwerken, overweeg dan een tijdelijke pauze in de ouderlijke communicatie d.m.v. parallel ouderschap of 'schottenaanpak', al zijn die nog niet voldoende onderzocht. Zorg in deze gevallen wel dat er voor de jeugdige een onafhankelijke plek of een onafhankelijk persoon is die zich buiten de invloedssfeer van de ouders bevindt (bijvoorbeeld een steunfiguur).
13. Stimuleer ouders en kinderen van scheidende of gescheiden ouders deel te nemen aan een preventief interventieprogramma (zie ook de Wegwijzer Kind en Scheiding <https://www.nji.nl/wegwijzer-kind-en-scheiding>, Nederlands Jeugdinstituut, 2014) en adviseer wanneer dit nodig is over individuele hulpverlening. Attendeer ouders op de mogelijkheid een bijzondere curator in te schakelen. Een ondertoezichtstelling (OTS) of uithuisplaatsing dient zich aan als de zorg en opvoeding van jeugdigen ernstig onder druk staat. Zie ook de *Richtlijn Uithuisplaatsing voor jeugdhulp en jeugdbescherming* (Bartelink, Ten Berge, et al., 2015).

14. Bespreek dat bij nieuwe gezinnen na een scheiding de gezinsverhoudingen nog complexer worden. Daarom:
- a. adviseer aanwezige stiefouders om zich vooral de eerste tijd afzijdig van de opvoeding te houden;
 - b. wijs de biologische ouder op haar/zijn spilfunctie in het nieuwe gezin en geef advies;
 - c. informeer partners in stiefgezinnen over het bestaan van groepsbijeenkomsten voor (stief)ouders.
15. Raadpleeg ook de *Richtlijn Samen met ouders en jeugdige beslissen over passende hulp voor jeugdhulp en jeugdbescherming* (Bartelink, Eijgenraam, et al., 2015). In deze richtlijn wordt beschreven hoe jeugdprofessionals het beste de vraag van ouders en jeugdige kunnen verhelderen en een samenwerkingsrelatie kunnen aangaan en hoe zij het beste in dialoog met ouders en jeugdige doelen en een plan voor passende hulp kunnen opstellen.

Hoofdstuk 4

Samenwerking met ouders, jeugdige, het netwerk en school

4.1 Introductie

Professionals in de jeugdhulp en jeugdbescherming hebben de brede maatschappelijke taak te 'helpen bij het opgroeien en opvoeden' (Zwikker et al., 2009). Onder 'goede hulpverlening' worden niet alleen effectieve interventies verstaan, maar zeker ook effectieve professionals. Zoals Van Yperen en Dronkers (2010) stellen, vormt de professional een cruciaal onderdeel van effectieve hulpverlening. Dit geldt uiteraard ook voor de hulpverlening bij problemen rond scheiding. Of een professional effectief is, hangt volgens Van Yperen en Dronkers (2010) deels af van algemene capaciteiten, zoals een relatie kunnen opbouwen en werken volgens een duidelijke structuur. De *Richtlijn Samen met ouders en jeugdigen beslissen over passende hulp voor jeugdhulp en jeugdbescherming* (Bartelink, Meuwissen, et al., 2015) biedt handvatten voor het aangaan van constructieve samenwerkingsrelaties met ouders en jeugdige en voor het aannemen van een basishouding van onvoorwaardelijke positieve waardering, echtheid en empathie. Ook specifieke capaciteiten zijn van belang.

Hierbij gaat het erom dat de professional:

- voldoende kennis heeft over de specifieke doelgroep;
- voldoende kennis heeft over de rechten van jeugdigen;
- vaardig is in het inzetten en toepassen van de aangewezen specifieke hulpvormen, dan wel hiernaar kan verwijzen;
- vaardig is in de communicatie met jeugdigen van alle leeftijden en diverse achtergronden;
- vaardig is in het correct bejegenen van jeugdigen waarbij aandacht wordt besteed aan de persoonlijke situatie, het welzijn en de specifieke behoeften van de jeugdige;
- weet welke valkuilen er zijn bij de hulp aan een specifieke doelgroep, en weet hoe hij die kan vermijden;
- weet wanneer sprake is van specifieke kwetsbaarheid bij jeugdigen.

De laatste jaren streeft de jeugdhulp en jeugdbescherming vaker naar een meer integrale aanpak en naar meer samenwerking tussen professionals, ook uit verschillende disciplines. Rondom scheidingen wordt gesproken van een noodzakelijke brug tussen zorg en recht (Rouvoet, 2018). Gespecialiseerde en ervaren gedragskundige professionals met voldoende juridische kennis zijn nodig om een brug te slaan tussen rechtspraak en jeugdhulp (De Boer et al., 2016).

4.2 Omgaan met jeugdigen

Als ouders uit elkaar gaan, krijgen jeugdprofessionals te maken met een dubbele doelgroep: zowel met de jeugdigen als met de scheidende/gescheiden ouders. Ouders voelen zich vaak niet erkend en gehoord in het hulpverleningsproces, terwijl ze in scheidingsgevallen een belangrijk onderdeel van de problemen van de jeugdige vormen. Zeker als sprake is van een complexe scheiding. Ook jeugdigen voelen zich in de turbulente periode van scheiding vaak niet gehoord en onvoldoende geïnformeerd over wat er gaande is (Kinderombudsman, 2014).

De hulpverlener moet in staat zijn te denken aan de jeugdige, aan zijn ene én zijn andere ouder, en aan hun loyaliteiten. Er wordt meerzijdige betrokkenheid verlangd: de jeugdprofessional moet afwisselend de verschillende partijen erkennen en zich kunnen inleven in ieders positie en inspanningen om zo de communicatie tussen de partijen in gang te zetten. Ook kan de

hulpverlener ouders stimuleren om meer vanuit een 'wij-positie' te kijken naar hun kind: 'Wat willen *wij* voor ons kind?' en niet: 'Wat vind *ik* dat er moet gebeuren?'

Het Platform *Scheiden zonder Schade* benadrukt dat de positie van jeugdigen in een scheidingsproces verstevigd moet worden (Rouvoet, 2018). Primair ligt deze taak bij de ouders, die onder meer hun kind moeten betrekken bij de afspraken in het ouderschapsplan en in dit plan ook moeten vastleggen op welke wijze zij dit gedaan hebben (Rijksoverheid, 2009). In het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind staat het recht van jeugdigen om te worden gehoord, hun mening te geven of om te participeren in zaken die hen aangaan (artikel 12). Deze participatie van jeugdigen zou bijvoorbeeld vorm kunnen krijgen door de inzet van een bijzondere curator of het hoorrecht van jeugdigen. Houd bij de participatie van jeugdigen rekening met de vijf stappen voor betekenisvolle participatie. Deze houden kort gezegd in dat de jeugdige (1) voldoende toegang krijgt tot begrijpelijke informatie, (2) wordt gehoord, (3) serieus wordt genomen, (4) terugkoppeling krijgt over de beslissing die is genomen en (5) de mogelijkheid krijgt om te klagen over de beslissing. Participatie is pas betekenisvol wanneer de jeugdige het gevoel heeft serieus genomen te zijn. Daarom moet bij participatie van de jeugdige worden aangesloten bij wat hij kan en wil. Vanuit het Platform *Scheiden zonder Schade* (Rouvoet, 2018) wordt gewerkt aan een nieuw scheidingsloket en een nieuwe scheidingsprocedure. Een van de elementen van deze – nog verder te ontwikkelen – alternatieve procedure is dat de procedure bij de rechter verloopt via een neutrale gezinsvertegenwoordiger, bijvoorbeeld een gezinsadvocaat of -mediator. Deze legt namens het gezin één gezamenlijk processtuk aan de rechter voor met daarin niet alleen de punten van overeenstemming maar tevens de geschilpunten.

Uit onderzoek blijkt dat jongeren het moeilijk vinden om over de scheiding van hun ouders te praten. Als ze dit al doen, dan dikwijls met vrienden. De afgelopen jaren zijn er diverse ontwikkelingen geweest die erop gericht zijn jeugdigen beter te betrekken bij het scheidingsproces. Zo zijn er initiatieven gericht op steun door leeftijdsgenoten (*buddy's*). Daarvan zijn enkele veelbelovende voorbeelden bekend. *Villa Pinedo* (Pinedo, 2018) is bijvoorbeeld een online platform voor en door jongeren. Jongeren geven als online buddy advies aan jeugdigen en ouders, schrijven blogs om hun ervaring met lotgenoten en ouders te delen en geven workshops. *Eye-4U* biedt buddyondersteuning op maat aan jongeren van twaalf jaar en ouder die in hun welzijn en ontwikkeling worden belemmerd door de problematische scheiding van de ouders. *JIM* staat voor *Jouw Ingebrachte Mentor* en is een familielid, vriend of bekende van de jongere. De keuze van een jongere voor een JIM wordt ondersteund door (een van) de ouder(s), waarna de JIM optreedt als ambassadeur van de jongere. De JIM is een vertrouwenspersoon voor de jongere en zijn vertegenwoordiger richting de ouder(s) en professionals. Er is nog geen onderzoek gedaan naar de invloed van dergelijke steunfiguren op het functioneren van jeugdigen na scheiding. Wel blijkt uit onderzoek dat de aanwezigheid van een steunfiguur samenhangt met positieve uitkomsten bij jeugdigen in het algemeen. De grootste effecten werden gevonden voor de sociaal-emotionele ontwikkeling en het functioneren op het gebied van opleiding en werk (Van Dam et al., 2018).

Er zijn ook initiatieven die ouders stimuleren om hun kinderen te betrekken bij het proces rondom scheiding. Een voorbeeld is het *bruggesprek*, met als doel dat ouders hun kinderen betrekken bij het opstellen van het ouderschapsplan. Volgens de wet zijn ouders dit verplicht, maar lang niet alle ouders doen dit ook daadwerkelijk. De Rechtbank Overijssel voert momenteel een pilot uit waarbij de familierechters van de locatie Zwolle aan de advocaten en de ouders vragen naar het gevoerde bruggesprek in de scheidingsprocedures. Ouders worden met tips en suggesties geholpen bij het bruggesprek. Een ander voorbeeld is *Kind in Echtscheiding Centraal (KIEC)*. Dat is een samenwerkingsverband van advocaten en mediators die het belang van jeugdigen in scheidingsituaties centraal stellen. Doel is juridische procedures te voorkomen die betrekking hebben op het ouderschapsplan en de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de ouders voor hun kinderen. De advocaat ondersteunt bij het maken van afspraken die opgenomen worden in het scheidingsconvenant. De mediator helpt overeenstemming te bereiken over het ouderschapsplan en de positie van de jeugdigen daarin. Ook kan de mediator de stem van de jeugdigen in dit proces vertolken.

Ook professionals kunnen helpen om jeugdigen meer bij het scheidingsproces te betrekken. In het boek *Praten met kinderen en jongeren over scheiding: Een praktijkboek voor professionals* (Van den Berg, 2018a) staat hoe een professional voor een jeugdige een grote toegevoegde waarde kan hebben als iemand die buiten het systeem staat en er echt voor de jeugdige is. Een *kindbehartiger* is een professional die een daadwerkelijke rol kan vervullen in het (juridische) proces van een scheiding en voor jeugdigen van alle leeftijden (0-18 jaar) kan worden ingezet. De kindbehartiger helpt de jeugdige om zijn wensen in een scheidingssituatie helder te krijgen en te vertolken naar de ouders. Een kindbehartiger treedt op in het vrijwillige kader, aan de voorkant van een juridische procedure en rondom de nazorg. Het doel is de jeugdige met een vertrouwd en veilig gevoel verder te laten gaan na een scheiding. Een *bijzondere curator* is een professional die een minderjarige kan vertegenwoordigen in een (juridisch) conflict met zijn of haar ouders of voogd. De bijzondere curator treedt in het belang van de jeugdige op in jeugdzaken en personen- en familierecht kwesties waar jeugdigen bij betrokken zijn. Wanneer een minderjarige betrokken is bij een chronisch conflict tussen de ouders of tussen (één van de) ouders en derden (zoals de Raad voor de Kinderbescherming, Gecertificeerde Instelling (GI) of groot-/stiefouders), draagt de bijzondere curator de verantwoordelijkheid voor de minderjarige en vertegenwoordigt hij deze. De bijzondere curator is door de rechter benoemd. Een bijzondere curator kan worden aangevraagd door de jeugdige zelf, de ouders, pleegouders of jeugdbeschermer.

4.3 Omgaan met ouders

Als wettelijke eis geldt dat voor het starten van de hulp aan een jeugdige de toestemming van beide ouders en – afhankelijk van de leeftijd – van de jeugdige nodig is. De handreiking *Strijdende ouders en de jeugdprofessional* (Van Montfoort et al., 2017) geeft hier duidelijke informatie over. Toestemming kan mondeling worden gegeven, maar deze mondelinge toestemming dient wel te worden vastgelegd in het dossier. Voor kinderen tot twaalf jaar moeten de ouders toestemming geven. In elk geval de ouder(s) met gezag geeft/geven de toestemming, van een ouder zonder gezag is juridisch gezien de toestemming niet nodig. Voor jeugdigen van twaalf tot zestien jaar is zowel van de jongere als van de ouders toestemming nodig. Jongeren van zestien jaar en ouder hoeven alleen zelf toestemming te geven.

Als de jeugdige wel toestemming heeft gegeven, maar de toestemming van (een van) de ouders uitblijft, mag de jeugdprofessional wel een adviesgesprek voeren met de andere ouder, met praktische tips en aanwijzingen ten aanzien van de dagelijkse omgang met de jeugdige.

In de praktijk wordt het als helpend ervaren om tijdens een eerste gesprek afspraken te maken over zaken als: 'hoe ga je met elkaar om?', 'wat zijn spelregels voor het gesprek?', 'wie heeft de regie en wat houdt dat in?', 'welke taal gebruiken we?', en 'wat doen we als de emoties hoog oplopen?'.

In de benadering van en communicatie met ouders is het belangrijk dat de jeugdprofessional zich goed in de ouders kan verplaatsen. De hulpverlener doet er goed aan bij beide ouders rekening te houden met hun eigen geschiedenis en context. En hij moet stilstaan bij de beleving van de ouders en hun positie en gevoelens erkennen, om zo met hen in contact te blijven. In geval van rouw is het belangrijk om helder te krijgen hoe het met de ouder(s) gaat. Het is belangrijk dat zij in beweging komen en zich gaan richten op de belangen van hun kind. Bij complexe scheidingen zijn soms hevige emoties zoals pijn, woede, angst en verdriet bij ouders zichtbaar. Dit kan een teken zijn van een scheidingstrauma. Daarnaast kunnen schokkende ervaringen uit de eigen jeugd (jeugdtrauma) of gedurende het huwelijk (huwelijkstrauma) naar boven komen. Dan is het zeer te overwegen om ook GGZ voor volwassenen in te zetten. Wanneer er een vermoeden is van een onveilige situatie, dan dient de *Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling* te worden doorlopen.

Bij sommige groepen kan er sprake zijn van een taboe om over problemen thuis te spreken. Dit geldt zeker voor ouders die sterk religieus georiënteerd zijn (Van der Valk, 2016). Zij kunnen er dan voor kiezen te berusten in de slechte situatie en hopen dat het in de toekomst weer beter zal gaan. Soms zelfs als huiselijk geweld aan de orde is. Huiselijk geweld kan samenhangen met huwelijksdwang en een taboe op scheiding. Hierbij kan soms sprake zijn van eengerelateerd geweld en is er duidelijk behoefte aan hulp. Indien nodig worden deskundigen op dit gebied ingeschakeld.

Sommige vrouwen met een migratie-achtergrond (en soms ook mannen) spreken niet of nauwelijks Nederlands, zijn lager opgeleid, hebben geen werk en hebben weinig contacten in de omgeving of met de familie. Zij zullen minder snel problemen kenbaar maken en kennen vaak niet de weg naar een hulpverlenende instantie. Zelforganisaties van migranten en vluchtelingen zijn vaak goed op de hoogte van problematiek rond scheidingen. Deze organisaties kunnen een veilige omgeving bieden aan ouders waar zij ervaringen kunnen uitwisselen en advies kunnen krijgen over juridische procedures. In Amsterdam worden Marokkaanse vaders bereikt door migrantenzelforganisaties, via opvoedebatten in moskeeën en buurthuizen te organiseren en daarna in gesprek te gaan (Verwey-Jonker Instituut, 2015).

Verantwoord omgaan met waarheidsvinding is belangrijk voor de onderbouwing van de ingrijpende en vaak complexe beslissingen die jeugdprofessionals moeten nemen ten aanzien van kinderen en ouders. De professional moet gedegen feitenonderzoek doen en op een heldere en neutrale wijze de meningen van de betrokkenen weergeven. Vooral bij complexe scheidingen is dit van belang. Enerzijds voor een goede start van de hulpverlening en anderzijds

om te voorkomen dat je opnieuw hulp/acties inzet die eerder niet hebben gewerkt. De Jeugdwet hanteert het uitgangspunt dat de jeugdhulp en jeugdbescherming zich binnen het redelijke, tot het uiterste inspant om feiten en omstandigheden te achterhalen, voor zover die van doorslaggevend belang zijn voor het maken van de zorgvuldige inschatting van de veiligheid en ontwikkeling van het kind. Medio 2018 is het *Actieplan Verbetering Feitenonderzoek in de Jeugdbeschermingsketen* aangeboden aan de Tweede Kamer. Dit actieplan heeft tot doel te komen tot goed feitenonderzoek en onderbouwde besluiten in de jeugdbeschermingsketen, met betrokkenheid van ouders en kinderen. Bij het feitenonderzoek kan o.a. gebruik worden gemaakt van de MASIC (zie § 3.4), middels een semigestructureerd interview met de ouders afzonderlijk.

Het is belangrijk dat de ouders de jeugdprofessional zien als onpartijdig. Een valkuil voor professionals is partij te kiezen voor een van de ouders na scheiding. Hiermee versterkt deze echter onbedoeld de strijd tussen de ouders en daarmee ook de loyaliteitsproblemen van de jeugdige (Aelen et al., 2013). De jeugdprofessional moet zichzelf steeds de vraag stellen: is er een kans dat iemand dit kan uitleggen als het bevoordelen van de andere partij? Hij dient alert te zijn op mogelijke aanwijzingen dat de ouders partijdigheid ervaren. Signalen kunnen bijvoorbeeld zijn dat ze zijn geloofwaardigheid ter discussie stellen, vaak in discussie gaan over voorstellen of zich uit het proces terugtrekken. In de praktijk betekent meerzijdige betrokkenheid het handhaven van een zekere balans in de contacten met de ouders en jeugdige, hen gelijkelijk de kans geven te spreken en gelijkelijk aandacht te geven.

Ook dient in bijna alle (problematische) scheidingsgevallen de communicatie tussen de ouders te worden hersteld of verbeterd. Het is daarvoor noodzakelijk dat de jeugdprofessional probeert de belangen van de ouders helder te krijgen. Er is namelijk een duidelijk verschil tussen oplossingen (posities) en bezorgdheden (belangen).

Een positie is een concreet standpunt (eis, bedreiging, voorstel, voorgestelde oplossing, beoogde uitkomsten, ingenomen stelling), dus een manier om je belangen te realiseren en niet de belangen zelf. Denk aan: 'je bent ons...verschuldigd; als je niet bereid bent om te betalen, stappen we naar de rechter'. Door zo'n positie in te nemen springen ouders als het ware rechtstreeks van het probleem naar de oplossing. Het is belangrijk dat ouders niet stil blijven staan bij zulke naar voren gebrachte posities. De hulpverlener doet er goed aan om door te vragen naar de onderliggende belangen. Hij kan bijvoorbeeld de volgende vragen stellen:

- Wat is belangrijk voor u? Wat is uw grootste zorg?
- Wat zou u hier graag willen bereiken?
- Wat u zegt zo graag te willen, kan dat alleen maar op deze éne manier (=positie)? Of kunnen er ook nog andere manieren zijn om dat te realiseren (=onderliggend belang)?

De hulpverlener moet er dus voor zorgen dat de ouders in gesprek met elkaar raken, en wel zodanig dat zij bereid zijn om zelf op zoek te gaan naar nieuwe, creatieve oplossingen.

Welke technieken kan de hulpverlener inzetten om met de ouders tot oplossingen te komen?

- De jeugdige centraal stellen, blijven denken vanuit zijn wensen, behoeften en belangen
- Ervoor zorgen dat beide ouders hun eigen verhaal kunnen vertellen. Houd er rekening mee

dat ouders in het gesprek wellicht het verhaal van de ander bestrijden, bagatelliseren etc. en willen dat jij partij voor hen kiest. Blijf zelf uit deze strijd en voorkom dat ouders die strijd in jouw bijzijn voeren.

- Reflecteren: laat merken dat je hebt gehoord wat iemand heeft gezegd, en geef ook terug wat de betekenis hiervan is voor hem of haar. Neem scherp waar wat ouders met elkaar doen: maak onderscheid tussen wat ze elkaar lijken te zeggen en wat ze daadwerkelijk zeggen.
- Wat ouders in een gesprek benoemen gemeenschappelijk maken.
- Normaliseren.
- Ouders aan het werk zetten: vraag en stimuleer hen om elkaar te zeggen wat ze gehoord hebben en welke emoties ze bij de ander hebben opgemerkt.
- Herformuleren/heretiketteren: zet bijvoorbeeld verwijten om in wensen als het gaat om wat de ouders willen bereiken.

Hoe kan de jeugdprofessional de ouders richting de oplossing begeleiden?

- Blijf focussen op de jeugdige;
- Werk naar de toekomst toe (het gaat om morgen, niet om gisteren);
- Benoem herhaaldelijk wat het doel van het gesprek is;
- Maak het tot een gezamenlijk probleem;
- Benadruk dat ze praten over wat ze wel willen in plaats over wat ze niet willen;
- Rond het gesprek duidelijk af: welke afspraken kunnen worden gemaakt?
(Uit de training *Ouderschap Blijft*, Nederlands Jeugdinstituut, 2011).

Soms is een gesprek met beide ouders niet (meer) mogelijk. Bijvoorbeeld als een van beide ouders kampt met ernstig trauma, hechtingsproblemen of ernstige psychiatrische problemen of als ouders aan tafel tijdens het gesprek ernstige ruzies blijven maken. Houd je dan aan de volgende adviezen:

- bewaak een houding van 'niet oordelen';
- constateer naar beide ouders toe dat het samen niet lukt en vraag aan beide ouders toestemming om met ieder apart in gesprek te gaan;
- houd naar beide ouders toe vast aan de rol van procesbegeleider en niet die van hulpverlener. Erken de pijn van de ouders, maar blijf dicht bij het doel van het gesprek in het belang van de jeugdige;
- spreek elk van de ouders aan op hun eigen verantwoordelijkheid. "Je kunt alleen jezelf veranderen, wat kun je zelf doen, wat roept jouw gedrag op bij de ander?";
- informeer beide ouders over alle gesprekken en afspraken. Stuur e-mailberichten altijd aan beide ouders (de een als geadresseerde, de ander in de cc) en vraag ouders ook alle e-mailberichten naar iedereen te sturen;
- bespreek zo nodig met de ouder(s) een verwijzing naar de GGZ voor volwassenen.

Bij nieuw samengestelde gezinnen oftewel stiefgezinnen kunnen hulpverleners ouders wijzen op de volgende aandachtspunten:

- laat ouders goed overwegen wanneer ze een nieuwe partner in het gezin introduceren;
- ouders moeten zich realiseren dat hun kinderen mogelijk andere ideeën hebben over hun nieuwe liefde;

- kinderen hebben nodig dat hun ouders zich als ouders gedragen.
- het helpt als ouders goed in de gaten houden hoe hun kinderen zich voelen.

4.4 Noodzakelijke kennis van de beroepskracht

Om ouders en jeugdigen in een scheidingssituatie goed te kunnen ondersteunen, is het van belang dat jeugdprofessionals oog hebben voor verschillende aspecten van een scheidingssituatie. Het gaat hierbij om:

- juridische aspecten;
- relationele aspecten;
- ouderschapsaspecten;
- veiligheidsaspecten.

4.4.1 Juridische aspecten en gezagskader

Om ouders op een juiste wijze bij de hulpverlening te betrekken dienen jeugdprofessionals zicht te hebben op relevante juridische kaders bij een scheiding. Bij elke scheiding horen ze de inhoud van het ouderschapsplan te kennen en te weten hoe het gezag, de zorg en de omgang geregeld zijn. Zo nodig is het openbare gezagsregister te raadplegen (www.rechtspraak.nl/Registers/Gezagsregister).

Zo leert de jeugdprofessional wie van de betrokkenen welke informatie dient te ontvangen en wie bevoegd is besluiten te nemen. In bijlage 3 van de onderbouwing is een lijst opgenomen van juridische begrippen.

De jeugdprofessional moet ook kennis hebben van mogelijke juridische maatregelen bij zeer conflictueuze scheidingen, zoals ondertoezichtstelling (OTS), uithuisplaatsing en de bijzondere curator. Bovendien dient de jeugdprofessional op de hoogte te zijn van de *Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling* zodat hij weet hoe te handelen bij (een vermoeden van) kindermishandeling. In dat geval is ook de *Richtlijn Kindermishandeling voor jeugdhulp en jeugdbescherming* (Vink et al., 2016) van belang.

De *Ouderschapswijzer* (Lam & Huitema, 2019). biedt de professional overzichtelijke kennis over soorten ouderschap volgens de wet, uitoefening van het ouderlijk gezag en bijbehorende rechten en plichten.

4.4.2 Relationele aspecten

Jeugdprofessionals doen er goed aan in de omgang met jeugdigen in scheidingssituaties aandacht te schenken aan de relatieproblemen die er tussen de ouders kunnen spelen. Ze moeten ouders ervan bewust maken hoezeer hun geruzie de ontwikkeling van hun kind negatief beïnvloedt. Indien mogelijk kan de hulpverlener de ouders zelf begeleiden in hun conflicthantering of doorverwijzen naar andere hulpverlening zodat zij hun emoties (jaloezie, verdriet) kunnen verwerken.

Met een scheiding komen ook de opvoedvaardigheden van beide ouders in een ander licht te staan. De bestaande patronen worden doorbroken waardoor elke individuele ouder wordt gedwongen een nieuwe rol aan te nemen. Jeugdprofessionals kunnen ouders hierbij helpen door informatie en voorlichting te geven over ouderschap en stiefouderschap na een scheiding.

Belangrijk aandachtspunt hierbij is de rol van een nieuwe partner, al dan niet met eigen kinderen. Vaak is het raadzaam om ouders te verwijzen naar relevante opvoedcursussen.

4.4.3 Ouderschapsaspecten

Met het uiteenvallen van het gezin en het uit elkaar gaan van ouders, worden beide ouders geconfronteerd met nieuwe rollen. Dit is extra relevant nu meer jeugdigen na een scheiding opgroeien in co-oudergezinnen, waarbij zij ongeveer evenveel bij de ene als bij de andere ouder zijn (o.a. Poortman & Van Gaalen, 2017). Regelmatig contact met beide ouders is voor jeugdigen na een scheiding over het algemeen positief voor de kwaliteit van de relatie met beide ouders en voor het welbevinden van jeugdigen op korte en langere termijn. Het begrip 'ouderschapsreorganisatie' (Cottyn, 2009a en 2009b) verwijst naar het uiteen halen van ex-partnerschap en ouderschap: de partnerrelatie verdwijnt, het ouderschap blijft voortbestaan. Ouders moeten na de scheiding hun ouderschap opnieuw organiseren om hun ouderlijke taken te kunnen vervullen. Dit omvormen van partnerschap naar ouderschap vormt dan ook onderdeel van veel ouderbegeleidingsprogramma's.

Steeds meer jeugdigen krijgen te maken met een nieuwe partner van een of beide ouders. Een aanzienlijk deel van de gezinnen na een scheiding bestaat dus uit 'nieuwe' gezinnen.

De jeugdprofessional moet weten dat dit bij jeugdigen kan leiden tot angst dat de nieuwe partner in het gezin de plaats inneemt van de andere ouder. Ook angst om de ouder kwijt te raken aan die nieuwe partner kan een rol spelen. Onderzoek laat zien dat hoe beter de relatie tussen jeugdigen en stiefouders is, hoe groter het welbevinden van de jeugdigen is en hoe minder psychologische, sociale en gedragsproblemen zij vertonen.

Oudergericht werken vraagt van alle professionals en organisaties dat zij zich er in het contact met ouders van bewust zijn dat ouders zich kwetsbaar kunnen voelen over hun ouderschap. Om ouders (opnieuw) in hun kracht als opvoeder te zetten is het van belang dat professionals ouders als opvoeders erkennen en hen deelgenoot maken van de hulpverlening en de relevante beslissingen. Dit betreft ook het tijdig informeren van de ouder die geen gezag heeft.

4.4.4 Veiligheidsaspecten

In conflictueuze scheidingssituaties is er een veel grotere kans op kindermishandeling en huiselijk geweld dan in niet-conflictueuze scheidingssituaties (Gutterswijk et al, 2017). Jeugdprofessionals moeten daarom bij conflictueuze scheidingen extra alert zijn. Krijgen zij signalen van kindermishandeling en/of huiselijk geweld, dan dienen zij hierover op een niet-veroordelende toon het gesprek met de ouders te durven aangaan, en te weten wanneer ze een hulpverlener moeten inschakelen die het eventueel van hen kan overnemen.

De *Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling* vormt de leidraad voor het handelen bij (een vermoeden van) kindermishandeling, net zoals de *Richtlijn Kindermishandeling voor jeugdhulp en jeugdbescherming* (Vink et al., 2016).

4.5 Samenwerking met andere beroepskrachten

In toenemende mate wordt nadruk gelegd op het samenwerken van (jeugd)professionals. Professionals moeten transparant zijn en de regie – indien mogelijk – bij de ouders leggen. Zij moeten samen met ouders en jeugdigen doelen vaststellen en kijken hoe de ondersteuning wordt opgezet en welke partners eventueel betrokken zijn/moeten worden bij de hulpverlening. Uitgangspunt is dat ouders en jeugdigen aanwezig zijn bij besprekingen. Het is een vereiste dat professionals met elkaar kennis en informatie uitwisselen om zo scheidingsproblemen vroegtijdig te signaleren en om de juiste begeleiding in te zetten. Bij het uitwisselen van informatie dient rekening te worden gehouden met de privacy van de jeugdige en die van de ouders. Voor de informatie-uitwisseling dient daarom in principe gerichte toestemming te worden verkregen, zowel van de ouders als – afhankelijk van de leeftijd – de jeugdige. Wanneer de veiligheid van het kind in het geding is, kan de jeugdprofessional gebruik maken van het meldrecht op basis van de *Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling*. Bij direct gevaar kan de jeugdprofessional besluiten om de geheimhoudingsplicht om gegronde redenen te doorbreken. Ten behoeve van informatie-uitwisseling is het belangrijk dat de jeugdige en/of zijn ouders volledig worden geïnformeerd, zodat zij weten waarvoor zij toestemming geven. Wil een professional informatie uitwisselen, dan dient hij het doel ervan na te gaan en te kijken welke informatie noodzakelijk is om te delen. Belangrijk daarbij is om de hulp en zorg vanuit verschillende voorzieningen goed op elkaar af te stemmen. Aanbevolen wordt om oplossingsgericht te werken en ervoor te zorgen dat de regie – als dat kan – zo veel mogelijk bij de ouders ligt. Er moet worden gewerkt volgens het principe ‘één gezin, één plan’. Altijd moet duidelijk zijn wie de functie van zorgcoördinator vervult en wie ervoor zorgt dat de samenhangende ondersteuning van het gezin goed verloopt. Ten slotte moeten de verschillende organisaties duidelijke afspraken maken over de terugkoppeling van informatie, zodat voor alle betrokkenen transparant en helder is wie wat in het gezin doet.

4.6 Samenwerken met netwerk en school

Volgens de Jeugdwet is de kring van mensen rond de jeugdige de eerste vorm van sociale steun. Sinds de stelselwijziging wordt een groter beroep gedaan op het netwerk rond gezinnen. Ook tijdens en na een scheiding speelt het netwerk van jeugdigen en ouders een rol in het functioneren van het gezin. Groenhuijsen (2014) noemt het sociale netwerk van de jeugdige een van de primaire belangen van jeugdigen na een scheiding. Onder meer de steunende rol van grootouders is in onderzoek aangetoond. Grootouders kunnen hun kleinkinderen een gevoel van continuïteit, identiteit en familiegeschiedenis meegeven. Ook voor de ouders zelf zijn de grootouders van de jeugdigen een belangrijke bron van steun, in praktische maar ook in emotionele zin. Daarnaast zijn overige familieleden en vrienden en kennissen in de omgeving belangrijk. Aan de andere kant kunnen deze mensen problemen tussen de ouders ook verergeren en conflicten polariseren. Finkenauer et al. (2015) leggen uit hoe het sociale netwerk het risico op ouderlijke conflicten kan verhogen als het vergevingsgezindheid tussen beide ouders vermindert. Vanuit de praktijk wordt enorm herkend dat het netwerk zowel een positieve als een negatieve invloed kan hebben. Het is belangrijk dat de professional oog heeft voor de rol die het netwerk speelt en de invloed die het netwerk heeft.

De eigen wereld buitenshuis en op school wordt voor jeugdigen na een scheiding belangrijker en wisselingen daarin zijn lastig (Groenhuijsen, 2014). Goed contact tussen ouders en school is belangrijk voor jeugdigen. Dit wordt na een scheiding vaak ingewikkelder, doordat meer lijnen ontstaan, overeenstemming tussen ouders ontbreekt, en ouders niet samen naar de ouderavond willen/kunnen. De jeugdprofessional kan helpen bij de communicatie tussen ouder(s) en school. Steeds meer scholen stellen een 'protocol gescheiden ouders' op, waarin staat hoe de school omgaat met gescheiden ouders. Een voorbeeld is te vinden op: www.cjgbeemster.nl/bsb-protocol-echtscheiding. Op veel scholen zijn interventieprogramma's beschikbaar (o.a. *KIES*). De school is daarvoor laagdrempelig en breed toegankelijk. De trainingen worden op school en onder schooltijd gegeven.

4.7 Overwegingen

In aanvulling op de literatuur zijn er vanuit de praktijk ook nog aanbevelingen gedaan. Zo moeten professionals zich bewust zijn van hun eigen grenzen en mogelijkheden, zeker als er sprake is van trauma of andere problematiek bij de jeugdige en/of ouders die een meer gespecialiseerde benadering vereist. Verder is het wenselijk dat ouders zich gestimuleerd voelen om het belang van hun kind voorop stellen. Dit vraagt van professionals dat zij de ouders erkennen in hun ouderschap: ouders zullen eerder in beweging komen als zij zich als ouders gehoord en gezien voelen. Expertise in motiverende gespreksvoering en oudergericht werken is voor jeugdprofessionals daarom een voorwaarde. Jeugdprofessionals bereiken ook meer wanneer ze het verlenen of overnemen van hulp kunnen loslaten. Hun taak is om de jeugdige centraal te stellen in de communicatie rondom het ouderschap en om het proces te begeleiden. Training en deskundigheidsbevordering zijn daarom van belang.

Jeugdprofessionals doen er bovendien goed aan zo snel mogelijk te onderzoeken of er begeleiding voor het gezin moet worden ingezet. Waar mogelijk en indien nodig wordt multidisciplinair samengewerkt. Het is belangrijk om te kiezen voor de meest laagdrempelige vorm van ondersteuning. In geval van complexe scheidingen kan bijvoorbeeld een kindbehartiger ingeschakeld worden om de jeugdige te monitoren.

Om ouders te kunnen adviseren over het hulpaanbod moet de jeugdprofessional weten hoe de sociale kaart van hulp bij scheiding en relatieversterking in elkaar zit. Welke professionals zijn er in de regio en wat is het aanbod? Denk aan mediators, kinder- en jeugdpsychologen, (school-) maatschappelijk werk, systeemtherapeuten, scholen en specialistische zorginstellingen. Er is een heel scala aan programma's, opleidingen, bij- en nascholingstrajecten, congressen, online mogelijkheden etc. Een goed netwerk met relevante ketenpartners kan ervoor zorgen dat de jeugdprofessional de zaak rondom ouders en jeugdige goed kan oppakken.

4.8 Aanbevelingen

1. Stel je op de hoogte van de complexiteit van een ouderlijke scheiding en eventuele daarop volgende wisselende gezinssituaties door de richtlijn te lezen en kennis te nemen van de verschillende literatuurverwijzingen. Weet dat een veranderende gezinssituatie betekent dat de ouders nieuwe rollen gaan vervullen en dat een jeugdige met stiefouders te maken kan krijgen. Deze volwassenen moeten gezamenlijk goede afspraken maken over de opvoeding; de biologische ouders blijven hierbij verantwoordelijk voor de zorg- en omgangsregeling. Houd in de omgang met jeugdigen in scheidingssituaties rekening met de relatieproblemen die er tussen de beide ouders kunnen spelen.
2. Stimuleer ouders door hen allebei uit te nodigen voor en/of aan te zetten tot een gezamenlijk gesprek in het belang van hun kind, en door hen te betrekken bij de (keuze voor) hulp.
Dit doe je door:
 - ouders te informeren over de gevolgen die een scheiding of langdurige ruzie voor hun kinderen kan hebben;
 - begrip te tonen voor beide ouders en 'de opgeheven vinger' te vermijden;
 - ouders te leren als gezamenlijke ouders te spreken en te handelen;
 - ervan uit te gaan dat ouders het beste voor hun kind willen;
 - oplossingsgericht te werken en de regie zo veel mogelijk bij de ouders te leggen;
 - met ouders en jeugdige samen doelen te stellen en te besluiten hoe de begeleiding het beste aansluit bij wat zij nodig hebben;
 - ouders te wijzen op hulpverlening voor hun eigen (mentale) problemen.Een gezamenlijk gesprek ligt minder voor hand wanneer huiselijk geweld of trauma, dan wel ernstige psychiatrie bij een ouder is vastgesteld.
3. Bevraag de jeugdige en overweeg meerdere informanten (de school, familieleden, de huisarts) naar hun perspectief te vragen. Daarmee vergroot je de kans dat de jeugdige en de ouders passende hulp krijgen en vergroot je tegelijk het draagvlak. Houd er rekening mee dat beide ouders met gezag en – afhankelijk van de leeftijd – de jeugdige hiervoor toestemming moeten geven. Verdiep je in het praten met jeugdigen over de scheiding (o.a. Van den Berg, 2018a en b) en volg speciale scholing en vaardigheidstrainingen.
4. Communiceer in je begeleiding aan ouders:
 - de wijze waarop informatie wordt gedeeld en wie welke besluiten mag nemen in de hulpverlening;
 - dat je informatie over de jeugdige met beide ouders deelt en daar transparant over bent, rekening houdend met privacywetgeving in WGBO, Jeugdwet en AVG.
5. Attendeer ouders op de verschillende interventies, verwijs hen daar eventueel naar, en geef informatie en voorlichting over ouderschap na scheiding. Belangrijk aandachtspunt hierbij is een (eventuele) nieuwe partner, al dan niet met eigen kinderen. Leg daarnaast uit dat de hulpverlening zich primair richt op de jeugdige en dat alle inzet vanuit dat uitgangspunt plaatsvindt. Het verdient aandacht om contactbreuk bij complexe scheiding te bezien vanuit

een systemisch perspectief, waarin ieder een rol heeft. Daarbij behoeven alle gezinsleden erkenning en ondersteuning.

6. Wees bij complexe scheidingssituaties extra alert op signalen en vermoedens van kindermishandeling en huiselijk geweld. Doorloop de *Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling* bij vermoedens van deze problematiek. Zorg ervoor dat er eerst feitenonderzoek plaatsvindt, voordat doorverwezen wordt naar hulpverlening. Jeugdprofessionals moeten goed met zulke signalen om kunnen gaan. Bij het feitenonderzoek kan o.a. gebruik worden gemaakt van de *MASIC*. Passende maatregelen kunnen noodzakelijk zijn, zoals het benoemen van een bijzondere curator, het inschakelen van Veilig Thuis, nader onderzoek door de Raad voor de Kinderbescherming, of in het uiterste geval een ondertoezichtstelling (OTS) of een uithuisplaatsing. Wees tevens alert op omgangsbelemmering.
7. Zorg dat je ouders en jeugdigen in scheidingssituaties goed begeleidt door:
 - zowel vanuit het perspectief van de jeugdige als dat van de ouders te werken;
 - een houding van meerzijdige betrokkenheid aan te nemen, gericht op de belangen van de jeugdige;
 - een oplossingsgerichte aanpak te hanteren;
 - kennis te nemen van de juridische kaders bij een scheiding en de ouders te informeren over (juridische) verplichtingen;
 - de jeugdige centraal te stellen en de ouders te motiveren om hun conflicten aan te pakken;
 - samen met de ouders de nieuwe rollen inhoud en vorm te geven.Wanneer de ontwikkeling van een kind ernstig wordt bedreigd of diens veiligheid in het geding is, is het de verantwoordelijkheid van de betrokken professional om te kijken hoe deze ontwikkelingsbedreiging kan stoppen. Indien dit niet binnen het vrijwillig kader kan, dan zijn de volgende routes mogelijk: consult bij Veilig Thuis, situatie voorleggen aan de jeugdbeschermingstafel of verzoek tot onderzoek bij de Raad voor de Kinderbescherming.
8. Zorg voor afstemming en samenwerking met verschillende professionals (zoals scholen, hulpverleners van ouders, advocaten, mediators, rechters et cetera). Zo kun je samen (vroegtijdig) scheidingsproblemen signaleren en de juiste begeleiding inzetten. Ook kun je zo kind-gerelateerde en scheiding-gerelateerde problemen onderscheiden. Streef naar samenwerking waarbij één persoon of instelling duidelijk de regie heeft en ieder vanuit zijn eigen specialisme kan bijdragen.
9. Zorg voor terugkoppeling van informatie, zodat voor alle betrokkenen helder is wie wat in het gezin doet.
10. Geef ouders altijd de volgende adviezen:
 - houd je kind altijd buiten je ruzie met de andere ouder; maak geen ruzie in het bijzijn van je kind (let op verbale en non-verbale communicatie);
 - vertel je kind dat het geen schuld heeft aan de scheiding (scheidingsmelding);

- geef je kind de ruimte om ook van de andere ouder te houden en probeer dit zowel verbaal als non-verbaal uit te dragen;
 - spreek niet negatief over de andere ouder/familie in het bijzijn van je kind;
 - maak wel duidelijk dat de scheiding definitief is;
 - wees alert op parentificatie en loyaliteitsproblemen;
 - stimuleer contact van je kind met andere kinderen die een scheiding hebben doorgemaakt (professionals kunnen eventueel verwijzen naar een van de beschikbare interventies) en/of met een vertrouwenspersoon;
 - zoek een geschikte vorm om informatie over je kind met de andere ouder uit te wisselen (professionals kunnen hierbij helpen door het Algemeen Maatschappelijk Werk (AMW) of een mediator in te schakelen);
 - bied je kind voldoende gelegenheid om zijn mening te geven over de scheiding;
 - probeer tot gezamenlijke afspraken te komen.
11. Raad eventuele stiefouders aan niet te snel de ouderrol op zich te nemen. Realiseer je dat stiefouders erg belangrijk kunnen zijn, maar dat zij geen juridische partij zijn.
12. Met het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK) als basis is het van belang de jeugdige centraal te stellen. Iedere jeugdige heeft het recht om zijn mening te geven. Deze mening verdient een passend gewicht en moet worden betrokken bij de te maken overwegingen. Ook heeft de jeugdige recht op voldoende en toegankelijke informatie. Daarbij is het belangrijk om rekening te houden met de leefwereld, ontwikkelingsfase en competenties van de jeugdige. Ook moet rekening worden gehouden met de achtergrond, specifieke situatie, kwetsbaarheid en behoeften van de jeugdige. Respecteer en houd in alle situaties rekening met het recht van de jeugdige op bescherming van zijn privacy.
13. Deel kennis en ervaring over scheidingsgezinnen met andere jeugdprofessionals en organisaties. Creëer daarvoor ontmoetingsmomenten. Bespreek in casuoverleggen of werkberekingen hoe je als professional omgaat met dilemma's die je in het contact met ouders tegenkomt. Bijvoorbeeld als bij hen de focus nog te veel ligt op het scheiden als partners en minder of niet op de voortgezette uitoefening van het ouderschap. Hoe ga je hiermee om? Ken je eigen expertise en raadpleeg tijdig de expertise van collega's indien nodig. Denk ook aan goede informatieoverdracht. Houd bij alles rekening met de privacy van de jeugdige en die van de ouders.

Literatuur

- Aelen, F., Beuvers, D., Veggel, M. van, Ormond, E. van, & Samson, B. (2013). Van oorlog naar vrede. Bevrijding van scheidingstrauma met EMDR. *Kind en Adolescent*, 12, 168-176.
- Amato, P. R. (2001). Children of Divorce in the 1990s: An Update of the Amato and Keith (1991) Meta-Analysis. *Journal of Family Psychology*, 15(3), 355-370.
- Amato, P. R. (2006). Marital Discord, Divorce, and Children's Well-Being: Results from a 20-year Longitudinal Study of Two Generations. In A. Clarke-Stewart & J. Dunn (Eds.), *Families Count, Effects on Child and Adolescent Development*. Cambridge University Press.
- Amato, P. R. (2010). Research on Divorce: Continuing trends and New Developments. *Journal of Marriage and Family*, 72, 650-666.
- Amato, P. R., & Gilbreth, J. G. (1999). Nonresident fathers and children's well-being: A meta-analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 557-573.
- Amato, P. R., & Keith, B. (1991). Parental Divorce and the Well-being of Children: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, 110, 26-46.
- Anthonijsz, I., Dries, H., Berg-le Clercq, T., & Chênevert, C. (2010). *Verkennde studie Relatieondersteunend aanbod Centra Jeugd en Gezin*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Baracs, M. N., & Vreeburg-Van der Laan, E. J. M. (2014). *Vechtende ouders, het kind in de knel. Adviesrapport over het verbeteren van de positie van kinderen in vechtscheidingen*. De Kinderombudsman.
- Bartelink, C., Meuwissen, I., & Eijgenraam, K. (2015). *Richtlijn Samen met ouders en jeugdige beslissen over passende hulp voor jeugdhulp en jeugdbescherming*. Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk, Nederlands Instituut van Psychologen, Nederlandse vereniging van pedagogen en onderwijskundigen.
- Bartelink, C., Berge, I. J. ten, & Vianen, R. T. van (2015). *Richtlijn Uithuisplaatsing voor jeugdhulp en jeugdbescherming*. Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk, Nederlands Instituut van Psychologen, Nederlandse vereniging van pedagogen en onderwijskundigen.
- Berg, T., van den (2018a). *Praten met kinderen en jongeren over scheiding. Een praktijkboek voor professionals*. Bohn Stafleu Van Loghem.
- Berg, T., van den (2018b). *Hoe praat je met een kind als zijn ouders gaan scheiden?* Geraadpleegd op 14-9-2018, via <https://www.zorgwelzijn.nl/hoe-praat-je-met-een-kind-als-zijn-ouders-gaan-scheiden/>.
- Berkel, S., van, & Buist, K. (2017). *Broertjes & Zusjes. Zo stimuleer je een warme band tussen je kinderen*. Uitgeverij Why'S.
- Boer, G., de, Kanselaar, S., Tak, J. A., & Rijnders, J. (2016). *Een visie op scheidingen die leiden tot problematisch ouderschap, Bijdrage aan de Divorce Challenge*. Geraadpleegd op 12-10-2018, via <https://www.kinderen-echtscheiding.nl>.
- Boszormenyi-Nagy I., & Spark, G. (1973). *Invisible loyalties: Reciprocity in intergenerational family therapy*. Brunner Mazel.
- Brumariu, L. E., & Kerns, K. A. (2010). Parent-child attachment and internalizing symptoms in childhood and adolescence: A review of empirical findings and future directions. *Development and Psychopathology*, 22, 177-203.
- Byrne, J. G., O'Connor, T. G., Marvin, R. S., & Whelan, W. F. (2005). Practitioner Review: The contribution of attachment theory to child custody assessments. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46, 115-127.

- CBS Statline (2018a). *Kinderen naar aanwezigheid ouders; leeftijd, migratie-achtergrond*. Geraadpleegd op 14-9-2018, via <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/81485ned/table?dl=4134> (22 juni 2018).
- CBS Statline (2018b). *Huwen, partnerschap; sluiting en ontbinding per maand*. Geraadpleegd op 14-9-2018, via <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83519NED/table?ts=1538569953368> (31 augustus 2018).
- CBS Statline (2019). *Huwen, partnerschap; sluiting en ontbinding per maand*. Geraadpleegd op 22-5-2019, via <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83519NED/table?ts=1538569953368> (mei 2019).
- Cottyn, L. (2009a). Conflicten tussen ouders na scheiding. *Systeemtheoretisch Bulletin*, 27, 131-161.
- Cottyn, L. (2009b). Een ongewoon gezin: samen partners en niet samen ouders – hoe doe je dat? *Ouderschap & Ouderbegeleiding*, 12(1), 7-17.
- Dam, L. van, Smit, D., Wildschut, B., Branje, S. J. T., Rhodes, J. E., Assink, M., & Stams, G. J. J. M. (2018). Does Natural Mentoring Matter? A Multilevel Meta-analysis on the Association Between Natural Mentoring and Youth Outcomes. *American Journal of Community Psychology*, 62, 203-220.
- Dijkstra, S. (2019). *Balancing the Scale of Responsibility. The Effectiveness of Family Group Conferencing in Child Welfare* (Proefschrift). Universiteit van Amsterdam.
- Douma, J., Moonen, X., Noordhof, L., & Ponsioen, A. (2012). *Richtlijn Diagnostisch Onderzoek LVB: Aanbevelingen voor het ontwikkelen, aanpassen en afnemen van diagnostische instrumenten bij een mensen met een licht verstandelijke beperking*. Landelijk Kenniscentrum LVG.
- Duijvestijn, P., & Noordink, T. (2013). Kinderen van gescheiden ouders in de klinische praktijk. *GZ-Psychologie*, 1, 10-16.
- Eerenbeemt, E. M. van den (2003). *De liefdesladder. Over familie en nieuwe liefdes*. Archipel.
- Finkenauer, C., Visser, M., Schoemaker, K., Lawick, J. van, Kluwer, E., Rijken, R. van der, & Kruiff, A. de (2015). *De rol van het sociale netwerk bij (v)echtscheidingen*. KNAW Symposium Vechtscheiding.
- Gelatt, V. A., Adler-Baeder, F., & Seeley, J. R. (2010). An Interactive Web-Based Program for Stepfamilies: Development and Evaluation of Efficacy. *Family Relations*, 59, 572-586.
- Geurts, T., Sportel, I. D. A., Beenackers, E. T., & Arikan, F. N. (2015). *Voorkomen van vechtscheidingen*. Ministerie van Veiligheid en Justitie.
- Glasl, F. (2001). *Help! Conflicten. Heb ik een conflict of heeft het conflict mij?* Christofoor.
- Groenhuijsen, E. A. (2014). *Theoretisch fundament bij de aanpak van complexe scheidingen*. Jeugdzorg Nederland.
- Groenhuijsen, L. A. (2006). *Ouderschapsplan; De vele gezichten van het belang van het kind*. SWP.
- Gutterswijk, R. V., Hoek, M. E. van der, Scholte, E. M., & Kuiper, C. H. Z. (2017). Scoping review naar indicatoren die conflictueuze scheidingen onderscheiden van 'normaal verlopende' scheidingen. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 56, 459-479.
- Haverkort, C., Kooistra-Populier, M., & Hendrikse-Voogt (2012). *Hoe maak je een succes van je nieuwe gezin?* Uitgeverij Pica.
- Haverkort, C., & Spruijt, E. (2012). *Kinderen uit nieuwe gezinnen. Handboek voor school en begeleiding*. LannooCampus.
- Hendriks, J. A. M. (2012). Passende contactregelingen? Maatwerk! *Tijdschrift relatierecht en praktijk*, 6, 255- 259.

- Hendriks, J. A. M., & Singendonk, C. O. M. (2018). Kan slapen bij papa nu wel of niet? Passende zorgregelingen voor jonge kinderen. *Tijdschrift Relatierecht en Praktijk*, 1, 31–35.
- Holtzworth-Munroe, A., Beck, C. J. A., & Applegate, A. G. (2010). The Mediator's Assessment of Safety Issues and Concerns (MASIC): A screening interview for intimate partner violence and abuse available in the public domain. *Family Court Review*, 48, 646-662.
- Huff, S. C. (2015). *Expanding the Relationship between Parental Alienating Behaviors and Children's Contact Refusal Following Divorce: Testing Additional Factors and Long-Term Outcomes* (Proefschrift). University of Connecticut.
- Huff, S. C., Anderson, S. R., Adamsons, K. L., & Tambling, R. B. (2017). Development and Validation of a Scale to Measure Children's Contact Refusal of Parents Following Divorce. *The American Journal of Family Therapy*, 45, 66-77.
- Jeugdzorgacademie (2019). NIKA. via <https://www.dejeugdzorgacademie.nl/aanbod-cursussen-jeugdzorg/Hechting-en-trauma/NIKA-practitioner-ouderbegeleiding.html>.
- Kelly, J. B. (2006). Children's Living Arrangements Following Separation and Divorce: Insights From Empirical and Clinical Research. *Family Process*, 46, 35-53.
- Kelly, J. B., & Johnston, J. R. (2001). The alienated child. A reformulation of Parental Alienation Syndrome. *Family and Conciliation Courts Review*, 39(3), 249-266.
- Kim, H. S. (2011). Consequences of Parental Divorce for Child Development. *American Sociological Review*, 76, 487-511.
- Kinderombudsman (2014). *Vechtende ouders, het kind in de knel. Adviesrapport over het verbeteren van de positie van kinderen in vechtscheidingen*. De Kinderombudsman.
- Kinet, M. (Red.) (2010). Parentificatie. Als het kind te snel ouder wordt. Reeks *Psychoanalytisch Actueel* nr 13. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- King, V., & Sobolewski, J. M. (2006). Nonresidential fathers' contributions to adolescent well-being. *Journal of Marriage and Family*, 68, 537-557.
- Klein Velderman, M., Cloostermans, A., Pannebakker, F. D., Fleuren, M. A. H., & Reijneveld, S. A. (2014). *De implementatie van Dappere Dino's: Groepsprogramma voor kinderen van 6-8 jaar van gescheiden ouders. Verslag van een ZonMw verspreidings- en implementatie impuls (VIMP)*. TNO.
- Klein Velderman, M., Pannebakker, F. D., Wolff, M. S. de, Pedro-Carroll, J. A., Kuiper, R. M., Vlasblom, E., & Reijneveld, S. A. (2011). *Child adjustment in divorced families: Can we successfully intervene with Dutch 6- to 8-year-olds?* TNO.
- Knipscheer, J. W., & Kleber, R. J. (2004). *Een interculturele entree in Altrecht. Inhoud en resultaat van een interculturele werkwijze bij kortdurende behandeling*. Universiteit Utrecht.
- Lam, E., & Huitema, J. (2019). *Ouderschapswijzer. Welke ouder heeft welke rechten en plichten? Het ouderschap en ouderlijk gezag op hoofdlijnen*. Suez advocaten.
- Lamb, M. E. (2018). Does shared parenting by separated parents affect the adjustment of young children? *Journal of Child Custody*, 15, 16-25.
- Lansford, J. E. (2009). Parental Divorce and Children's Adjustment. *Perspectives on Psychological Science*, 4, 140-153.

- Lawick, J. van, & Visser, M. (2015). *Kinderen uit de knel: een interventie voor gezinnen verwickeld in een vechtscheiding*. SWP.
- Leon, K. (2003). Risk and protective factors in young children's adjustment to parental divorce: A review of the research. *Family Relations*, 52, 258-270.
- Ligtermoet, I., Anthonijsz, I., Beekhoven, E. van, & Berens, S. (2017). *De kracht van een goede partnerrelatie tussen ouders. Zorg voor preventieve relatieondersteuning in uw gemeente*. Nederlands Jeugdinstituut en Nederlands Centrum Jeugdgezondheid.
- Maes, V. (2019). *Ouderverstotingssyndroom. What's in a name?* Geraadpleegd via <https://www.linkedin.com/pulse/ouderverstotingssyndroom-whats-name-vanessa-maes/>.
- Mahrer, N. E., O'Hara, K. L., Sandler, I. N., & Wolchik, S. A. (2018). Does shared parenting help or hurt children in high-conflict divorced families? *Journal of Divorce & Remarriage*, 59, 324-347.
- McIntosh, J., Pruett, M., & Kelly, J. B. (2014). Parental separation and overnight care of young children, part II: Putting theory into practice. *Family Court Review*, 52, 257-263
- Montfoort, A. van, Boeser, A., & Sondorp, E. (2017). *Strijdende ouders en de jeugdprofessional. Handreiking voor sociale wijkteams en het onderwijs*. De viervensters.
- Mortelmans, D., Pasteels, I., Bracke, P., Matthijs, K., Bavel, J. van, & Peer C. van (Eds.) (2011). *Scheiding in Vlaanderen*. Acco.
- Nair, H., & Murray, A. D. (2005). Predictors of Attachment Security in Preschool Children From Intact and Divorced Families. *The Journal of Genetic Psychology*, 166, 245-263.
- Nederlands Jeugdinstituut (2011). *Ouderschap blijft*. Nederlands Jeugdinstituut.
- Nederlands Jeugdinstituut (2014). *Wegwijzer Kind en Scheiding*. Geraadpleegd via <https://www.nji.nl/wegwijzer-kind-en-scheiding>.
- Nederlands Jeugdinstituut (2018). *Wat werkt bij scheiding?* Gedownload op 25-10-2018, van [https://www.nji.nl/nl/Download-Nji/Wat-werkt-publicatie/\(311053\)-nji-dossierDownloads-Watwerkt_scheiding.pdf](https://www.nji.nl/nl/Download-Nji/Wat-werkt-publicatie/(311053)-nji-dossierDownloads-Watwerkt_scheiding.pdf).
- Neilson, L. C. (2018). *Parental Alienation Empirical Analysis: Child Best Interests or Parental Rights?* Muriel McQueen Fergusson Centre for Family Violence Research and the FREDA Centre for Research on Violence Against Women and Children.
- Nielsen, L. (2017). Re-examining the Research on Parental Conflict, Co-parenting, and Custody Arrangements. *Psychology, Public Policy, and Law*, 23, 211-231.
- Oosten, N., van, & As, A., van (2018). *Notitie risico- en beschermende factoren voor conflictscheidingen*. Movisie en Nederlands Jeugdinstituut.
- Pels, T., Distelbrink, M., & Tan, S. (2009). *Meetladder diversiteit interventies. Verhoging van bereik en effectiviteit van interventies voor verschillende (etnische) doelgroepen*. Verwey-Jonker Instituut.
- Peris, T. S., Goeke-Morey, M.C., Cummings, E. M., & Emery, R. E. (2008). Marital conflict and support seeking by parents in adolescence: Empirical support for the parentification construct. *Journal of Family Psychology*, 22(4), 633-642.
- Pinedo, M. (2018). Villa Pinedo, Strategisch Plan 2019-2022. *Steun voor kinderen, Educatie voor ouders*. Villa Pinedo.

- Pinedo, M., & Vollinga, P. (2018). *Aan alle gescheiden ouders. Leer kijken door de ogen van je kind*. A.W. Bruna Uitgevers B.V.
- Platform Scheiden zonder Schade (2018). *Scheiden ... en de kinderen dan?* Platform Scheiden zonder Schade.
- Ploeg, J. D. van der (2013). *Stress bij kinderen*. Bohn Stafleu Van Loghum.
- Poortman, A. R., & Gaalen, R. van (2017). Shared residence after separation: A review and new findings from the Netherlands. *Family Court Review*, 55, 531-544.
- Projectgroep KEES (2017). *Taxatie-instrument KEES (Kennisplatform Kind en Echtscheiding)*. Geraadpleegd via <https://www.platformkees.nl/>.
- Pruett, M. K., & DiFonzo, J. H. (2014). Closing The Gap: Research, Policy, Practice, and Shared Parenting. *Family Court Review*, 152, 2-45.
- Riggio, H. R. (2004). Parental marital conflict and divorce, parent-child relationships, social support, and relationship anxiety in young adulthood. *Personal Relationships*, 11, 99-114.
- Rijksoverheid (2009). Wanneer moet ik een ouderschapsplan opstellen? Geraadpleegd op 23-9-2018, via <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/scheiden/vraag-en-antwoord/ouderschapsplan>.
- Rose, S. R. (2009). A review of effectiveness of group work with children of divorce. *Social work with groups*, 32, 222-229.
- Rouvoet, A. (2018). *Scheiden... en de kinderen dan? Agenda voor actie*. Platform 'Scheiden zonder Schade'. Xerox OBT.
- Rowen, J., & Emery, R. (2018). Parental Denigration: A Form of Conflict that Typically Backfires. *Family Court Review*, 56, 258-268.
- Saini, M., Johnston, J. R., Fidler, B. J., & Bala, N. (2016). Empirical studies of alienation. In L. M. Drozd, M. Saini, & N. Olesen (Eds.), *Parenting plan evaluations: Applied research for the family court* (2nd ed., pp. 374-430). Oxford University Press.
- Schoemaker, K., Kruiff A. de, Visser, M., Lawick, J. van, & Finkenauer, C. (2016). *Vechtscheidingen Beleving en ervaringen van ouders en kinderen en verandering na Kinderen uit de Knel*. Vrije Universiteit.
- Singendonk, K., & Meesters, G. (2018). *Kind en echtscheiding. Een ontwikkelingspsychologisch perspectief*. Pearson Education Benelux BV.
- Spruijt, E. (2009). *Kinderen en echtscheiding. State-of-the-art*. Geraadpleegd via <https://www.nwo.nl>.
- Spruijt, E., & Iedema, J. (1998). Well-being of youngsters of divorce without contact with nonresident parents in The Netherlands. *Journal of Comparative Family Studies*, 29, 517-527.
- Spruijt, E., & Kormos, H. (2010). *Handboek scheiden en de kinderen. Voor de beroepskracht die met scheidingskinderen te maken heeft*. Bohn Stafleu van Loghum.
- Spruijt, E., & Kormos, H. (2014). *Handboek scheiden en de kinderen. Voor de beroepskracht die met scheidingskinderen te maken heeft*. Tweede, geheel herziene druk. Bohn Stafleu van Loghum.
- Staatscommissie Herijking Ouderschap (2016). *Rapport Kind en ouders in de 21ste eeuw*. Ministerie van Justitie en Veiligheid.
- Strous, M. (2011). Overnights and overkill: post-divorce contact for infants and toddlers. *South African Journal of Psychology*, 41, 196-206.

- Swartz-Den Hollander, E., Valk, I. E. van der, Deković, M., & Branje, S. J. T. (2019). *Parental divorce and children's adjustment: An updated meta-analysis*. Manuscript submitted for publication.
- Treffers, P. D. A., Goedhart, A. W., & Koudijs, E. (1999). Kinderen van gescheiden ouders in een kinder- en jeugdpsychiatrische populatie. *Maandblad Geestelijke Volksgezondheid*, 54(3), 229-244.
- Valk, I. van der (2013). *KIES voor het kind. Effectonderzoek naar het preventieve interventieprogramma Kinderen In Echtscheiding Situatie*. Universiteit Utrecht.
- Valk, I. van der, Berg, G. van den, Veldt, M.C.A.E. van der, Anthonijsz, I., & Spruijt, E. (2020). *Richtlijn Scheiding en problemen van jeugdigen voor jeugdhulp en jeugdbescherming*. Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk, Nederlands Instituut van Psychologen, Nederlandse vereniging van pedagogen en onderwijskundigen.
- Valk, I. van der, & Spruijt, E. (2013). Het ouderschapsplan en de effecten voor de kinderen. In Ter Voert, M. J. & Geurts, T., *Evaluatie ouderschapsplan: Een eerste verkenning*. Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatie Centrum.
- Valk, L. van der (2016). *Steun zoeken bij Allah. Religiositeit, bidden en religieuze coping van Nederlandse, hoogopgeleide moslima's van Marokkaanse afkomst*. Eburon Uitgeverij.
- Vanassche, S., Sodermans, A. K., & Matthijs, K. (2008). *Divorce, delinquent behavior and substance use among adolescents: The role of parental characteristics*. Paper presented at the European Divorce Network Meeting, 18-19 September 2008, Oslo, Norway.
- Verwey-Jonker Instituut (2015). *Kenniswerkplaats Transformatie Jeugd Amsterdam. Methodieken en werkwijzen om Marokkaanse ouders te bereiken met opvoedsteun*. Gedownload op 19-10-2018, van <https://neja.nl/wp-content/uploads/2015/11/Opvoedsteun-Marokkaanse-vaders.pdf>.
- Vink, R. M., Wolff, M. S. de, Broerse, A., & Kamphuis, M. (2016). *Richtlijn Kindermishandeling voor jeugdhulp en jeugdbescherming*. TNO en Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk, Nederlands Instituut van Psychologen, Nederlandse vereniging van pedagogen en onderwijskundigen.
- Voert, M. J. ter (2019). Factsheet 2019-1. *Scheidingen 2018; Gerechtelijke procedures en gesubsidieerde rechtsbijstand*. Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatie Centrum (WODC), Ministerie van Veiligheid en Justitie.
- Vries, B. de (2019). *Terugdringen van psychisch lijden van ouders en kinderen bij scheiding - Een brug tussen psychologie en recht. Analyse en aanbevelingen voor integratieve scheidingsbegeleiding*. Sdu.
- Warshak, R. A. (2014). Social science and parenting plans for young children: A consensus report. *Psychology, Public Policy, and Law*, 20, 46-67.
- Wit, M. de, Moonen, X., & Douma, J. (2011). *Richtlijn Effectieve Interventies LVB: Aanbevelingen voor het ontwikkelen, aanpassen en uitvoeren van gedragsveranderende interventies voor jeugdigen met een licht verstandelijke beperking*. Landelijk Kenniscentrum LVG.
- Wolff, M. de, Dekker-Van der Sande, F., Sterkenburg, P., & Thoomes-Vreugdenhil, A. (2014). *Richtlijn Problematische Gehechtheid voor jeugdhulp en jeugdbescherming*. Gedownload op 8-10-2018, van <http://richtlijnenjeugdhulp.nl/problematische-gehechtheid/informatie-voor-ouders/>.
- Yperen, T. van, & Dronkers, F. (2010). *Programma Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming*. BPSW, Phorza, NIP, NVO.
- Zwicker, N., Haterd, J. van de, Hens, H., & Uijttenboogaart, A. (2009). *Jeugdzorgwerker*. Nederlands Jeugdinstituut.

Bijlage 1

Samenstelling werkgroep, geraadpleegde experts en klankbordgroep bij herziening en ontwikkeling

Samenstelling herzieningswerkgroep

De *Richtlijn Scheiding en problemen van jeugdigen voor jeugdhulp en jeugdbescherming* is herzien door de herzieningswerkgroep, bestaande uit onderstaande leden. De bovenste vier leden vormden het projectteam.

Herzieningswerkgroep	
Dr. Germie van den Berg	Voorzitter; vakgroepleider bij het Nederlands Jeugdinstituut (Nji)
Dr. Inge van der Valk	Expert; universitair docent afdeling Jeugd en Gezin, Faculteit Sociale Wetenschappen, Universiteit Utrecht.
Drs. Marie-Christine van der Veldt	Projectmedewerker; projectleider/onderzoeker/adviseur bij het Nederlands Jeugdinstituut (Nji)
Drs. Inge Anthonijsz	Zelfstandig adviseur; Projectleider expertise management, Centrum voor Consultatie en Expertise
Drs. Diana te Beek	Gedragswetenschapper/ Orthopedagoog bij Altra; lid namens de Nederlandse Vereniging van Pedagogen en Onderwijskundigen (NVO)
Drs. Gerda de Boer, MSc	Eigenaar Praktijk voor kind, ouders en scheiding; lid namens het Nederlands Instituut voor Psychologen (NIP)
Ioana van Gastel	Onderzoeker bij Veilig Thuis Amsterdam; eigen praktijk STREEP bemiddeling; lid namens de Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk (BPSW)
Martha Lokin	Bemiddelaar en omgangsbegeleider bij Altra binnen de module 'Ouderschap Blijft' Mediator en pedagoog met een juridische achtergrond.
Renate Niks	Maatschappelijk werker bij Maatschappelijk Welzijn Coevorden; lid namens de Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk (BPSW)

Geraadpleegde experts tijdens herziening

Om actuele kennis vanuit de praktijk op te halen is tijdens de herziening een aantal experts geïnterviewd en is een expertmeeting gehouden met deskundigen uit het veld en cliëntvertegenwoordigers. De volgende experts zijn geraadpleegd:

Geraadpleegde experts	
Macheline Baayen	Gezinswerker bij buurtteam Ondiep/Pijlsweerd, Lokalis, Utrecht
Tineke van den Berg	Psycholoog Kind & Jeugd, bijzondere curator, eigenaar Praktijk JES jij en Scheiden
Maartje Brok	Oudertherapeut, Reinaerde
Eveline van Dorp	Orthopedagoog en MfN-mediator, Extr@LeidscheRijn
Olaf Goorden	Onderzoeker en methodiekontwikkelaar, Ouderschap Blijft, Altra
Joke Hilbers	Ouder- en kindadviseur Indische buurt – Oostelijk Havengebied, Ouder- en Kindteams Amsterdam
Monique Kampschuur	Systeemtherapeut en gezinsbehandelaar, Het Familiecentrum
Denis Kentie	Advocaat en mediator, Expertisebureau Kind School Scheiding (EKSS)
Heleen Koppejan-Luitze	Psycholoog en eigenaar psychologiepraktijk Hechtscheiden
Mark Maasakkers	Gedragsdeskundige, Raad voor de Kinderbescherming
Dette Mellema	Gedragswetenschapper, Elker Jeugd- en Opvoedhulp
Steffen van Noesel	GZ-psycholoog/Cognitief gedragstherapeut, Lijn5
Angelique van der Pluijm	Eigenaar projectbureau BLOOM, onderwijs en ontwikkeling, trainer School en echtscheiding
Denise Puijk	Ervaringsdeskundige, Nationale Jeugdraad
Marina Reijns	GZ-psycholoog, klinisch psycholoog en psychotherapeut. Fier, behandel- en traumacentrum
Pieter Stoop	Oprichter Expertisecentrum Kind School Scheiding (EKKS) en directeur/schoolbegeleider en docent
Marleen van de Ven	Kindercoach, Expertisebureau Kind School Scheiding (EKKS)
Bjorn Verhelst	Kindbehartiger, scheidingscoach en SCHIP coach/begeleider, De Blauwe Beer
Margreet Visser	Psychotherapeut, cognitief gedragstherapeut en onderzoeker, en coördinator van het Kinder- en Jeugdtraumacentrum (KJTC)
Marieke Zon	Advocaat, mediator, collaborative divorce advocaat, ZonMediation, Duurzaam Ouderschap Na Scheiding, Slimmer Scheiden

Samenstelling ontwikkelwerkgroep

De oorspronkelijke Richtlijn Scheiding en problemen van jeugdigen voor jeugdhulp en jeugdbescherming is ontwikkeld door de Ontwikkelwerkgroep Scheiding en problemen van jeugdigen bestaande uit de volgende leden:

Werkgroep	
Dr. Inge van der Valk	Voorzitter en Universitair docent afdeling Jeugd en Gezin Faculteit Sociale Wetenschappen, Universiteit Utrecht
Dr. Ed Spruijt	Scheidingsonderzoeker, Faculteit Sociale Wetenschappen, Universiteit Utrecht
Drs. Annelies Hendriks	Lid namens het Nederlands Instituut voor Psychologen (NIP)
Drs. Liesbeth Groenhuijsen	Lid namens de Nederlandse Vereniging van Pedagogen en Onderwijskundigen (NVO)
Ineke Gualthérie van Weezel	Lid namens de Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk (BPSW)
Drs. Inge Anthonijsz	Projectleider en senior adviseur, Nederlands Jeugdinstituut (Nji)

Samenstelling projectteam tijdens ontwikkeling

Projectteam tijdens ontwikkeling	
Drs. Inge Anthonijsz	Projectleider en senior adviseur, Nederlands Jeugdinstituut (Nji)
Dr. Ed Spruijt	Scheidingsonderzoeker, Faculteit Sociale Wetenschappen, Universiteit Utrecht
Drs. Niels Zwikker	Senior adviseur, Nederlands Jeugdinstituut (Nji)
Cécile Chênevert, MSc	Projectmedewerker, Nederlands jeugdinstituut (Nji)
Dorrit van Tessel	Managementassistent, Nederlands Jeugdinstituut (Nji)
Anne-Eva van der Mark	Masterstudent Maatschappelijke Opvoedingsvraagstukken, Universiteit Utrecht

Samenstelling klankbordgroep tijdens ontwikkeling

Klankbordgroep tijdens ontwikkeling

Drs. Birgitte Beelen	Directeur SYNTAGMA Psychologie Mediation CoachingTraining Advies
Drs. Louise Colen	Manager Ambulatorium, Juzt
Erik Derks	Maatschappelijk werker, NIM Maatschappelijk Werk
Els Edelbroek	Leerkracht primair onderwijs
Erik de Graaff	Zorgmanager, afdeling Hulp bij scheiding, Juzt
Marty Hazeleger	Teamleider Jeugdbescherming Gelderland (voorheen Bureau Jeugdzorg)
Drs. Saskia Koning	Directeur-oprichter Stichting Jonge Helden, Projectcoördinator Gezin en verlies Humanitas Almere
Drs. Arga Kramer	Gedragwetenschapper Samen DOEN, Altra Jeugdzorg
Michel Krijnsen	Projectleider, BOR Humanitas
Johan Schuurman	Voorzitter Cliëntenraad Willem Schrikker Groep
Drs. Gezina Topper	Zorgcoördinator, VMBO Groenhorst
Suzanne Verdoold	Directeur, Opvoedpoli en Care-Express Utrecht
Els Verweij	Maatschappelijk Werker, NIM Maatschappelijk Werk

Bijlage 2

De escalatieladder van Glasl

Escalatieladder

(Bron: Glasl, 2001).

Rationele fase		Emotionele fase		Vechtfase				
1 verharding discussie <ul style="list-style-type: none"> • zakelijk conflict • botsende standpunten • gezamenlijke verantwoordelijkheid • oplossing • impasse • geen wederzijds begrip • afschermen • selectieve aandacht voor argumenten • accent op verschillen 	2 debat <ul style="list-style-type: none"> • gevoel van superioriteit • polarisatie • denken in tegenstellingen • scoren ten koste van de ander • in diskrediet brengen • van de wijs brengen door onderbrekingen • creativiteit neemt af • onderhuidse irritaties • belechelijk maken 	3 geen woorden maar daden <ul style="list-style-type: none"> • zichtbare irritaties • niet terugkomen op ingenomen standpunt • elkaar voor voldongen feiten plaatsen • misleidende non verbaale en indirecte communicatie • minder inlevingsvermogen • misleiding • oplossingen uitsluiten 	4 imago en coalitie <ul style="list-style-type: none"> • zwart/wit beelden • conflict uitbreiden • zelfvulling prophecy • behoefte aan sympathie • medestanders zoeken • als je niet voor ons bent, ben je tegen ons • wij deugen, de tegenstander niet • coalitievorming • behoefte aan sympathie 	5 gezichtsaanval en -verlies <ul style="list-style-type: none"> • wantrouwen • de ander zwart maken • de ander speelt vuil spel • de ander is immoreel • negeren • uitstoten, verbannen • elkaar willen ontmaskeren • immoreel gedrag 	6 dreigen <ul style="list-style-type: none"> • paniekreacties • onredelijke eisen • starheid • dreigen met sancties • er valt niets meer te winnen • stress • als... dan... danken 	7 vijandbeeld van tegenstander <ul style="list-style-type: none"> • partijen hebben hoop opgegeven • geweld • de ander schaden = winst voor ons • leedvermaak • verbittering • vergelden staat centraal • beperkte vernietiging 	8 beschadiging en vernietiging <ul style="list-style-type: none"> • radicale polarisering • geen stappen terug meer doen • de ander versplinteren • de ander zoveel mogelijk schade toebrengen 	9 samen de afgrond in <ul style="list-style-type: none"> • geen enkele weg terug • elkaar elimineren en ontleden • totale vernietiging, ook als dat zelfvernietiging inhoudt

In de rationele fase (fase 1) hebben de partijen een zakelijk conflict, denken ze nog in 'win-win' en hebben zij nog de bereidheid om het conflict samen op te lossen. Eventueel met behulp van stille diplomatie of mediation. Glasl onderscheidt hier drie stadia: (1) verharding discussie, (2) debat en (3) geen woorden, maar daden. Van elk stadium benoemt hij helder de typerende kenmerken.

In de emotionele fase (fase 2) denken partijen in 'winnen of verliezen'. De stadia die je hier kunt onderscheiden, zijn: (4) imago en coalitie, (5) gezichtsaanval en verlies en (6) dreigen. Het zakelijk conflict krijgt in deze fase ook een emotioneel karakter en kan niet meer zonder interventies van derden (stille diplomatie of mediation) worden opgelost.

In de vechtfase (fase 3) spreekt Glasl over een emotioneel en materieel conflict als een strijd die gewonnen moet worden, oftewel het 'alles of niets' denken. De stadia zijn hier (7) vijandbeeld van de tegenstander, (8) beschadiging en vernietiging, en ten slotte (9) samen de afgrond in. Als de zaak nog opgelost kan worden, gebeurt dat door arbitrage of een rechter. En soms is de zaak onoplosbaar.

Bijlage 3

Interventies gericht op jeugdigen, ouders en gezinnen, en op relatie- ondersteuning

Bekendste interventies in Nederland vooral gericht op jeugdigen 1

Interventie	Doelgroep	Doel	Classificatie*	Onderzoek
Interventies opgenomen in of in opname-procedure bij de Databank Effectieve Interventies (DEI)				
Dappere Dino's	Jeugdigen van 6 tot 8.	Het ervaren van steun van leeftijdgenootjes die hetzelfde meemaken om zo de spanning van de scheiding te verminderen. Het leren van vaardigheden in probleem oplossen zodat jeugdigen beter om kunnen gaan met gevoelens na de scheiding.	1	Nederlandse Effectevaluatie (2011), (N=23): er is een sterk effect gevonden op positief functioneren van de kinderen en op vermindering van totaal probleemgedrag. Informatie: www.dapperedino.nl .
!JES (Jij En Scheiden) het brugproject	Jeugdigen van 8 tot 12 en hun ouders.	Nadelige effecten van echtscheiding voorkomen door ervaringen uit te wisselen en jeugdigen sterker te maken door het vergroten van hun kennis en vaardigheden.	1	Het Trimbosinstituut doet een kleinschalig onderzoek naar de effectiviteit van de nieuw ontwikkelde training van 2012. Informatie: https://www.wb-mediation.nl/ouders-en-jes-het-brugproject/
Stoere Schildpadden	Jeugdigen van 4 tot 7.	Leren omgaan met emoties en problemen rondom de scheiding ter voorkoming van emotionele- en gedragsproblemen.	1	In Nederlands veranderingsonderzoek (2014) rapporteerden groepsleiders, leerkrachten en ouders veelbelovende verschillen tussen voor- en nameting in functioneren van de jeugdigen en psychosociale problemen. Informatie: www.stoereschildpadden.nl
KIES (Kinderen In Een Scheiding)	Jeugdigen van 8 tot 12, hun ouders en leerkrachten.	Verwerking scheiding bij jeugdige, informatie geven aan ouders en deskundigheidsbevordering leerkracht.	In opname-procedure	2013: een RCT naar de effecten van KIES bij jeugdigen 8-12-jaar tonen sterke aanwijzingen voor effectiviteit. Informatie: www.kiesvoorhetkind.nl

* 1 = door de Erkeningscommissie Interventies erkend als 'goed onderbouwd'
 -- = (nog) niet ter beoordeling aangeboden aan Erkeningscommissie

Bekendste interventies in Nederland vooral gericht op jeugdigen 2

Interventie	Doelgroep	Doel	Classificatie*	Onderzoek
Overige interventies				
Jonge Helden, Kameleonprogramma	Jeugdigen van 8 tot 18.	Voorkomen sociaal-emotionele- en gedragsproblemen bij jeugdigen.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
Kinderen scheiden ook!	Jeugdigen vanaf 5 jaar en hun ouders.	Cognities, emoties en gedragingen van jeugdigen positief bijstellen door draagkracht en begrip te vergroten, emoties te leren uiten en problemen tijdig te signaleren. Ouders steunen bij de opvoeding, gerelateerd aan aspecten rondom scheiding.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
Kind uit de strijd	Jeugdigen tot 18 jaar.	Versterken jeugdige in geëscaleerde scheidingssituaties.	Niet erkend door de commissie	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan. https://www.nji.nl/nl/Databank/Databank-Effectieve-Jeugdinterventies/Niet-erkend/Kind-uit-de-strijd
KOESA-j	Jeugdigen van 12 tot 18 en hun ouders.	Voorkomen sociaal-emotionele- en gedragsproblemen jeugdige. Ouders informeren en empoweren.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
KOESA-k	Jeugdigen van 8 tot 12.	Voorkomen sociaal-emotionele- en gedragsproblemen jeugdige. Ouders informeren en versterken.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
OKEE-begeleidingstraject	Jeugdigen van 4 t/m 17 jaar Secundaire doelgroep: de ouders.	Jeugdigen en hun ouders leren omgaan met de scheiding en de nieuwe (thuis) situatie na de scheiding. Voor ouders: zicht op hun eigen aandeel en ouderlijke mogelijkheden in relatie tot de scheiding.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
Villa Pinedo, De plek voor jongeren met gescheiden ouders	Jeugdigen 12+.	Een plek waar jongeren ervaringen delen, elkaar adviseren en steunen. Individueel peer-to-peer advies via online buddy-programma.	--	Momenteel wordt onderzoek uitgevoerd naar het online buddy-programma. Daarnaast door praktisch vaak als veelbelovend genoemd.
Zandkastelen!	Jeugdigen van 6 tot 17 en hun ouders.	Jeugdigen beter leren omgaan met de scheiding. Voor ouders: voorkomen of verminderen van miscommunicatie en conflicten tussen ouders en jeugdigen.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.

* 1 = door de Erkenningcommissie Interventies erkend als 'goed onderbouwd'
 -- = (nog) niet ter beoordeling aangeboden aan Erkenningcommissie

Bekendste interventies in Nederland vooral gericht op ouders en gezinnen 1

Interventie	Doelgroep	Doel	Classificatie*	Onderzoek
Interventies opgenomen in of in opname-procedure bij de Databank Effectieve Interventies (DEI)				
Ouderschap Blijft -geïndiceerd aanbod -CJG-module	Jeugdigen tot 12 en hun ouders.	Verbeteren communicatie tussen ouders en bewerkstelliging regelmatig omgang tussen jeugdige en uitwonende ouder.	1	Effectonderzoek in voorbereiding.
Ouderschap Na Scheiding (ONS)	Primair op ouders, waarbij de jeugdigen van 7 jaar en ouder actief betrokken worden.	Jeugdigen kunnen onbelast en regelmatig contact hebben met beide ouders.	1	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
Ouders Werken Samen (ouderschaps-bemiddeling en/of omgangsbegeleiding voor LVB-groep)	Ouders (met een LVB of vermoeden van LVB) en hun kinderen 0-18.	Verbeteren communicatie tussen ouders; verbeteren begrip ouders over gevolgen van gedrag voor jeugdigen; bewerkstelligen contact tussen jeugdige en ouder; versterken ondersteuning uit netwerk.	In opname-procedure	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
Interventies waar effectonderzoek naar is of wordt uitgevoerd				
BRAM	Gezín	Schade voor jeugdigen beperken en verminderen conflicten ouders.	--	Momenteel effectonderzoek binnen het ZonMw programma Effectief werken in de jeugdsector.
Eigen Kracht Conferentie	Gezín	Gezinnen nemen zelf verantwoordelijkheid en zoeken oplossingen samen met hun sociale netwerk.	--	Recent onderzoek (Dijkstra, 2019) concludeert dat er weinig bewijs is voor de effectiviteit van EK in de jeugdhulp en jeugdbescherming. EK is niet effectiever dan de reguliere werkwijze van de jeugdhulp en jeugdbescherming om tot een hulpverleningsplan te komen in termen van kindveiligheid en inzet van professionele zorg.
EMDR (Eye Movement Desensitization and Reprocessing) Individuele begeleiding (voor ex-partners samen of voor inwonende en uitwonende ouder apart)	Ouder(s)	Verwerken ervaringen rondom de scheiding.	--	Er is veel wetenschappelijk onderzoek gedaan naar de werkzaamheid van EMDR. Uit de resultaten blijkt dat cliënten goed op EMDR reageren.

* 1 = door de Erkenningcommissie Interventies erkend als 'goed onderbouwd'
 -- = (nog) niet ter beoordeling aangeboden aan Erkenningcommissie

Bekendste interventies in Nederland vooral gericht op ouders en gezinnen 2

Interventie	Doelgroep	Doel	Classificatie*	Onderzoek
Interventies waar effectonderzoek naar is of wordt uitgevoerd <i>vervolg van pagina 86</i>				
Kind en Echtscheiding Samen de Zorg	Gezin	Verbeteren communicatie tussen ouders en bewerkstelligen regelmatige omgang tussen jeugdige en uitwonende ouder.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
Kinderen uit de Knel	Gezin	Jeugdigen kunnen onbelast en regelmatig contact hebben met beide ouders.	--	Uit effectonderzoek blijkt dat Kinderen uit de Knel voor een afname in conflicten tussen ouders kan zorgen en dat deze conflicten constructiever en minder ernstig werden (Schoemaker et al., 2016). Bij jeugdigen werd een zeer wisselend patroon gezien in het onderzoek. Meer onderzoek is nodig om betere uitspraken over effecten te kunnen doen.
Omgangsbemiddeling/ mediation	Ouders in scheidings situaties of in de periode na de scheiding.	Verbeteren communicatie tussen ouders; verbeteren begrip ouders over gevolgen van gedrag voor jeugdigen; bewerkstellingen contact tussen jeugdige en ouder; versterken ondersteuning uit netwerk.	--	Uit een literatuurstudie van Geurts et al (2015) bleken geen verschillen tussen ouders die van vrijwillige mediation gebruik maakten en ouders die de reguliere scheidingsroute volgden voor wat betreft het welzijn van de jeugdigen. De meeste studies lieten wel positieve resultaten zien voor andere factoren die van invloed kunnen zijn op het welzijn van de jeugdige, zoals minder conflicten. Daarnaast leven ouders die een mediationstraject hebben gevolgd afspraken beter na en zijn er minder vervolgprocedures.
Omgangshuizen	Gescheiden ouders en jeugdigen tot 10 jaar, soms tot 12 jaar die hulp nodig hebben bij het weer opbouwen van contact tussen jeugdige en uitwonende ouder.	Schade voor jeugdigen beperken en verminderen conflicten ouders.	--	De moeilijke doelgroep in aanmerking genomen, laten omgangshuizen in de praktijk redelijke resultaten zien, blijkens divers kleinschalig onderzoek. Er is nog geen uniforme beschrijving en nog geen grootschalig effectiviteitsonderzoek. www.echtscheiding-wijzer.nl
ScheidingsATLAS	Ouders	Gezinnen nemen zelf verantwoordelijkheid en zoeken oplossingen samen met hun sociale netwerk.	--	Op dit moment loopt via het ZonMw programma Effectief werken in de Jeugdsector een onderzoek naar de effectiviteit van de ScheidingsATLAS.
Triple P Family Transitions (ook voor LVB-ouders)	Ouders in echtscheidings-situaties (ook voor LVB-ouders) van jeugdigen in de leeftijd van 0 – 16 jaar.	Verwerken ervaringen rondom de scheiding.	--	In Nederland is een pilotstudie uitgevoerd naar de ervaringen van professionals en ouders met Triple P Family Transitions. www.triplep-nederland.nl

* 1 = door de Erkenningcommissie Interventies erkend als 'goed onderbouwd'
 -- = (nog) niet ter beoordeling aangeboden aan Erkenningcommissie

Bekendste interventies in Nederland vooral gericht op ouders en gezinnen 3

Interventie	Doelgroep	Doel	Classificatie*	Onderzoek
Overige interventies				
BOR-Humanitas	Ouders en een of meer jeugdigen tussen 0 en 12 jaar die hulp nodig hebben bij het weer opbouwen van contact tussen jeugdige en uitwonende ouder.	Omgangs bemiddeling, jeugdigen contact laten houden met beide ouders.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan. www.borhumanitas.nl
Compaiz - Online advies en hulp bij scheiden met kinderen	Ouders	Ondersteuning goede afronding scheiding.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
Complexe Scheidingen (OTS)	Onder toezicht gestelde jeugdigen wiens ontwikkeling ernstig bedreigd wordt door de onderlinge strijd van ouders.	Aandacht vestigen op de jeugdige in plaats van de onderlinge strijd tussen ouders en ontwikkelings condities te garanderen voor een optimale ontwikkeling van de jeugdige.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
Cursussen voor samengestelde gezinnen	Ouders die (gaan) samenwonen en jeugdigen meebrengen uit een vorige relatie.	Ouders voorlichten over de relationele en pedagogische aspecten van 'nieuwe gezinnen'.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
Cursussen voor samengestelde gezinnen (stiefgezinnen)	Hulpverleners, werkzaam in jeugdhulpverlening, het onderwijs en GGD.	Gericht op specifieke kenmerken van nieuw samengestelde jeugdigen, over onderwerpen als: loyaliteit, rouw, angst, parentificatie.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
DEES-methodeboek - methode voor De-Escalatie bij vEchtscheidingen	Ouders	De-escalatie, ouders kunnen ouderrollen vervullen en samenwerken op ouder niveau.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
Door Als Ouders (kortdurend)	Ouders	Verbeteren communicatie tussen ouders; verbeteren of bestendigen omgangsregeling; eventueel opstellen zorgregeling.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.

* -- = (nog) niet ter beoordeling aangeboden aan Erkeningscommissie

Bekendste interventies in Nederland vooral gericht op ouders en gezinnen 4

Interventie	Doelgroep	Doel	Classificatie*	Onderzoek
Overige interventies <i>vervolg van pagina 88</i>				
Samen Hier	Ouders en jeugdigen die (langdurig) geen contact hebben vanwege hoog oplopende strijd of onveiligheid. Ouders kunnen hierover nog niet gezamenlijk in gesprek.	Veilig en duurzaam contact tussen ouder en jeugdige door het werken aan contactherstel en aan vaardigheden ouders. VIB is altijd onderdeel van het traject.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
SCHIP-aanpak	Ouders	Rouwtraject voor ex-partners met als doel een nieuwe verbinding aan te gaan als partners in ouderschap	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
Sterk uit elkaar (ook voor LVB-groep)	Gezin	Ondersteunen gespreksvoering complexe scheidingen en voorkomen nadelige gevolgen jeugdige.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
Traumabehandeling bij scheiding	Ouders waarbij een scheidingstrauma op de voorgrond staat.	Trauma van ouders hanteerbaar maken m.b.v. o.a. EMDR, zodanig dat zij beter beschikbaar zijn voor hun kinderen en deelname aan scheidingshulpverlening mogelijk is.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
Villa Pinedo Online training 'Scheiden is geen kinderspel' plus forum voor ouders	Ouders	Negatieve gevolgen van de scheiding op de jeugdige voorkomen en ouders begeleiden en ondersteunen. Ook: jongeren die o.a. binnen het forum ouders advies geven.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan. Door praktisch vaak als veelbelovend genoemd.
Virtual Reality als reflectietool	Ouders die (individueel of samen) preventieve of gespecialiseerde hulp krijgen met de belangen van hun kind als uitgangspunt.	Op basis van een triggerfilm en good-practice film reflecteren ouders op hun eigen situatie/gedrag om tot gedragsverandering te komen.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
Wijzer bij scheiden	Ouders en jeugdigen	Het signaleren van scheidingsproblematiek om vervolgens ouders en jeugdigen succesvol te kunnen verwijzen naar een passend aanbod.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.

* -- = (nog) niet ter beoordeling aangeboden aan Erkeningscommissie

Bekendste relatie-ondersteunend aanbod in Nederland

Interventie	Doelgroep	Doel	Classificatie*	Onderzoek
APK voor je relatie	Ouders (partners)	Versteving relatie; sterkte/zwakte analyse binnen relatie.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
EFT (Emotionally Focused Therapy)	Ouders (partners)	Versteving relatie; vermindering conflicten; vergroten van de emotionele verbondenheid in de relatie; verbeteren van de onderlinge communicatie.	--	Onderzocht in het buitenland, erkend in internationale reviews als meest effectieve methodiek bij relatieproblemen.
EFT- Houd me vast programma	Ouders (partners)	Versteving partnerrelatie; vermindering conflicten; vergroten van de emotionele verbondenheid in de relatie; verbeteren van de onderlinge communicatie.	--	Wordt momenteel op effectiviteit onderzocht; gebaseerd op EFT.
E-Health	Professionals/ouders	Ondersteunen professional en cliënt in de behandeling.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
Family Factory: De Tijd van je Leven	Ouders, met jeugdigen in de basisschool leeftijd	Inspireren en coachen bij het vormgeven aan het gezin. Relatie ondersteuning en verbeteren gezinsfunctioneren.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
Family Life	Ouders en jeugdigen	Ouders en jeugdigen helpen in hun communicatie en relatie met elkaar.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
Gordoncursus: Helemaal jezelf in relatie met de andere partner	Ouders of alleenstaande ouder	Inzicht in de effecten van effectief communiceren Kennis van de elementen van de Gordon Methode.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
Marriage Course Nederland	Ouders (partners)	Versteving relatie; sterkte/zwakte analyse binnen relatie.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
Marriage Encounter (katholiek)	Ouders (partners)	Echtparen meer liefdes bekwaam maken; bewust maken van wat een man - vrouw relatie in zich heeft aan kracht, energie en inspiratie en daardoor meer evenwichtige stabiele relaties.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
Marriage Encounter (protestants)	Ouders (partners)	Relatieverdieping door d.m.v. dialoog: uitwisselen van gevoelens en belevingen.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
Partnersteun (Triple P-module) (ook voor LVB-ouders)	Tweeouder-gezinnen met relatie, aanpassingsproblemen (ook voor LVB-ouders)	De onderlinge samenwerking en communicatie rond de opvoeding te bevorderen.	--	In Nederland is een pilotstudie uitgevoerd naar de ervaringen van professionals en ouders met Triple P Family Transitions. www.triplep-nederland.nl
Pinkcloud cursus	Ouders	Informatie over een complex proces van transitie van partnerschap naar het ouderschap.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.
Two2Tango	Ouders	Preventieve blended begeleiding, gericht op het versterken van de zelfredzaamheid bij relatieproblemen en scheidingsperikelen.	--	Er is geen effectiviteitsonderzoek gedaan.

* -- = (nog) niet ter beoordeling aangeboden aan Erkeningscommissie

